

DPN 5763

Title : शुद्धि विवेक ŚVDDHI VIVEKA

Run. No. 6454

Cat. No.

Micro. No.

Subject धर्मशास्त्र code of law Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 26 x 11

Folios 98

Lines (in a page) 8

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor दिनेश

Date: NS / SS / VS / KS 1065, 2001, 1866

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

0 cms.

5

10

15

20

समाप्ति / Post - colophon

स्वभाव द्युद्धिः तया क्रमेणात्रय कीर्तिता ॥ ॥

इति महामहोपाध्याय श्रीलक्ष्मी धामज महोपाध्याय श्री हल धामज श्रीमहाङ्गधर
विकृतः द्युद्धिः विवेकः समाप्त ॥ ॥

श्री शास्त्रे १८६६ श्री नेपाली संवत् १०३५ श्री विक्रम संवत् २००९ साल मिति
अष्टादश शुक्ल पक्षे बुधवार सुते. पूर्व भद्र नक्षत्र. आयुष्मान् जोग, विष्णु
संक्रान्ति संक्रान्ति ॥

यादृशी उस्तरं दृष्टुं ...

25

15

10

5

0

cms.

5

10

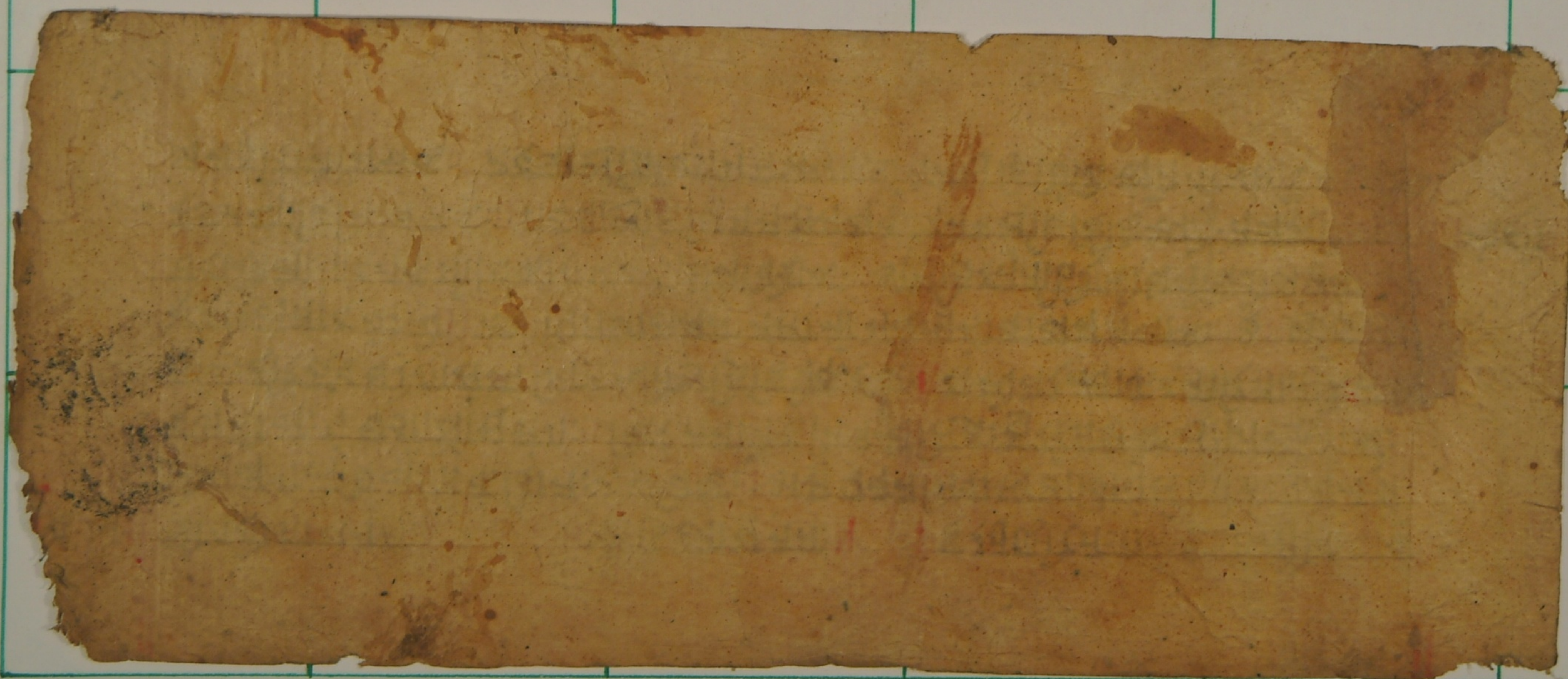
15

20

25

30

35

श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीकृष्णाय नमः॥ हरतु छुरितजार्तकेशवस्यैकबाहु
 विष्णुजगत्तिलान्तं केशिनः मप्रविष्टः॥ असुयवनमिवास्प्राशितुं संप्रवृत्तः कुवलय
 दलनीलः पंचशीर्षो भुजंगः॥ चिरन्तनानेकनिबन्धसिद्धः सुसंप्रदायात्तु गतं स्फुटार्थः॥
 नत्वा हरिरुद्धधरेण संस्पृजितन्धते शुद्धिविवेकस्यः॥ सन्त्येवरन्त्वा करपारिजातमिताक्ष
 राहारलतादयो न्ये॥ तथापि तत्रालसमानसानां भवेत्प्रमोदाय मप्रयासः॥ ३॥ शुद्धिस्ता
 वदखिलविहितकर्माधिकारापादको धर्मविशेषः॥ अशुद्धिस्तु तद्विरोधी धर्मविशेषः पृथक्सपि
 रज्ज्जन्मादिनिमित्तकः॥ तदत्रा शुद्धिविगमसमयकथनेन शुद्धिर्विविच्यते तत्र सपिराज
 जन्मादिनिमित्तकः॥ तदत्रा शुद्धिविगमसमयकथनेन शुद्धिर्विविच्यते तत्र सपिराज्जन्मा

श्रीहरिः॥
 ॥ १ ॥

दिश्वज्ज्ञानअशुद्धिहेतुः॥ तेन सपिंडोदर्यदिजन्ममरणां वावृत्तमस्ति न चाशौचप्रतियोगिना
 ज्ञायते प्रतिग्रहादिकर्त्री च ज्ञायते तदापि तस्मात्काशात्प्रतिकारग्राहने तदत्र भक्षरोचनदोषः
 ॥ यथा ह्यब्रह्मपुराणे॥ अपि दातृगृहीत्रोश्च सूनके मृतके तथा॥ अविज्ञातेन दोषः स्याच्छुद्धा
 दिसुकदाचन॥ विज्ञानेभो कुरेव स्यात्प्रायश्चित्तादिकं क्रमाम्॥ अथ सामान्यतश्चातुर्वर्ण्य
 स्पृष्टकाशौचं॥ तत्र मनुः॥ शूद्रो द्विप्रोदशादेन दशदशाहेन भूमिपः॥ वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो
 यासेन शुद्धानि॥ ब्रह्मपुराणे॥ शौचाशौचं प्रकृतिरनुशुद्धवर्णसंकरा॥ विर्यसंकरा अपि
 कृष्टवर्णानां कृष्टवर्णा मुखीषु जाताः॥ अनुजोमानां तु स्वयात्पुत्रा न्यक्तमशौचम्॥ तत्रा विशेष
 यमाह हस्तिः॥ दशाहेन सपिराजस्तु सुद्विप्रतिप्रेतसूनके॥ त्रिरत्रिणसकृज्जास्तु स्नानमात्रे

शुक्रि॥ रागोत्रजाः॥ अत्र दशाहपदं स्वस्व जान्ता शौचोपलक्षणाकम्॥ सपिराडास्तु सप्तपुरुषा
 ॥२॥ वधपः॥ सकुल्याः सप्तपुरुषान्नतरं दशपुरुषावन्॥ सगोत्रा दशपुरुषान्नतरं जन्मनाम्नो र
 विज्ञाने अस्मिन्कुले जाता इत्येवमाकारज्ञानमात्रगोचरगोत्रजाः॥ ज्ञायमानजन्मनाम्ना तु दशपु
 रुषाधिकानां जन्ममरणयोः पक्षणीत्यसपिराड् इत्यनेनाग्नेवक्षते॥ तदयं सर्वैकवाक्यतया
 र्थः॥ ब्राह्मणस्य सपिराडे ब्राह्मणो मृते दशरात्रेण शुद्धिः॥ सकुल्ये मृते त्रिरात्रेण॥ तद्वद् ज्ञायमान
 जन्मनामके कुले जे मृते पक्षिरात्रा गोत्रजे स्नानमात्रेण॥ दक्षिणस्य सपिराडे दक्षत्रिये मृते द्वादशाहे
 न॥ शुद्धिसकुल्ये मृते त्रिरात्रेण॥ तद्वद् पक्षिरात्रा गोत्रजे स्नानमात्रेण॥ वैश्यस्य सपिराडे वैश्ये मृते
 पञ्चदशदिनैः शुद्धिः॥ सकुल्ये त्रिरात्रेण॥ तद्वद् पक्षिरात्रा गोत्रजे स्नानमात्रेण॥ शूद्रस्य सपिराडे शू

॥राम॥
 ॥२॥

द्वे मृते मासेन शुद्धिः॥ सकुल्ये त्रिरात्रेण तद्वद् पक्षिरात्रा गोत्रजे स्नानमात्रेणो॥ अत्र च सर्वो हः
 पदं रात्रिपदं च॥ अहो रात्रिपदं चातम्यं॥ यदा रात्रौ संध्यौ भ्रमरणा जन्मनी भवनः॥ तदा ज्युती
 तदिने नैव सहा होरा ज्ञानाह॥ यथा ह कस्यपि॥ रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रजसि सूतके॥ पूर्वमेव
 दिनं या ह्यंभावन्नोदयते रविः॥ उदिते च यदा सूर्यो नारीणां दृश्यते रजः॥ जननं वा विपत्तिर्वा यस्या
 हन्ता स्य शर्वरि॥ अंगिरः॥ च चतुर्थे हनिकर्यः संस्पर्शो ब्राह्मणस्य तु॥ पञ्चमे हनि विज्ञेयः संस्पर्शः
 क्षत्रियस्य तु॥ सप्तमे हनि वैश्यस्य विज्ञेयं स्पर्शनं बुधैः॥ दशमे हनि शूद्रस्य कार्यं संस्पर्शनं तथा॥
 अत्रेदं तात्पर्यं सर्वशौचं सप्ततृतीयभागे अतीते अंगस्पर्शः॥ कार्यं॥ तथा च देवजः॥ अशौका जाति
 जेयं स्पर्शनं तु त्रिभागतः॥ शूद्रविटक्षत्रविप्राराण्यथाशास्त्रप्रदर्शनात्॥ एवं च सति ब्राह्मणादी

शु.वि.॥ नाशाहादिभ्यो मन्त्रेभ्यो यद्नाधिकसमयत्वमशौचस्य ऋष्यजरोक्तं तद्ग्राहीणां गुरा
 ॥३॥ युक्तविषयं ज्ञेयं ॥ अथ जनाशौचं तत्र मन्त्रं ॥ जनने प्येवमेव स्यान्विषयां शुद्धिमिच्छताम्
 ॥ सर्वेषां शावमाशौचमातापि त्रैस्तु सूक्तम् ॥ मातुर्वीसूतकं प्राहुर्यस्य पितृशुचिः ॥ अस्या
 र्थः ॥ जनने जन्मन्यप्येवं मर्णावदशौचं दशाहपि व्यापकमवति ॥ अयत्तु विशेषः शावमाशौचं म
 रणानिमित्तकम् ॥ अस्पृश्यत्वं सर्वेषां अशौचभागिनां सूतकं प्रसवनिमित्तकं पुनस्पृश्यत्वं
 मापि चोरेव ॥ तत्रापि विशेषमाह ॥ मातुर्वीति वा शब्दस्वकारार्थः ॥ मातुस्त्वसूतकं दशाहव्या
 पकं अस्पृश्यत्वं जक्षणमाहुः ॥ उपस्पृश्यत्वात्पिताशुचिः ॥ स्पृश्यो भवतीति ॥ अशौच
 मिति ॥ अशुचेर्भावर इति श्रुताच्च लघुपूर्वादिन्यरा ॥ न जः शुचीश्वरक्षेत्रजनिपुराणानामिह

॥ रामः ॥
 ॥ ३ ॥

भयपदवृद्धिः ॥ रावर्कं घवेजानेपितुः स्नानं सर्वे जस्ये विधीयते ॥ माताशुद्धे दशाहेन स्ना
 नात्तु स्पृशेन्नपितुः ॥ अंगिरः ॥ सूतके स्तिकावर्ज्यमंगस्य शौचं न दुष्यति ॥ संस्पृश्येत्स्तिकाया
 स्तु स्नानमेव विधीयते ॥ यदि तु जनकः पत्नीं स्पृशेन्न सूतके करेति तदा तस्यापि व्यापकं सूतक
 मस्पृश्यत्वं ॥ तथा च पराशरः ॥ यदि पत्यां प्रसूतायां द्विजः संपर्कमिच्छति ॥ सूतकं न भवेत्त
 स्य यदि विप्रः षडंगवित् ॥ षडंगविद्विप्रो यदि संपर्कं संस्पृशेन्न करेति प्रसूताया ॥ पत्यास्तदा
 सूतकं दशाहव्यापकम् ॥ अस्पृश्यत्वं भवति इत्यर्थः ॥ अत्र संपर्कमभिगम इति व्याख्या नमश्च
 क्तम् ॥ मातुरेव सूतकं तां स्पृशत्तु पितुर्न तरेषां मिनि सुमन्तु नासहैकमूलत्वात् ॥ ब्रह्मपु
 रानोः सूतके तु मुखं दृष्ट्वा जातस्य जनकः शुचिः ॥ कृत्वा संचेलं स्नानं तु शुद्धो भवति तक्षणा

शु.वि॥

॥४॥

त॥ अन्याश्च मातरस्तद्वत् तद्धृंहं न वृजनिचेत् ॥ तं जहंगत्वातां श्वेन स्पृशति तदा शुद्ध
स्वः स्नानं विनापि ॥ एवं सराशु अपि तत्पशेत् स्नानेन शुद्धिर्न स्पृशत्वा रत्नताकारेपि ॥ आ
चारेपि तथा ॥ शतिपाठः अतिः स्त्री जम्भानि रत्नानां नयदेशात् ॥ पितुरपि रत्नानं विनैव शुद्धिरि
ति ज्ञेयं तथा ॥ ब्राह्मणाश्च व्रियावैश्या प्रसूता दशभिर्दिनैः ॥ गतैः शूद्राश्च संस्पृश्या वयोदश
भिरेव च ॥ यजुः ॥ सूतिका सर्ववर्णानां दशरात्रेण शुद्धिर्न ॥ शूद्राया अपि द्वादशरात्रेण स्पृ
शीशुद्धिकथिता प्रचेतसा ॥ सच्छुद्धिविषया ज्ञातव्यासा ॥ पैदीनसि ॥ सूतिकां युवर्तनीविं
शतिरात्रेण कृतस्नानां सर्वकर्मणि कारयेत् ॥ मासेन स्त्री जननीं ॥ अस्यार्थः ॥ पुत्रे जाते प्रसू
तिकां विंशतिरात्रेति तेऽनः कृतस्नानां पाकादिष्वर्थमदृष्टार्थमदृष्टार्थं च कर्म कारयेत् ॥ स्त्र

॥राम॥

॥४॥

पत्न्यो पत्नौ सेतीते सर्वकर्मणि कारयेत् ॥ इदं नु सूडा व्यतिरिक्तविषयं ज्ञातव्यं ॥ अथ जननममर
राशौ च नियमः ॥ तत्र जायन्तिः ॥ संध्यां पंचमहायज्ञा जेत्येकं स्मृतिकर्म च ॥ तत्मध्ये हापयेत् जे
यां दहंते पुनः क्रिया ॥ नैत्यकवैधव्यनतप्येणादितत्मध्ये अशौचमध्ये हापयेत् ॥ तमेदिप्य
र्थः ॥ दशाहंते इत्यशौचं ते च लक्षणां ॥ तेनाशौचांते ॥ तेया ब्राह्मणादीनां पुनः ॥ क्रिया संध्यादिक
र्मकरणा मित्यर्थः ॥ मनुः ॥ उभयत्र दशाहानि लस्यान्नं न भुज्यते ॥ दानं प्रतिग्रहो होमव्यध्यायं च
मिदं जेतै ॥ उभयत्र जननममरणो दशाहानि तपशौचकालोपलक्षणां ॥ तेन दशाहं दितं तदशौ
चकालव्याप्य कुलस्य सिद्धान्नं न भोज्यमित्यर्थः ॥ तत्र होमे विशेषमाह ॥ छन्दोपरिशिष्टे का
त्यायनः ॥ सूतके कर्मणां त्मागः संध्यादीनां विधीयते ॥ होमः श्रोते तु कर्तव्यः शुक्ला जेनापि वाफ

४५ वि॥
॥५॥

ले॥ अकृते होमयेत्स्मार्त्तदभावे कृताकृते॥ कृतमोदनसत्कादिनंदुलादिकृताकृतं
॥ ब्राह्म्यादिवाकृतं प्रोक्तं इव्यमेतत्त्रिधावधेः॥ अस्यार्थः॥ आशौचविहितकर्मणां संध्यादी
नां त्मागः॥ अग्निमतातु श्रोताग्नौ शक्वाचेनपलैर्वा होमः कर्तव्यः॥ स्मार्त्ताग्नौ वीह्यादिनातदुला
दिनावापरद्वारा होमः॥ कारयितव्यः॥ कृतमोदनसत्कादिपरद्वारापिनकारयेत्॥ तत्रतंदुला
दिन्यादिपदेनमापसकादियहुरां॥ वीह्यादित्यादिपदेनगोधूमादिपरियहः॥ ओदनसत्का
दिपदेनजालमोदकलडुकादीनांग्रहणं॥ रात्रिप्रतिग्रहयोर्विशेषमाहमनु॥ जाते कुमारैतदहः
कामं कुर्यात्प्रयत्नतः॥ हिरण्यधामरोगसंस्तिज्ञानागुडसर्पिषां॥ शंखलिखितौ कुमारप्रस
वेनाद्यामहितायागुडैर्नहिरण्यवस्त्रावरणगोधान्यप्रतिग्रहेष्वदोषस्मदहरित्येकेषु वर्ध

॥रामः॥
॥५॥

कर्मकुर्यात्॥ परवर्षांकवत्तादः॥ अयमर्थः॥ पुत्रजन्मनिनादीच्छेदात्पूर्वहिरण्यधान्यादि
दद्यात्॥ दातुं प्रतिग्रहीतुश्च दोषो न भवति॥ शुर्वर्थे प्रतिग्रहीतुस्मादिनेनादिच्छेदानंतरं मापिन
दोषः॥ ब्रह्मपराशरौ॥ देवाश्चापितरश्च ते जाते पुत्रे द्विजन्मनां॥ आर्याति॥ तदहःपुण्यं यद्युच्यते
वर्द्धा॥ तत्र दद्यात्सुवर्णं च भूमिर्गतं रगतथा॥ ह्यं छागं च मातुषं च शयनं चासनं गृहं॥ जा
तश्चाद्रेचनददेत्यक्तानं ब्राह्मणैश्च पि॥ तदहःपुण्यं यद्यदि न पुन्यमित्यर्थः॥ पुत्रोत्पत्तौ ना
दिच्छेजन्पूर्वजातश्रमसिद्धात्तेन कर्तव्यं॥ स्वरूपेन श्राद्धे अवने जनपिंडहनादिना स्तो
तिभर्तृयशस्वामिनाविति रत्नाकरः॥ मार्कण्डेयः॥ यद्येह निरुत्थि यागं जन्मदानं च कारये
त्॥ रक्षणीयं तथा बर्की निशान्नं च विशेषतः॥ जन्मदानं षोडशमातृणां पश्चिका सहिता

॥ शु. वि. ॥

॥ ६ ॥

नारत्रियागं कुर्यादित्यर्थः ॥ अथ निशां व्याप्य रक्षणीयं रक्षा कार्यं रक्षोघृहीय शस्त्रा
 दः सन्निधाय तेन न्यर्थः ॥ स्नानं कुर्यात्तत्रैव विशेषमाह मतः ॥ दानं पुनितु होमः स्ना
 ध्याय ॥ पितृकर्म च ॥ येन पिंडक्रिया वर्जमशौचे विनिवर्तते ॥ येन पिंडदानं वर्जं सर्वदा न
 मशौचे सति निवर्तते इत्यर्थः ॥ वस्तु विशेषे दोषाभावमाह ॥ मरेचि ॥ लवणं मधुमांसे च
 पुष्पमूलफलैश्च ॥ चशाककाटुतुरीयवदधिसपिः पयः सुचः ॥ तेनोषध्याजिने चैव
 पक्ष्मपक्षैस्त्वयंगृहे ॥ परेययुचैव सर्वेष्वनाशौचं मृतसूतके ॥ पयः पदमत्र दुग्धपरंदध्यादि
 साहचर्यात् ॥ वाक्यान्तरानुरोधेन पञ्चशकुली मोदकादिः ॥ अथ कंतराज्जलादि तत्र स्व
 यंगृह्यमाणं स्वाम्यनुमत्या दोषाय नमवतीत्यर्थः ॥ अत्र पक्षापकरणं चैव स्वयंगृह्य

॥ रामः ॥
॥ ६ ॥

चेति नजवणादिभिरिति ॥ सर्वमेव रत्नाकरः ॥ स्वरस उक्तीयते ॥ तत्स्वयंगृह्यमाणमिति
 पूर्वग्रहं तस्य पक्षापकस्यैकवचनान्न सर्वनाम्ना प्रत्यवमर्शान् तेन जवणादीनामशौ
 चिद्वारापि न हरेण दोषाभाव इति सिद्धम् ॥ अथ वर्णानां विशेषतोऽशौचत्वं तत्र
 दक्षः ॥ सद्यशौचस्तथैकाहस्यहस्वतुरहस्तथा ॥ षट्दशद्वादशाहश्च क्षोमासस्वथैव च
 मरणात्ते तथा चान्यदृश्यक्षश्च सूतकः उपन्याशक्रमेणैव तान् चक्षाम्यहमशौचतः ॥ सू
 तकमशौचं तद्दशपिधं भवति ॥ तत्र सद्यः शौचं सद्यस्तत्तदक्षणे नान्यमात्रेण यत्र शौ
 चं ॥ शुद्धिर्भवतीति तस्यार्थः शौचं मरणमात्राय न ॥ यमशौचम् रुकाह ॥ रुका होरात्रया
 पकम् ॥ एवं च ह्यपि तत्कालव्यापकमशौचमशौचम् ॥ मरणात्तमन्यदिति जननममर

॥ शुक्ति ॥
॥ ७ ॥

रां निमि न का द्वि न्यां मरणां तम शौ च म दशम मि न्यर्थः ॥ तत्र सद्यः शौ च माह ग्रंथा
थि जो वि ज्ञा ना ति वे द मं गैः सम न्वि तं म् ॥ सं क ल्प स र ह स्यं च क्रि या वां श्वे त्र सू त क म् ॥
अ स्यार्थः ॥ यदि ग्रंथ तो र्थे त श्व व दं जा ना ति सं स्य क ॥ सि द्धांत व्याख्या नु सा रे ण जा ना ति
सं क ल्प क ल्पो ज्यो ति षो मा द्य नु द्या न प द्ध ति स्त स हि तं अं गैः सम न्वि तं शि क्षा द्य पर
पं चां ग स हि तं स र ह स्यं ॥ र ह स्य प्र ति षा द क वृ ह्म मी मा सा दि नि र्णी ता र्थ स हि तं ॥ जा ना ति
क्रि या वा न् श्रौ त स्मां त्तां गि हो वा दि क्रि या पा न् म व ति तं द्वा सू त कं न भ व ति ॥ स्का हा द्य शौ
च न भ व ति ते न स द्य शौ चं भ व ती न्य र्थः ॥ तथा स्का हा द्वा स्र गः शु द्धे द्यो ग्नि वे द स म न्वि
तः ही ने ही न तरे चै व च्छ र ह श्व तुर ह स्त था ॥ अग्निः ॥ श्रौ त स्मा न् श्व वे दः सां गः ॥ ज्ञा ता र्थ श्वः ॥

॥ रामः ॥
॥ ७ ॥

ब्राह्मण श्वा त्र वि हि त क्रि यै क दे श वा न् वि प क्षि त स्त स्यै का हः ही नः श्रौ ता ग्नि ही नः स्मा र्ता ग्नि
मा न् सां ग सा र्थे ज्ञा न सं पू र्ण वे द र्थ न् ॥ तस्य च च्छ हा शौ च म् ही न त र ॥ अग्नि दग्ध ही नः सां ग
सा र्थे ज्ञा न सं पू र्ण वे द वा न् त स्य च तुर हः ॥ वृ ह स्म तिः ॥ त्रि रा त्रे गो वि श्व द्ये नु वि षो वे द ग्नि सं
यु तः ॥ प श्वा ग्ने ना ग्नि ही न सु द श हा द्वा स्र ग बु वः ॥ अत्रा ग्नि स्मा र्ते त द्दे ते वि द स्त स्य च पू र्वे
च हः ॥ अग्नि द्य ही न स्य च्छ र्था न् अं ग ही न ह न्त वे द ष्पा पि न ॥ पं चा हः परि श्रे यान् अ
ग्नि दग्ध ही न स्यै क वे दै क दे श ष्पा पि नः ॥ षडहः अत्र च वा क्य द्ये तु ल्य म्पा य त बा अग्नि द्य न
यु त स्य न्दा व ज्ञा ता र्थ क न्त वे द व नः सक ल वि हि त रू पा व त स्का हः तथा अग्नि द्य धु
त स्य वे द श्र य स्य च हः ब्राह्मण बु व इ प द श हः ॥ ब्राह्मण बु व श्व परि भा षि तो व्या से नः

॥ शुनि ॥
॥ ८ ॥

गर्भाधानादिभिस्तु कृतस्योपनयनेषु च ॥ न कर्म कृतवाधीते स भवेद्वा ह्यरावुव ॥ त
दयं सर्वैकवाच्यतयार्थः ॥ सांगसार्थवेदवतो ग्निद्वययुतस्य सकलक्रियावेदवतो वि
प्रस्य सार्थशौचम् ॥ अविज्ञानार्थसांगवेदवतः अग्निद्वययुतस्य सकलः सांगसाधज्ञानवे
दवतो ग्निद्वययुतस्य विहितैकदेशकयावतो पिरकाहः ॥ श्रौताग्निहीनस्य स्मार्त्ताग्निवतः
सांगार्थज्ञानवेदतस्माह ॥ वेदश्च न्यस्याग्निद्वययुतश्च अहः ॥ सांगार्थकृत्यावेदाध्यायि
नो ग्निद्वयहीनस्य चतुरहः ॥ अंगशून्यकृतमवेदाध्यायिनोऽग्निद्वयहीनस्य पंचाहः वेदे
कदेशाध्यायिनो ग्निद्वयहीनस्य यउहः ॥ ब्राह्मरावुवस्य दशाहमिति ॥ पराशरः संपर्कद्वय
नैविप्रोजननेमरसोषु च ॥ संपर्कविनिर्ज्ञानां संप्रतेनेमसूतकं जेतमरणाशौचमिदमर्थः

॥ रामः ॥
॥ ८ ॥

अत्र सर्वे चैते जथोक्ताः सद्यः शौचादिका अपकर्षपक्षाः ॥ संपिडा न्नराणां अशौचिनां
संपर्कभावे सति बोधध्या ॥ संपर्कसति ते व्यामिव दशाह दशौचं भवति ॥ आचारे पित
था ॥ संपर्कश्चाकुरुत्रास नशय नशय नभोजनानादिरूपो विवक्षित इति रत्नाकरः
क्षत्रिवैश्ययोरीपे अग्निमतोर्दशाह द्वादहौ ॥ तथा च पराशरः क्षत्रियकुलदशाहेन स्वक
र्मनिरतः ॥ अचिः तथैव द्वादशाहिरा वैश्यः शूद्रिमवाप्नुयात् शूद्रस्यापि विशेषमाह ॥ या
सवल्काः ॥ क्षत्रस्य द्वादशाहानि विशांपंचदशौवतः ॥ त्रिशादिन्यनि शूद्रस्य तद्वर्त्तन्पापव
र्त्तिनः ॥ शूद्रयादिजशूद्रा पंचयज्ञादि शूद्रविविहिती क्रियावतः ॥ शूद्रस्य पंचदशाहशौ
चं ॥ ॥ सर्वे चेतदशौचसंकोचविधानं निपतेत्येव होमादिविधिषु ननु सर्वेषु दाना

॥ अवि ॥ च भोजनप्रतिग्रहादिष्टोक्तकर्तव्येषु वा अरणादीनां दृशा हादिकसंघर्षी शौचमवानुवर्त
 ॥ ५ ॥ त इति मिताक्षरान्नाकरदयः ॥ तथा हि ॥ दृशा हशा वम्पशौमिति सामान्यप्राप्तदृशा हृष
 परस्मै वैकाहा हाराः शुद्धोदित्यादिविधायकं भवति वाधकस्य चानुपयति निवर्धनत्वा
 द्यावन्पवाधितेन उपयति प्रशमो न भति तावद्नेन वाधितव्यं ॥ अतः किपदनेन वाधितमिन्नप
 पेशावां अपेक्षितं विशेषसमर्पणा क्षमस्याग्निवेदशमन्वित इत्यादिवाक्यविशेषस्य दर्श
 नादनिहोत्रादौ कर्मणि स्वाध्यायादे च वावतीकृतेः ॥ न पुनर्दोनादावपि ॥ तथा च वासरा
 स्प स्वाध्यायानिहमर्थसद्यः शौचमिति श्रद्धोदितो दृशा हेने ज्येष्ठादिभिर्मन्वादि च नैरे
 कवाकाना भवति तथा उभयत्र दृशा हानिकुलस्यान्नं न भुज्यते इति दृशा हयर्गं त भोजनादि

॥ समा ॥
 ॥ ५ ॥

कंप्रतिषेधयद्भिर्द्योगादिवचनैरविरोधोपि सिध्यतीत्यतः ॥ काचित्कमेवेदमशौचसं
 कोचविधानं न पुनः सर्वसं व्यवहादिगोचरमिती प्रपंचेनेति मिताक्षरकारेण्येवमाहः हा
 रलताकारापि अपंचाशौचसंकोचो होमाध्यपनाजपार्थस्य ननु संध्यायं च महायज्ञानै
 न्यकं स्मृतिकर्म च तन्माध्यहापयेनेत्यां दृशा नै पुनः कृपाः ॥ उभयत्र दृशानि कुजस्यान्नं न भुज्यते
 दानप्रतिग्रहो होम स्वाध्यायश्च निवर्तते इति जावातिवचनयमवचनाभ्यां प्रतिषिद्धानां
 संध्यायं च महायज्ञमृत्तिकाग्नहरणमार्जनप्राणायामतपसाद्युपेतप्रधानरूपारूपह्या
 नात्मकने ॥ तपकस्मृति कर्मकृत्वा न भोजनदानप्रतिग्रहकाम्यहोमस्य ध्यापाना मथनुष्ठाना
 र्थः ॥ अनेकवचनविरोधान् ॥ अतो वेदाग्नि संयोगादिना रुकाह अहोदिभिः ॥ सर्वो सौचनिह

॥ शु. वि. ॥

॥ १० ॥

तिरिति व्यामोहस्येत्याहः पारस्करव्याख्याता हरिहरनिश्रोण्याहः एवं च शिष्या च
रसवाचशरणं यावज्जीवाशौ चन्दशममाह दक्षः ॥ व्याधितस्य कदर्पस्य ऋणाग्र
स्तस्य सर्वदा क्रियाहीनस्य मूर्खस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥ व्यसनासक्तचित्तस्य पर
स्वीतस्य नित्यशः ॥ अद्यात्मागविहीनस्य यस्मात्तं सततं भवेत् कदयी त्रदेवलेन परिभा
षितः आत्मानं धर्मकृत्यं च पुत्रद्वारं श्रुतीऽयः ॥ त्रिजितस्य भार्यावशात्तयागुरुनिन्दकस्य
व्यसनासक्तचित्तस्य संध्याकालेष्वाकार्यगतचित्तस्य ॥ ॥ यत्र ॥ लोभ्याद्यो विजिनो
त्पश्चात्तसकलदर्प इति स्मितः ॥ अत्र च देति सर्वत्राभिसंवध्यते तेन सर्वदा व्याधितस्य सर्वदा
व्याधितस्य सर्वदा ऋणाग्रस्तस्य मरणात्तमशौ च भवति क्षयादिरुत्तेप इति रत्नाकरः ॥ व्याधि

॥ राम ॥

॥ १० ॥

तस्य कर्मासामर्थ्यापादकव्याधिमतः ऋणाग्रस्तस्य नित्यंधनिकारो धितस्य क्रिया
हीनस्य उपनयनादिक्रियाहीनस्य मूर्खस्य गायत्रीतस्य स्त्रीजितस्य भार्यावशात्तया
गुरुनिन्दस्य व्यसनासक्तचित्तस्य संध्याकालेष्वाकार्यगतचित्तस्य परपरधीतस्य आ
द्रकालेष्वाकार्यगतचित्तस्य अद्रान्त्यार्गवहीनस्य अद्रावेदवोधितोऽस्य मेवेति निश्चयः
त्याग आचक्षक च आद्रिदानं ताभ्यां विहीनस्य सर्वदेति सत्राभिसंवध्यते तेन सर्वदा व्या
धिता देनीशौ च निहन्ति प्रापश्चिजेतरकर्मण्यनधिकार इति अद्रिपदीपः इदं चाशौ चंज
ननमरणं निमित्तका द्विन्नेव दशमं ब्रह्मपुराणो अन्यपूर्वागृहेयस्य भार्यास्यात्तस्य
नित्यशः ॥ यशौ च सर्वकार्येषु गेहे भवति सर्वदा ॥ दानं प्रतिग्रहो दोमः स वनस्पत्यथाभव

25

॥शुवि॥

॥११॥

न ॥ गेहे दत्तु पादानात् ॥ यस्य गृहे शुच्यकारिणी अन्यपूवाभार्या भवति तस्य वा स्रग्ग
 देः सर्वस्य सर्वदा अशौचं भवति स वरजा करः दपमनु ॥ हीनवर्णा ज्ञाना नारी प्रमादात् प्र
 सवंगता प्रसवे मरणोत्तज्जमशौचं नो पशाम्यति ॥ हीनवर्णा भूदा प्रमादाद्वागां धत्तया
 कृतसंगमात्ततोपमर्थः ॥ अपरिणीता भूदा यद्युत्तमर्गो नरागकसंगमात्प्रसूता स्यात्त
 दाप्रसवे मरणोत्तर्गर्भजनकस्य यावज्जीवमशौचमिति त्वर्थः ॥ अपारशौचश्च शंकः ॥ कु
 र्मपुराणे ॥ अद्यानां योगमद्ये तु ते याश्चिद्विर्गरीयसा ॥ मरणोत्पत्तिर्योगे तु गरीयो मरणां
 भवेत् ॥ अद्यानां अशौचानां विषमकालव्यापकानां पौगपद्येस्कस्मिन् सन्त्यपरोपनिप
 ति अपि कदिनव्यापके नाशौचं न श्रुतीतेन श्रद्धिर्ज्ञातव्या ॥ अस्यापवादमाह मरणोत्पत्ति

॥राम॥

॥११॥

15

10

5

योगे तु गरीयो मरणां भवेत् ॥ इति ॥ जननमरणां शौचसंकरे मरणां शौचमल्पकालव्याप
 कमापि गरीयः तेन जननाशौचं मरणानिमित्तकसद्यः ॥ शौचाद्यशौचात्तरेपनिपाते ते
 नेव जननाशौचं बाध्यते ॥ सजातीयसमानदिनव्यापके व्यवस्थामाह ब्रह्मपुराणे आद्य
 भागधूपयावत्सूतकस्य तस्य के द्वितीयेपनि ते चाद्यान्मृतका छुद्विरिष्यते अतर्द्धा द्विती
 या तु सूतकं ता छुचिः स्मृतं ॥ सर्वमेव विचार्यस्मान्मृतके गृहकान्तरे ॥ अत्र च नुर्द्धा विभक्ताशौ
 चकाले स्याद्यभागद्वये ॥ यदि समानदिनव्यापकं सजातीयमशौचात्तरेपनि तदा पूर्णशौ
 चव्यपगमेन र्द्धी ॥ अग्नियभागद्वये अशौचान्तरेपनि पतेत दाग्रिमाशौचस्यापगमेनैव भुद्धि
 ॥ तथापि अशौचान्त्रिदिन ॥ अशौचान्तरेपनि पाते विशेषमाह विष्णुः ॥ रविशेखेदिनद्वयेन प्र

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ अवि॥

॥ १२ ॥

भातेन त्रयेणोति अत्र त्रिशदो च होरात्रपरः ॥ रात्रिरहोरात्रः शेषो मत्र तद्विशेषमसौ चत
 स्थितशो चे अशो चान्तरेपनिपाते दिनद्वये न शक्तिः ॥ अथ त्रिंशद्वा होरात्रादधिकेन दिनद्वये
 न शक्तिरिति यदि त्वशौ चान्तिदिनसमं दिनद्वयं स्यात्तदा सके नैव तत्पवं प्रयात् ॥ तदपमर्था ॥
 अशौ चान्तिमोदिने अहोरात्रे पदापरं संपूर्णशो मा पतितदा पूर्वाशौ चान्तादधिकेन दिनद्वये न श
 क्षिरित्यर्थः ॥ प्रभाते अशौ चान्ता होरात्रे शेषसूर्योदयात् प्राक्पाशौ च काशे हने संपूर्णशौ चान्तरे
 पतिपाते सूर्योदयादयानन्तरदिनत्रये न शक्तिः ॥ अत्र चाथ यदि दशरात्राः सन्निपदते पुराहं
 दशरात्रमशौ चमित्यादिवाक्येन परिशेषेण च संपूर्णसमानजातीयाशौ चान्तरेपनिपाते व्य
 वस्था विज्ञायते ॥ गणेषां स्यादित्यपका नां सजातीयानां बाध्यत्वविधानात् ॥ विज्ञातमिदं

॥ रामः ॥

॥ १२ ॥

15

10

७

नोजननाशौ चानां मत्पदिनव्याके ग्रापिमरणाशौ चेन बाध्यत्वविधानात् ॥ परिशेषेण बाध्यं
 समानकालव्यापकं सजातीयं पञ्चाशौ च ध्यानिपतितत्रेयं व्यवस्था ॥ विषमदिनव्यापक
 र्थैर्विजातीयैर्ध्यानेयं व्यवस्था ॥ तत्र गणेषां सध्व्यवस्था ॥ इति स वरत्राकरप्रभृतयः ॥ अत्र संपू
 र्णशौ चानां समानकालव्यापकानां योगपद्योऽन्तरेणो वर्गरेखेव शक्तिः पूर्वव्यवस्थाया संपू
 र्णशौ चविषयत्वात् ॥ वक्ष्यते यदाशौ चे च संपूर्णमशौ चान्तरं निपतिततदा यद्वा त्रहयार
 ज्यत्वात् ॥ गुरुतराग्निमाशौ च व्यपगमे नैव शक्तिरिति प्रतिभासते ॥ दृष्टं ॥ परतत्परतः शक्ति
 रद्यद्वा विधीयते ॥ स्याच्चैतन्मत्तमादहः पूर्वणाप्यनुशिष्यते ॥ अत्रार्थः एकस्मिन् शौ चे स
 तितद्वयदिनान्यसमाप्याशौ चान्तरेपनिपाते पंचदहः परेण चेत ॥ स्याद्यद्वा द्वाद्विसत्तपरं नः

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ११॥

परदाः परेण संपूर्णाशौ चेनातीनेनातीनेन शुद्धिः पूर्वर्णाप्युशिक्षातशतेपंचमाद-हः॥
 पूर्वर्णातादशौ चान्तरेणानिपाने पूर्वर्णाशौ चेनापगमेन शुद्धिः॥ एवं चैतदा कं वृद्धप्रणगीय
 वाक्यसमानार्थकमेवेति मन्त्रव्यं कुर्मपुण्योः अद्य द्वादशमदाशौ चमूर्द्धवेतेन शुद्धयति अथ चैतं
 चमीरं जिमतीन्परतो भवेत्॥ दुर्द्धप्रथमशौ चादनं नरम द्वादशमदाशौ च भवति तदनेन प्र
 थमेनैव शुद्धिः॥ अथे चैतं चमीरा जिमतीन् भवेत्तदा परतः परेण शुद्धि रित्यर्थः एवं वृद्ध
 राणा कुर्मपुण्यदेव लवाकौ कतया विदुवाक्यमपि संपूर्णाशौ च प्रथमा द्विविधयं इत्यवे
 सीपते तेन शब्दविदुः॥ जनमाशौ चमभ्येपूर्वा द्वयदा परं जननं स्यात्तदा पूर्वाशौ च व्यापगमे
 न शुद्धिर्जननाशौ चापरार्द्धवापरेण शुद्धिः रविशोषे दिनद्वयेन पुभांते दिनत्रयेण मरणाशौ

॥ रामः ॥

॥ ११॥

15

10

5

चमभ्येति मरणीयेवंपत्रिशय इत्यादि पूर्वमेव व्यास्थातां बोधायनः जननमरणायाः
 ॥ सन्निपानिसमाने दशरात्रा च्युथपदि दशरात्राः सन्निपतेषु दशरात्रमशौ चमा
 नचमादिवसात्॥ समाने सकस्मिन् दिवसे जनने जननाच्चरस्य सन्निपाने दशरात्रा रुवनं नू
 नं नाधिकमशौ चं य हवत्तव्यम् दिनां त्रेजानवमादिवशात्॥ यदि दशरात्राः सन्निप
 कतेयुरा दशरात्रमशौ चेत्पात्॥ अयं सामान्यविधिः॥ ब्रह्मपुर्णैकवाक्यतया पंचम
 दिनानन्तरेपि नवाधकेनोपहृत्यैतः स्वमेव वाक्यात्तरविशेषोऽप्युच्यते॥ अत्र च प्रकरणे
 पंचमपदं संपूर्णाशौ चार्द्धपलक्षणात्॥ नवमपदं संपूर्णाशौ चोपात्तं दिनपरं दशरा
 त्रपदं संपूर्णाशौ चोपलक्षकम्॥ यमः च्युदाहृतावशौ चं चपश्चिमेन समापयेत्॥

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ ५४ ॥

सूतदसंपूर्णाशौ चानां सन्निपते ज्ञेयम् ॥ लघुहारीतः ॥ सूतके सूतकं चेत्स्यान्मृतके सूत-
कं गच्छेत्ते मेतरसूतके न तः ॥ तदेवाव्ययं स्थः ॥ दशाहाशौ चेपंचमदिनपर्यन्तं यदि तीर्पसजा
तीर्पदशाहाशौ चमापतीति तदा पूर्वाशौ च व्यपगमेन शुद्धिः पञ्चमदिमानन्तरं नवमदिनपर्य-
न्तं द्वितीयशौ चेत् सत्पन्निपमाशौ च व्यपगमेन शुद्धिः ॥ दशमदिने संपूर्णाशौ चान्तरे सन्निपते
मातरं दिनद्वयेन शुद्धिः ॥ दशमदिनरविशेषे अरुणोदयवेलायां संपूर्णाशौ चान्तरे पन्निपाते
सूर्योदयानन्तरं विरात्रेण शुद्धिः ॥ स्वक्षत्रियवैश्यसूद्राणां संपूर्णाशौ च पूर्वाह्नसमानदिन-
व्यापकाशौ चान्तरं यदि भवति तदा पूर्वाशौ च व्यपगमेन शुद्धिः ॥ अग्निमाह्नं अग्निमाशौ च
व्यपगमेन शुद्धिः ॥ अशौचत्रे अशौ चान्तरे पन्निपाते सर्वेषां तदिना नन्तरं दिनद्वयेन शुद्धिः ॥

॥ रामः ॥
॥ ५४ ॥

अशौचं तदिनशेषभातकाले अशौ चान्तरेण अधिकेन दिनत्रयेण शुद्धिः ॥ अहाद्यसं-
पूर्णाशौ चेत् समकालाशौ चान्तरे पन्निपाते अग्निमाशौ च व्यपगमेन शुद्धिः ॥ सूकाभ्यन्तरे मरणा-
पन्निपाते मरणोपासति सूतको सन्निपाते मरणाशौ च व्यपगमेनैव शुद्धिः ॥ स्याच्च कुलसूक्त-
शौ चेपि व्यवस्थाः ॥ यजुस्त्रीणां स्वपुसवर्निमित्तमशौ च तत्प्रातिस्विकं तदप्येन तवाध्यते तेन
स्त्रीपतिमरणोपि पुत्रजन्मनि विंशतिदिने भद्रं स्त्रीजन्मनि मासादूर्ध्वं श्राद्धाद्यहृत्प्राथक्यं
निवृत्त्यर्थं पाकादिकर्मणि चाधिकारः ॥ एवमेव प्रामाणिकव्यवहारः ॥ अत्र पित्रादिमरणो-
अशौ चान्तरे पन्निपातविशेषो दर्शितो हारजतामिताक्षराकारभ्योरत्ताकरादिषु दर्शनाभा-
वावपेक्षितः ॥ अथ विदेशस्थाशौ च मतत्रमनुः ॥ विगतविदेशस्थं भृगुयादौ ह्यनिदशम् ॥

॥४॥ यद्येवं दशरात्रस्पतावेदेवाशुचिर्भवेत् ॥ अतिक्रान्ते दशाहेतुत्रिरत्रमशुचिर्भवेत् ॥ स्व
 ॥१५॥ स्वत्सरेऽप्यतीते तु स्पृष्टो वा पाविश्रुतिः ॥ यद्विशमरगोतिद्विनेवाती न प्राप्ता स विदे
 शा ॥ तत्र विगतं विनष्टं अनिदशं अनतिदशाहं यः ॥ पुरुषः शृणुयात् त्रमदशरात्रा
 स्पत्नेऽप्यंशवशिष्टं तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ अतिक्रान्तेऽतीते दशाहेतुत्रिरत्रमशुचिर्भवेत् स
 स्वत्सरेऽप्यतिक्रान्ते अपः स्पृष्टो वा ह्यान्ते च श्रुतिः ॥ अत्रानिदशमिति दशाहः संपूर्णशौ
 चोपलक्षकः ॥ दशरात्रदशाहशौचोपलक्षकः संपूर्णशौचोपलक्षकोऽतीतेनापमर्थः ॥ विदेशस्थ
 सपिण्डभरगोश्रवणोऽशौचकालस्पतावेदशौचचतुर्भिर्विशौः कर्तव्यमतिक्रान्ते तु संपूर्णशौचकाले
 त्रिरत्रमशौचं कर्तव्यम् ॥ चर्माक्षरं सपिण्डमरणश्रवणोऽनातमाश्रयशुद्धिः

॥१५॥

॥१५॥

॥ स्वत्सरेऽप्यतीते तु स्पृष्टो वा पाविश्रुतिः ॥ यद्विशमरगोतिद्विनेवाती न प्राप्ता स विदे
 शा ॥ तत्र विगतं विनष्टं अनिदशं अनतिदशाहं यः ॥ पुरुषः शृणुयात् त्रमदशरात्रा
 स्पत्नेऽप्यंशवशिष्टं तावदेवाशुचिर्भवेत् ॥ अतिक्रान्तेऽतीते दशाहेतुत्रिरत्रमशुचिर्भवेत् स
 स्वत्सरेऽप्यतिक्रान्ते अपः स्पृष्टो वा ह्यान्ते च श्रुतिः ॥ अत्रानिदशमिति दशाहः संपूर्णशौ
 चोपलक्षकः ॥ दशरात्रदशाहशौचोपलक्षकः संपूर्णशौचोपलक्षकोऽतीतेनापमर्थः ॥ विदेशस्थ
 सपिण्डभरगोश्रवणोऽशौचकालस्पतावेदशौचचतुर्भिर्विशौः कर्तव्यमतिक्रान्ते तु संपूर्णशौचकाले
 त्रिरत्रमशौचं कर्तव्यम् ॥ चर्माक्षरं सपिण्डमरणश्रवणोऽनातमाश्रयशुद्धिः

॥ अथ ॥ वासाजलमातुत्पन्नो भवति गानवः ॥ अत्र निर्देशं निष्कात्रावशौ च कालं इत्यर्थः ॥ तेनैतदपि
 ॥ १६ ॥ त्रिंशद्वाशौ चातिक्रमविषयं बोद्धव्यम् ॥ सपिण्डमरणोऽवदशाहानन्तरं श्रवणो विशेषमाह ॥
 गौत्रमः श्रुत्वा चोर्द्धदशम्याः पक्षिणीति दशम्या अशौचात्तरात्रे रुद्धं सपिण्डमरणां श्रुत्वा पक्षि
 णी अशौचात्कालः प्ररूप्य भवति पक्षिणी आगामि वर्तमानादि नक्षत्रसहितरात्रिः नुत्पत्त
 या पूर्वापररात्रिसहितं दिनवातचदेवलः ॥ अशौचाह ॥ स्वर्गीतेषु बंधुश्रेष्ठपते मृतः ॥ तत्र त्रिंश
 त्रमाश्रयं भवेत्सं वत्सरान्तरे ॥ उर्द्धं संवत्सरं द्वातु श्रुपते च मृतः स्वर्गैः ॥ मेवेदेकाहमेवात्र तत्र सं
 न्यासितां नतः ॥ नाश्रयं प्रसवस्यास्ति व्यतीतेषु दिनेष्वपि ॥ तदत्र गौतमोक्तपक्षिणी संवत्स
 सराद्वा उर्द्धं व्यवतिष्ठते तत्पूर्वे देवलोक्त एकाहस्तदुपरि मासत्र

॥ रामः ॥
 ॥ १६ ॥

येन वनिष्ठते तदयं सर्वैकवाक्यतपार्थः ॥ अनतीताशौचकालं पदिविदेसस्थसपिण्डमर
 णं श्रुत्वा तेन दायावह वशिष्ठमस्ति अशौचकालस्य तावदशौचं कर्तव्यं ॥ यदि तु संपूर्णाशौच
 सकाले तीर्ते अरमासाभ्यन्तरं सपिण्डमरणां श्रुते तदा त्रिंशत् ॥ तत उर्द्धं नवमनासपर्यन्तं प
 क्षिणी ॥ तत रुद्धं वर्षयात् ॥ एकाहोऽत्र मशौचोचं वद्यात्तरं ह्यानमुदष्ट दानं च शुद्धाशौचा
 दावतीते सर्वदेवे ह्यनोदकदानमात्रं जननाशौचकाले त्वतीते जननश्रवणोऽवदशौचा
 भावाः ॥ अत्र पित्रादीनां विदेशस्यानां मरणश्रवणमिताक्षरहारलताभ्यां विशेषादर्शितः ॥ स
 त्रान्ताकर्णदीर्घभिरजिरिव तत्वाहुपेक्षितः महानद्यादिव्यवहितदेशान्तरमृतस्य मरणश्रव
 णोऽसद्यः शाचं तथा च पैठीसि देशान्तरमृतस्य सद्यः शौचम् ॥ तत्र देशान्तरं परिभाषितं ॥

25

॥ अ. वि. ॥

॥ ७ ॥

तथा च बृहस्पतीः देशान्तरं ब्रह्मकेष्वष्टि योजनमायतं चत्वारिंशदक्षणे केचिंशदेके
 नथैव च बृहस्पतिरप्याह वाचो यत्र विभिदा नैगिरिर्व्यवधायकः महानद्यन्तरं यत्र नद
 शान्तरनुच्यते देशानामनदीभेदान्निकटेपि भवेत्तु यत्र तत्तु देशान्तरं प्रोक्तं स्वयमेव स्वयं भु
 वा दशरश्मिणा यावत्तु यत्र न भूयते भवा अत्र नाना कल्पेष्क न न्यगदया अत्र न वध्य वसा अस्मा
 यदस्थो चान्ते अत्रोत्सवत्स्यष्टि योजनानन्तरं देशान्तरं पञ्च चत्वारिंशदा जनानन्तरं त्रिंश
 योजनानन्तरं च देशान्तरत्वं नुक्तं नद्याभेदेपि गिर्यादिव्यवधाने सति योजननियमा
 भावदर्शयितुं तेनायमर्थः ॥ अष्टि योजनान्तरं विभावाभेदे गिरिमहानदी व्यवधानमस्ति
 नत्र तावदेव देशान्तरत्वं ननु योजननियमापेक्षा स्तद्धिषपमेव ब्रह्म नुवचनं तच्च स्वयमे

॥ रामा ॥

॥ ७ ॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

विविधरोगोतिदेशानामनदीभेदादिन्यादिना गिर्यादिव्यवधानोभावेभावेन निषमार्थमाह द
 शरश्मिणोत्पादिनो न गिर्यादिव्यवधानाभावे यत्र न्यावार्त्ता दशाहाभ्यन्तरे न भूयते तद्देशान्तरं
 ॥ सतदपि पुरुषसक्ति येक्षाय अत्र व्यवस्थितं ॥ अतः अष्टि योजनानन्तरं पलक्षकमेव ताव
 देशस्य दशाहेनोत्सर्गितः ॥ पुरुषेण गनुमशक्त्या त्वान्तरं सर्वगिर्यादिसमुदायव्यवधानाभा
 वेपि शास्त्री यद्विष्टि योजनानन्तरं प्रयागे मृतस्पती रमुक्तिदेशस्थितं प्रतिदेशान्तरमृतव्यवहा
 रः ॥ ग्रामाणिकानां सव्यपि च त्रिंशद्योजनानन्तरं गिर्यादिव्यवधानाभावान् ॥ काश्पावृतस्प
 ती रमुक्तिदेशावस्थितं प्रतिदेशान्तरमृतव्यवहाहः ॥ गिरिर्वेति वाशहः ॥ समुच्चयः तजभा
 यमर्थः ॥ अष्टि योजनानन्तरं देशो देशान्तरम् ॥ अष्टि योजनान्तरं विभावाभेदे गिरिम

॥धृवि॥
॥१८॥

हानदीव्यवधानानिभवन्ति तदपिदेशानरं तस्मिन्देशात्तरे मृतस्य सद्यः शोचम् ॥ व्य
थवालाद्यशोचत् ॥ तत्राहयात्यवल्कपः ॥ आदत्तजननात्सद्यः आ पूज नैशिकीस्मिता
॥ त्रिरात्रमात्रप्रतादेशादशरात्रमतः ॥ परनैसिकीशुद्धिः अहोरात्रमशोचमिन्नर्थः ॥ अ
त्रदत्तजननशब्देन दत्तजननकाजो लक्षते ॥ स च सप्तमो मासः दत्तजननं सप्तमे मासी
न्मुपतिष्ठदर्शनात् चूडाशब्देन चूडाकालो लक्ष्यते ॥ स च तृतीयो वर्षः तृतीये चायुति
हमशतिचूडाभिधाने ॥ अत्र यद्यपि सांवत्सरिकस्य चूडाकर्णमिति प्रथमवर्षविधान
मप्यस्ति तथापि विशेषतः पुनरेषिभिर्वर्षे रिप्तादिवा केन तृतीयवर्षसमाप्तिं यावन्नैधिकी
वधानं तदेकवाक्यतया तृतीयाब्द एव गृह्यते चूडाकालोत्सगिकसिद्धस्तृतीया

॥शमः॥
॥१८॥

॥८॥ प्रथमादेकलधर्मवशादपचातश्चूडाकर्णमिति हारमता उपगुपतपनं तेना
पिवकाल उपलक्षते स च यस्यानरः कालः पयवसितः तच्च वृक्षपुरणो द्विजन्म
नामयंकालः स्वपाराणुयडादिकं इति सव्यक्तमेव मर्यादायानामाह तेन सप्तममास
मवधीकृत्य बालमरणो सद्यः शोचम् सप्तममासमारम्भद्वितीयवर्षसमाप्तिं यावदेका
होरात्रम् ततः षष्ठ्यवर्षव्याप्य त्रिरात्रम् तदनन्तरं दशरात्रादिकं स्वस्वजास्युक्तं वाह
रा ॥ नाचयाणां शूद्राणां विशेषो भविष्यति अत्रोपनयनेन कालव्यवस्थापनात्
बालस्य पुंस्त्यपि वक्षितम् ॥ तेन कन्यानां मरणोत्तमशोचम् तत्र विशेषो वक्ष्यते त
त्राह पारस्करः ॥ अजसूतके चेत्तदाऽऽत्थानादाशोचम् ॥ सू कवत्रात्रोदककर्म अस्या

॥ शु. वि. ॥ अतः सूतके सूतकाभ्यन्तरे चेक्षाजो विपद्यते तदा ज्ञातस्थानात् दशदिनयावद्दशौ चंभ
 ॥ १५ ॥ वन्ति इदं च जातस्थानादि न्यमिधानात्मातरेव अन्येषां तु पूर्वोक्तं सद्यः शौचमेव अपन्यमा
 त्रमरणं चेह विवक्षितं विशेषा नुस्थानात् ॥ तत्र अगिरा ॥ विप्रै न्यूने त्रिभिर्वर्षैर्मृते भिक्षु वेति
 नी ॥ अहेनक्षत्रिये भिक्षुभिर्वैश्वे मृते सति ॥ निवृत्तचूडके विप्रत्रिरावाच्छिक्षिरिष्यते नि
 वृत्तशत्रिये षड्विंशे नवमिरेव च ॥ त्रिभिर्वर्षैरुलक्षितत्वात् न्यूने अपूर्णत्रिवर्ष इत्यर्थः ॥
 निवृत्तचूडकश्चेति निवृत्ता विहीता चूडयस्येति निवृत्तचूडकः ॥ शेषं सुबोधम् ॥ ब्रह्मपुण्यो
 अनुपनीतो विप्रस्तु एजो चेवाधुर्गहात् ॥ अग्रहीत प्रनीदस्तु वैश्वः भूदस्त्वयुक् ॥ अथ
 ते यत्र तत्र व्याहृशौ चंभमेव हि ॥ द्विजन्मनायका जस्मा हारणं नुबजदिकः ॥ यश्चाच्छिक

॥ रामः ॥
 ॥ १५ ॥

सुभूद्धारणं स्वजात्युक्तमतः परम् ॥ अत्र क्षत्रियवैश्वयोः षड्विंशत्तरे त्रिरावाभिधान
 म् वेदादिमतोरेव अन्येषां तु षड्विंशत्तरे पूर्वोक्तौ स्वमेव हारणताकारः ॥ भूदस्यापि पञ्चा
 द्वाभ्यन्तरे त्रिरावाभिधानम् सच्छूडविषयमश्नत्येव हारणतारत्वाकरो सच्छूडस्तु वि
 शेषाशौ चे पूर्वदक्षितः पदपि अन्तर्धानं तु कन्यानां तथा वैश्व भूदजन्मनामिति भूदस्य त्रि
 रत्राभिधानम् तदपि सच्छूडविषयमेव सामान्यतस्तु भूदानां मंगिरोवा ज्येष्ठैरेव व्यवस्था
 तव्यथा भूदेति वक्ष्याम्यनेन मृते भिक्षु पंचभिः ॥ अत्र दुर्धर्ममृते भूदे द्वादशाहो विधीयते ॥ य
 द्युक्तं नमनीतस्तु भूदस्तु गिन्यते यदि मासिकं तु भवेच्छौचमिच्छांगिरसभाषितम् ॥ एतन्व
 पूर्वोपरि मासिकाशौचाभिधानम् ॥ विवाहितभूदविषयम् अविवाहितस्य द्वादशवर्षं

25
 15
 10
 5
 0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ अ. वि. ॥
॥ २० ॥

बावदादशाह ॥ तथा च शंख ॥ अरुह्य भार्य ॥ भूदक्षुषोऽशा दत्तस शम्भरे मृत्युं समधिगच्छन्मा
संतस्यापिवांः भूदिसमधिगच्छन्ति नात्र कार्या विचारणा तदेवा समस्त प्रकरणं खड्गकेन अथ व
स्था आह्वयानां सप्तममासात् प्राक्वालेके मृते सद्यः शौचं सप्तममासादारभ्य द्वितीयवर्षे
समाप्तिर्यावदेकाहोऽत्रम् नृती यवर्षादारभ्य अर्द्ध्यान्त्यावत्त्रिणेत्रम् तदुपरि दशाहं भवति
क्षत्रियाराणां सप्तममासात् प्राक्सद्यः शौचम् सप्तममासादारभ्य द्वितीयवर्षे अमाप्तिर्या
वदाहं नृती यवर्षादारभ्य अर्द्ध्यान्त्यावत्त्रिणेत्रम् तदुपरि दशाहं भवति वैश्या
नां सप्तममासात् प्राक्सद्यः शौचम् तदनंतरं द्वितीयवर्षे यावत्त्रिणेत्रम् तदुपरि दशाहं भवति वैश्या
नवाहं तदुपरि पंचदशाहं भवति भूदाराणां सप्तममासात् प्राक्सद्यः शौचम् सप्तम

॥ रामः ॥
॥ २० ॥

15

10

5

0

मासादारभ्य द्वितीयवर्षे समाप्तिर्यावत् पंचाहं नृती यवर्षादारभ्य षोडशवर्षे यावद्विवा
हिते मृते द्वादशाहं तदुपरि मासमाशौचं भवति विवाहिते तु अर्द्धवर्षादेवोपरि मृते मासमाशौ
चं भवति येषां भूदाराणां ४ द्विजो द्विष्टभक्षणां द्विजशुभ्रवामासिमासिमुंडनं चेतसच्छुद्धाः
ते वा सप्तममासादारभ्य पंचवर्षे यावत् मृते बाले त्रिणेत्रम् तदुपरि षोडशवर्षे यावद्विवाहि
ते मृते द्वादशाहं तदुपरि पंचदशाहं भवति विवाहिता विवाहितसाधारणां प्रसूतिका
नां तु सर्वा सामेव दशाहं भवत्तरेर्वत्नमरणे यावद्दशाहं पूर्यते तावदशौचं भवति अत्र च सर्व
वर्णानामसंपूर्णा विवेकी बालो भूतोऽखन नीत्यः ॥ अग्निदानं न तस्य कर्तव्यम् पदितु प्रमादा
दिना तस्य दाहः ॥ क्रियते तदा आह्वयानां त्रिणेत्रम् क्षत्रियाराणां रुकादहं वैश्यानां द्वादशा

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ शु. वि. ॥ हं श्रुद्धाराणां विंशतिरात्रमशौचं भवति. तत्र ब्रह्मपुत्रोऽप्यनुपनीतद्विवर्षस्तु पेतो पत्रापि
 ॥ २५ ॥ दहते. अतिमोहाभिर्द्वैतैश्च देशसाधर्म्यमार्दवात्. अशौचं ब्रह्मणानां तृतिरात्रं तत्र विद्य
 ते. रात्रौ मेकादशाहं त्रैविद्यानां द्वादशादिकं. अपि विंशतिरात्रं तु श्रुद्धाराणां भवति क्रमात् ॥

॥ अथ श्रुद्धौ च ॥ ॥ ब्रह्मपुत्रोऽप्यजन्मनस्तु चूडानं यत्र कन्या विपद्यते. सद्यः शौ
 चं भवेत्तस्य सर्ववर्णेषु निष्पदा. ततो वाग्दानं पर्यन्तं यावदेकाहमेव तु. अत्र परंप्रवृद्धा
 मां त्रिरात्रमिति निश्चयः. वाग्दानेन तु कृतेन त्रैविध्यं बोधयतस्त्र्यहं पितृवरस्य चततां दत्तानां
 भर्तुरेव हि स्वजान्त्पुत्रमशौचं स्यात्सुतके मृतकेऽपि वा. अतः ॥ परं कृतं वाग्दानं नावस्थातः प
 रंप्रवृद्धानां प्राप्ताधिकरूपाणां भिन्नार्थः. अधिकं रूपं व्यक्तीकरोति. वाग्दानेन कृतं इति उभ

॥ अम. ॥

॥ २५ ॥

यतो व्याकरोति पितृवरस्य चेति. वरस्यर्तु रित्यर्थः. ततो दत्तानां विधिपूर्वदत्तानां भर्तु
 रेव स्वजान्त्पुत्रमशौचं भवतीत्यर्थः. ॥ एवमेव हारलता. यत्र वाग्दानं न भवति तत्र चूडान
 न्तरे ॥ विवाहपर्यन्तं एकाहशौचं. तथा च पातयत्क्य. ॥ अहस्त्वदन्नकन्यासुवालेषु च विशो
 धनं. ॥ अस्मार्थः पर्वच्छ्रान्तं च दत्तकन्यासुवालेषु च जातदन्तेषु मृतेषु अहस्य कमहोरात्र
 मशौचं भवतीति ॥ अथ मंत्रसमुदायार्थः. सर्ववर्णानां द्वितीयवर्षात्तं पातयत्कन्यामरशौ
 सद्यः शौचं न दत्तं तत्र विवाहपर्यन्तमेकाहोरात्रमशौचम्. ॥ विवाहानन्तरं पितृकुले अ
 शौचं भवति. स्वामिकुले संपूर्णशौचं भवति. ॥ यत्र तु मया भ्यमेयादात अतिवाग्दानं कृ
 यते तत्र चूडानन्तरं मृतायां. तस्यां विवाहपर्यन्तं पितृपतिपक्षयोरपि ह्येस्ति रात्रिमिति

॥ अवि ॥

॥ २२ ॥

विशेषः ॥ विवाहिता मुविशेषमाह ॥ ब्रह्मपुराणे दत्ता नारीपितुर्गृहे सूयते म्रियते पिवा-
स्वमशौचं भवेत्सम्यक् पृथक्स्थाप्य स्थिता ॥ तद्धंधुवर्गस्तोके क्षुब्धते जनकस्त्रिभिः ॥
अत्र जनकस्त्रिभिरिति जनसंख्येन जनिकर्तृत्वात् पलक्षणाज्जनन्या अपि त्रिरत्रेण
अग्निः तथा हि सिद्धवन्पारिजातरत्नाकरयोर्मानापित्रोस्त्रिरत्र मिश्र्य कं हारलताका-
शेणापितथो बहेनुपूर्वकमलेरिव धंधुवर्ग इत्यत्रा विवर्गशब्देन रुक् क्रियापन्नासका
भ्रमस्थाभ्रातृ वैमात्रेयपितृव्यतत्पुत्रासोष्ठां पुत्राश्च गृह्यते ते व्यमेकाहः अतएव
सिद्धवन्पारिजातहारलताकारेषु भ्रातृनामेकाहमित्युक्तं पितुर्गृहे इति सनाभिगु-
होपलक्षणा निजगृहे = सपिण्डमरणेन व्रतत्राशौचस्मरणान् अत्रापि भ्रातृदिगृहे

॥ राम ॥

॥ २२ ॥

मरणमविदक्षितं स्मरणमाह चर्यादत्र जननमपितारुल्लभ्यते रुतचपारिजातस्यानु-
मतमेव तेन निजमाने विशेषमनभिधापितृगृहे इति पितृशब्दस्य विवक्षितत्वात् भ्रा-
तृदिगृहे निवसन्त्याः प्रसवे मरणो च सत्यशौचं न भवतीति प्रकाशकार इत्युक्तमतः
प्रकाशकारस्य मतमेतत् ममनुमते पितृशब्दस्य विवक्षितत्वात् किं त्वशौचभागिगु-
हं विवक्षितं ॥ इति तस्मात्पिण्डस्य ते विशेषानभिधानं रत्नाकरस्य रसोप्युपलक्षितं न
दियमत्र व्यवस्था विवाहितास्त्रियदिपितृगृहे प्रसूयते म्रियते वा तदामानापित्रो-
स्त्रिरत्र मशौचम् रुक्काश्रमवासिनां भ्रातृवैमात्रेयपुत्राणां तत्पुत्राणां पितृव्यस्य चै-
कशत्रम् पितुर्भिन्नाश्रमवासिनां भ्रातृदिनामशौचं न भवति पितुरभावे भ्रातृगृहे इति

25

॥ अथ ॥

॥ २३ ॥

तुर्भरणो प्रसवे वा मातुस्त्रिरत्रमेवमारभावे भ्रातृगृहे भगिन्याः प्रसेवमरणो वा भ्रातृ
 दीनामेकाहोरात्रमशौ च भवति तथा पित्रा दत्ता नृपा कं न्या स्वातं आदन्ममाश्रितायं
 यं श्रितवती भूयस्तस्या न्यस्यसगोसायं श्रितवती स्वयं अस्यार्थः विवाहितास्त्री पा
 णिग्राहिका न्यंगत्वायंयं पुरुषमाश्रयतीतस्यैवपुरुषस्या तस्यां मृतायां प्रसूतायां वा
 त्रिरत्रमशौ च भवति स्वयं ग्राहक कुलजाना नामशौ च न भवति पादचपरिग्राहके
 रोगतस्याः संगमः कृतस्तदा तस्याः परिग्राहकगोत्रमेवाकीर्तयते स्वयं ग्राहकगोत्रं
 न भवति यदिस्तस्यास्तसंगमो नष्टस्तदा येमेवाश्रितवन्ति तस्यैवान्यगोत्रस्य सम
 गोत्रासा भवति आशौ च तत्राश्रयमेव तथा पदे तु सप्तमे ये च वालात्काचिद्वत्ता भवे

॥ रामः ॥

॥ २४ ॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

न स्वामिगोत्रं भवेत्तस्यास्तस्य च भूयो विशिष्यति पैत्रिकं त्वप्रसूतायां ततः पौत्रि
 कभर्तृकं ॥ अस्यार्थः परिग्राहने अप्रसमासे सप्तमदीसमासे हरो या वजात्कारेण
 हतान्यमाश्रिता भवति तस्याः स्वामिगोत्रं परिग्राहकगोत्रमेव भवति तत्रापि विशि
 ष्यमाह तच्च भूयो विशिष्यते भूयः पुनः स्तगोत्रं विशिष्यते विज्मश्त इत्यर्थः वि
 भागमाह पैत्रिकं त्वप्रसूतायामित्यादितस्या वजात्कारहतायाया वत्प्रसवो न भव
 ति तावत्तु गोत्रमेवाकीर्तयते प्रसवानन्तरं पौत्रिकस्य भर्तुः परिग्राहकस्य व गो
 त्रमपि पृते वजात्कारहर्तुगोत्रं कदापि न भवति तस्या इति आशौ च तत्प्रसवमर
 णयो त्रिरत्रमेव हर्तुरिति शंखः पितृवैश्मनियानारीरजं पश्यन्त्यसकृता प्रसवेम

॥ शु. वि. ॥
॥ २४ ॥

रहो लज्जामशौ चंनो पशंम्यमि. इति पितृरिति शेषः ॥ इति स्वाशौ चंम ॥ अथ
गर्भस्वावाशौ चंम ॥ ब्रह्म पुराणे. यस्मात्सा भ्यन्तरे यस्या गर्भस्ता यो भवेद्यतिदिनदा
माससंमैस्तासां दिवसैश्च फिरीष्यते ॥ अतः कुर्त्तुं स्वजा न्युक्तमशौ चंता सुविद्यते सद्यः
शौ चंता पिराजनां गर्भस्य पतने सति. अत्र दिवसे रितिय हृत्य भवण्यन्मासनां बहुत्वं यतः
प्रभृतिसंभवति नतत्रयं व्यवस्था. तेन तृतीयमासो पीरय स्यात्पथं नं यावन्तो मासा
अतीतास्ता रंतिदिनानि तासां स्त्रीणां ब्राह्मणस्य दीनामशौ चं भवति. सपिंडादीनां स्वा
मिपुत्रादीनां सद्यः शौ चं भवति. मासत्रयाभ्यन्तरे विशेषमाह तत्र परिचि ॥ गर्भस्तुत्यां य
थामासमचिरेतृजमेव हम्. राजन्ये तु चतुरात्रं वैश्वेपं चाहमेवेव तु. अथाहेतुभूद

॥ राम ॥
॥ २४ ॥

स्वथ द्विरेमा प्रकीर्तिता. अथामासमिति यावत्तो मासा अतीतावतिदिनी व्याप्याशौ
चं. सतत्त्वमासत्रयादूर्ध्ववराण संयावत्. मासत्रयभ्यन्तरे त्वाह. अचिरेतृजमेव हम्
त्यादि अचिरेमासत्रयाभ्यन्तरे गर्भस्तु विसति. उतमे उत्तम जातीये ब्राह्मणस्य त्रिणव्या
क्षत्रियाणां चतुरात्रं वैश्याणां पंचाहं भूद्राया मष्टमहशौ चं भवतीत्यर्थः ॥ कूर्मपुरा
णे. गर्भम्युतावहो एतं सपिंडं तं निर्गुणो. यथेच्छा चरणे जातो त्रिणव्यामिति निश्चयः.
असंपत निर्गुणा इति वेदे कदृशी वेदांगस्य क्रिया भूत्ये चैकाहः. यथेच्छा चरणे सर्वाशि
त्वसर्वविकृतिवादिमिति रात्रम्. स्वमेव हारलताय दयि त्रिणव्यामशौ चं हारीनां तं
जातं मृते मृतजाते वा कुलस्य त्रिणव्यामिति तदपि पथेच्छा चरणे जातिविशेषयमेव. स

25

॥ शुवि ॥
॥ २५ ॥

वमेवरत्नाकरः जातमृतश्रुतिजन्मानन्तराव्यवहितकालमृतश्रुत्यर्थः ॥ तद्वृद्धजातमर
 रोसर्वेषामेवसदाः शौचं एवं गर्भश्रावे सपिण्डानंगरावतांसदाः शौचं तदेवसमु
 दायार्थः गर्भश्रापेमासत्रयाभ्यन्तरे वा ह्यस्यास्थिरं मासत्रयोपरिषस्यासपत्येन
 यावत्सुमासेवतीतेषु गर्भस्त्रावोभवन्ति तावमेव दिनान्यशौचं भवति ॥ अस्यासोपरिद
 शरात्रमशौचं भवतीपरिगुत्रसपिंडानांसदाः शौचं भवति क्षत्रिया मासत्रयाभ्यन्तरे
 दिनचतुष्टयम् वैशाखाः पंचाहंतदुपरिषरापासं यावदुभयोरतीतमाशत्रवंधा
 वदष्टाहंततः परमासं यावत् ॥ अतीतमाससमसस्थानि दिनानिदुपरिमासमशौ
 चं भवति :::::::::: अत्र सर्वत्र निर्गुणसपिंडानामवैकाहं यथेच्छाचरणानांसपि

॥ समः ॥
॥ २५ ॥

15

10

5

राडानां च हमशौचं श्रेयः ॥ अथ मृत्सुविशेषाशौचम् ॥ तत्राहृद्रगार्पः ॥ हृद्रः शौचस्मृ
 ते लुच्यः पुन्याख्यातभिषक् क्रिया ॥ आत्मानं द्यातयेद्यस्तु भृगवग्न्यनशनाविविः तस्य मृ
 रात्रमाशौचं द्वितीयेन स्थिरं चयः ॥ तृतीयेनूदकं कृत्वा चतुर्थे श्राद्धमाचरेत् ॥ शौचस्मृ
 तेर्लुप्यश्रुति यो हृद्रो मूत्रोच्चारदिशौचं कर्तुं न शक्नोति ॥ अनुभूतार्थस्याचिरेणैव स्मृति
 भूम्पः ॥ स्वविधौ भृगुप्रपातादिभिरात्मानं द्यातयेत् ॥ विषज्ञावैद्येनाप्रतिक्रिपण
 श्रपूरुषः ॥ आत्मानं द्यातयेत्तत्रात्मद्याते दायाभावः ॥ त्रिश्राशौचादितयोः कर्तव्यमि
 त्तथः ॥ ब्रह्मपराणो दुधिरकित्तसेर्महारेणैः पीडितस्तु प्रमानपि प्रविशेप्यजहान्दीप्तिं करे
 न्यन्यनंतथा अगाधतो पराशिच भृगोपतनमेव च भृगोः पर्वतनदादिन्यर्थः ॥ गच्छेन्महा

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ ५५ ॥
॥ २६ ॥

पथं वापितुवारगिरिमादरात् ॥ प्रयागवतशावागनातदेहत्यागं करोति यः स्वयंदेहविना
शेन प्राप्ते का जेमहामति ॥ उत्तमा त्वाष्ट्रयौ ज नो कानु नात्म द्याती भवत्कचित् महापापं
कीयः स्वर्गे दिव्या धार्मि षोकात्समश्नुते ये ते धामधिकारस्तुतपसां सर्वजंतुषु ॥ नराणां
मथ नारीणां सर्ववर्णेषु सर्वदा ॥ इदं शंसूत कं ये वा जीवता कुत्रचिद्वेत् ॥ अशौचं स्यात्प्र
हंते वा वज्रा न जहते तथा ॥ महामतिरिति स्वयंदेहविनाशने उपस्थिते ॥ अन्यथा रोग शो
संप्रत्येव मर्तेऽप्यतमः ॥ सांस्तिकया स्वयं मेघेषु स्थानेषु ह्येहं तपजामीति कृतबुद्धिः ॥
महापापं कियत् इति महापापक्रियो यीत्यर्थः ॥ तेन महापदयोऽप्येवं पूतमरुणो दिव्या
षोकात्समश्नुते ॥ किमुत धार्मिक इत्यतिशयप्रदर्शनम् ॥ एतेषां मरणरूपाणां तपसां स

॥ रामः ॥

॥ २६ ॥

र्वतर्ण सर्वव्यक्तिस्मधारणाधिकारः इदं शमि न्यादे स्पमर्थः ॥ सर्वविधमरणप्रवृत्ता मां दे
वसातत्काले जीवता कालाभरे मृतानां त्रिरात्रमशौचं तत्कालमरणं त्रिरात्रमविवामेव च
ज्ञानमहतेन तथेति एतदथेवं विधेषु प्रायश्चित्तेषु वज्रा नल हंतेषु चिरं जमिति दर्शय
ति प्रायश्चित्त इति तु कस्य पवाक्ये कवा कथनया न भ्यते तत्रागिरा तत्रागिरा ॥ आया
दयेदथात्मानं स्वयं यो ॥ गमुदकादिषु ना विहितं तस्य नाशौचं नाग्निना प्युदकक्रिया ॥ यस्तु
दिग्देहेतुना अग्न्यादिभिरात्मानं दानपतितस्य अग्निदाहाद्यशौचक्रियानकर्तव्या अथ क
श्चित्प्रमादेन म्रियेत अग्न्युदकादिषु तस्याशौचं विधातव्यं कार्यं चास्वादकक्रिया प्रमादेना
नवधानेन योग्यमुदकवज्राद्यपमृत्पुभिर्म्रियेत तस्य संपूर्णा शौचं कृतव्यम् संकोचे प्रमाराणा

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ३७ ॥

भावात् उदकक्रियाकर्तव्याः अग्निं संस्कारे दकदानादिकाः क्रियाः कर्तव्या इत्यर्थः उद
कक्रियेत्यस्योपलक्षणा परत्वात् तदेवमंत्रसहायार्थः शौचाचमनाद्यसमर्थस्य ह्यस्य
असाध्यव्याधिगृहीतस्य च मरणे छयाजलाग्निप्रवेशे मरणे इति पिंडा नात्रिरत्रमशौचं न
कालेऽग्न्यादिप्रवेशेऽप्यमृतानां पश्चात्कृतानामपि चिरत्रमशौचं रेखादीनां ये जलादिव्या
त्मानं घातयन्ति तेऽपि मग्निदाना कर्तव्यं न च मरणे निमित्तकमशौचमपि न कर्तव्यं
प्रमादे अ। ग्नुदकवज्रादिना मरणे संपूर्णशौचं अग्निसंस्कारादिकाः क्रियाः कर्तव्याः स
द्यः शौचाचमनौ यमः इति वा हवस्तानां च विद्युतापार्थिवे च गोब्राह्मणस्य चैवार्थे यस्य च
छतिर्वापिर्व ॥ इति वः शस्त्रं विना कः संमर्दो वा आहवः संग्रामः ॥ विद्युता वज्रा नत्वेनः इदं

॥ रामः ॥

॥ ३७ ॥

15

10

5

0

वज्रान्नमरणे सद्यः शौचाभिधानं मरणान्तिके ग्रापश्चित्ते प्रवृत्तस्य मरणेऽपि पार्थिवो
त्वेन प्रसिद्धो न क्षत्रियस्यैवैतत्त्वाकरः गोब्राह्मणस्य चैवार्थे युद्धादप्यत्रापि जलपेको द्वा
दौ मृतानां सद्यः शौचं पश्य च छतिर्वापिर्व इति स्पष्टं स्पष्टं कार्यं तथा कयादाचित् पृथि
वीपतिः सद्यः शौचमिच्छति आहवश्चित्य दुर्लभं तत्र विशेषमाह उद्यते एव शस्त्रैः क्षत्रधर्म
नस्य च उद्यः सति कृते पक्ष्मथा शौचमिति स्मितिः ॥ सद्यः शौचमिति योजनाः क्षत्रध
र्मोऽकातरत्वादि शस्त्रैर्विद्यादिदिग्धैः यज्ञः पिंडादिरूपः सति कृते समामिति सद्यः च
त्यर्थः तत्र पाणसरः ब्राह्मणार्थं विपन्नानां दंडिनां गोघ्नहेषु च आवेष्टविपन्नानां मेक एवम
शौचकम् ॥ अत्र दंडिनामिति त्रिधापि सव्यते तत्र श्वायमर्थः यो ब्राह्मणार्थे गोघ्नहेषु दंडं

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ श्रीवि॥

॥ २५ ॥

इनमृतानां रुका होरात्रमशौचमेवेति हारलता. अत्र दंडिना मित्र्यत्रवंदिना मिति रत्नाकरे
पाठः. बदिनां चौरादिगृहीतानां तद्दशाया मेचमरणे रुकात्रमशौचं इति व्याख्या तद्दृश्य
निःडिना हवे विद्युत्तचराणां गोपि प्रपाजने. सद्यः शौचं हतस्याहुस्त्राह चान्ये महर्षयः. अ
त्र सखैरभिमुखे हतस्य सद्यः शौचं. जगडादिना पराशुरवहतस्य त्रिरात्रमिति व्यवस्थितवि
कल्पार्थश्च कालः. तत्राह यमः इति शानिहता नां च तथैव प्राणसंविणाम्. नदीश्चापह
दंष्ट्रिभ्यः गृह्यः शौचं विधीयते. प्राणसंविणामिति परार्थे प्राण्यगिणामित्यर्थः. नदीति ज
लाशयोपलक्षणम्. श्वापदानखायधास्तरक्षुः शृङ्गादयः. दंष्ट्रिभ्यः दशनायुधाः शौचा नुवृत्तौ
सर्वे वराहदयः. न च नद्यादिमरणो सद्यः शौचं मरणान्तिके शयश्चिन्ने काम्ये वीत्रिणसंगमादौ

॥ रामः ॥

॥ २५ ॥

15

10

5

मरणो शयः शौचा नुवृत्तौ शंखलिखितौ. अथ शस्त्रानशनाग्निश्चुभृगुजलप्रयतिते
व्येवमेव अनशनभोजनं सतदपि सद्यः शौचं. काम्ये प्रयागादौ शस्त्रादिना मरणो प्राय
श्चिन्ने च मरणान्तिके सद्यः. तदयं शयः शौचादिवोधकसमस्तारवराजकार्थः. संमर्दे हतानां
शस्त्रभूषणकलहमृतानां रुकाहतानां गोब्राह्मणार्थे जजपंकादिमग्नानां संग्रामेशस्त्रेण संमु
खहतानां मरणान्तिके काम्ये कर्मणि प्रयागादौ प्रायश्चित्ते च सखजलाग्निश्वापदादिभि
भृतानां सद्यः शौचम्. यस्य कस्यापि राजा सया सद्यः शौचं. ब्राह्मणार्थे गवार्थे च दंडेन विप
न्नानां च नदीकृतानां मृतानां रुका होरात्रमशौचमलगुडादिना संग्रामे पराशुरवहतस्य त्रि
रात्रम्. तत्राह पराशरः उपशर्गमृते चैव सद्यः शौचं विधीयते स्तन्यचुरे पसर्गे पशुबसनि

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥शुवि॥

॥२६॥

पातविषयमितिप्रतिभाति. उपसर्गमरुणोसंपूर्णशौचस्य प्रामाणिकव्यवहार
 विषयान्. तथाच आपद्यविचकष्टमिन्पत्रसद्यः शौचेअन्यंतदुर्भिक्षेओषधि
 फान्पमरुणादिपीडायांचनाशौचमितिहारलताकारआहस्मत्तथाचदअःस्वस्थ
 कालेतिदंसर्वसूतकंपरिकीर्तितंम्. आपद्यतस्यसर्वस्यसूतकेपिनसूतकं. य
 नुउपसृज्यतइतिउपसर्गइत्यवहिर्भातापसर्गमरुणोसद्यः शौचम्. व्रणपाकपरं
 परयापसर्गोपूराशौचमितिव्याख्यातंकेन्यते. तन्मतेवहिर्भावेउपसर्गस्याज्ञाना
 दहिर्भावेचव्रणपाकपूर्ववस्थायांमरुणोअनध्यवस्ययस्वस्यादितितद्विभाव
 नीयं. ॥अथासपिंडाद्यशौचम्॥ ॥तत्राहृहस्पति॥ ॥दशाहन

॥रामः॥

॥२६॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

सपिराडास्तुभध्पतिप्रेतसूतके॥ त्रिशेत्रासकुज्यास्तुस्थात्वाश्रुध्पतिगोत्रजा॥ स
 पिंडः सप्तपुरुषावधयः॥ सकुल्याः स्वयंशपाः दशपुरुषावधयः॥ तदध्वमेगत्रजाः॥
 प्रेतसूतकेचेत्तर्था॥ तत्राहमनु॥ गृहेप्रेतस्यशिष्यस्तुपितृमेधंसमाचरन् प्रेतहारेः
 समेतप्रेतसूतके॥ त्रदशत्रेत्राश्रुध्पति॥ अस्यार्थः यः शिष्योवदध्वेतागुरुकुले
 तिष्ठचगृहेः संस्कारंकरेति सदशत्रेत्राश्रुध्पति. गुरुलक्षणा माह॥ अल्पंवा बहुवा
 यस्यश्रुतस्योपकरोति॥ तमपीहगुरुंविद्यादिति. श्रुतस्याध्वपनस्यवेदविषय
 स्योपकरोत्यर्थः॥ अहमिन्पूज्यतमः आचार्यतत्पुत्रस्तीयाज्यशिष्येषुचैवमि
 ति. आचार्यउपनयनपूर्वकंसांगवेदाध्यापकतस्मिंमृतेतत्पुत्रं चतस्यत्यांचमृ

25

॥श्रु.पि॥

॥३०॥

तायां शिष्यस्य तृणत्रयमशौचं भवति. योतिष्यो मादिया गं कुर्वतो यस्य सर्वदा आर्त्तिं क्रि
यते समाज्यः तस्मिन्मृते ऋत्विजां त्रिणत्रयमशौचं भवति. शिष्य उपनीयं सांगवेदमध्या
पितः तस्य गुरुकुलस्थितस्यैव मरणोऽर्थस्य त्रिणत्रयमशौचं. तत्राहयमः त्रिणत्रयमाहु
रशौचं आर्त्तसंस्थितेभ्यो नित्यं पुत्रे च पत्न्यां च दिवा रात्रिमिति स्थिति रिति दिवा रात्रम
होरात्रमित्यर्थः ॥ सतच्चाहोरात्रमशौचं शिष्यस्य निवृत्ताध्ययनस्याचार्यपत्नी पुत्रम
रणोत्तये. अधीयानस्य तु शिष्यस्य तयो रपि मरणोच्चिरात्रं गौतमोक्तं बृहस्पतिः. अहं मा
तामहाचार्यभ्रातिये कथञ्चिन्नेह मातुले पक्षिणि शत्रिः शिष्यात्विगत्वा ध्वेषु च न्युश्रो
त्रिणत्रयः कृतस्त्रिमन्त्राने तथागुरोः मृते राजानि सज्योतिया स्य स्याद्विषये स्थितिः ॥

॥रामः॥

॥३०॥

15

10

5

0

श्रोत्रिय एषा ध्येता. सकांशाखामधीत्यश्रोत्रिय इति बोधायनवचनान्. तस्मिन्व
गृहे गृहपतेः त्रिणत्रयम्. तत्र चांगिरः गृहे यस्य मृतः काश्चिदसपिंडः कथंचन तस्याप्य
शौचं विज्ञेयं त्रिणत्रयमिति निश्चयः. अत्रासपिंडः श्रोत्रियः न्युश्रोत्रिये त्वपिंडस्त्वेषम
निमृते सकाहोरात्रमृतथा चैकरात्रमित्यनुवृत्तौ तत्राह विष्णुः. अत्रापिंडे स्ववेशनिमृ
न इति अत्रासपिंडोऽश्रोत्रियः मातुलेयक्षरिणमातुसहोदरः. आतरि शिष्येपि गुरुकु
लानि वृत्ताध्ययने मृते पक्षिणी उपनीयसंपूर्णावेदध्यापिते. अनुपनीयसंपूर्णावेदध्या
पिते च. स्वगृहे च शिष्ये आचार्यस्य पक्षिणी. ऋत्विजिमृते यजमास्य पक्षिणी बांध
वो मातुस्त्वेषपादि रग्रे वक्ष्यन्ते. न त्मरणोत्तये पक्षिणीति पूर्वापरदिनसहितारत्रिः पूर्वाप

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ अवि ॥

॥ ३१ ॥

रसविसहितेदिनेवा. अश्रोत्रियश्रुत्यादि. अश्रोत्रियेन स्वगृहे मृते. अहः कृतत्रमहो
रात्रिस्व्याप्पनूचानः सांगवेदाभ्येतातस्मिन्नेकग्रामुतेगुरौ अज्याध्यापके च मृते स
कमहोरात्रिस्वमेवहारलतामृतशजनिस्वतंत्रेन देशाधिपं मृते सज्योतिः दिवामर
रोदिनमात्रं रात्रिमररोरात्रिमात्रमशौचं प्रजानामित्यर्थः तत्र गोतमः यक्षणीमस
पिंडे योनिसर्वधंसहाध्यायिनिच ॥ असपिंडे समानो दके दशपुरुषा दंष्ट्रां ज्ञायमानजन्म
नामके मृते पक्षिणीः सहाध्यायिनि च रुक्मादुरोः सह वेदमवीपा नरविविनष्टे पक्षि
णी अन्यत्रैकाहः योनिसंबंधे मृते पक्षिणीः पोतिसंबंधाश्च मानुष्यसुमानुजानीम्ब
तुल्यपुत्रमानुष्यस्वेयपैतृस्वस्वेयपैतृस्वस्वेयदोहित्रभगिनीभगिनेयाः श्वश्रूश्च

॥ रामः ॥

॥ ३१ ॥

सुरश्च तथा च अमरभ्यनुपृज्यमिताक्षराकारः श्वसुरपोश्च भगिन्यां च मानुजानां च
मानुलेपित्रोः च सारितद्वचपक्षिणीं क्षपयन्निस्वा तथा मानुले श्वसुरे मित्रे गुरौ गुर्वे
नासुच ॥ अशौचं पक्षिणीरात्रिं मृतामाता सही यदि तथा सस्थिते पक्षिणीरात्रिदोरि
चे भगिनी सुते अत्र श्वसूश्च सुरो पक्षिरात्रौ च निगुरो जामातृविवचं मित्रे च श्वगृहे
मृते पक्षिणी गुरुरत्र उषनी मकिंचिद्वेदाध्यापकः ॥ अत्र पनी यरु कशाया ध्यायकश्च
तादृशगुरोः पत्नि गुर्वगता नयो मृतयो ॥ पक्षिणी तत्र जावालः समानो दकानां च हंगो
त्रजानामः स्मृतं मानुवंधौ गुरौ मित्रे मडलाधियेतौ तथा गुरुरत्र वेदां गाध्यापकः मानुवां ध
वाः पतिरभिपिताः मानुः पितृश्च सुपुत्रा मानुर्मानुः स्वसुः सुता मानुर्मानुः पुत्राश्च विज्ञेया

॥ शु. वि. ॥

॥ २१ ॥

मातृवां धवाः नेष्टु मृतेष्टो काहः मंडलाधिपतौ राजनिस्तु नेष्टकाहः वौ धायनः ॥ विरात्रम
होरात्रमेकाहमिति कुर्वीत. आचार्यायाध्यायतत्पुत्रेषु विरात्रमृत्तिजां च शिष्यसतीर्थ
सब्रह्मचारिषु विरात्रमहोरात्रमेकाहमुक्त्वोत. यथा सरव्यमन्वयः उपाध्यायोऽथ
त्किं चिदध्यायकः ॥ ऋत्विजचितिसप्तस्यर्थेऽप्युक्ती ॥ ऋत्विक्षु मृतेष्टार्थः सप्तचयज
मानगृह्णन्वमृतेष्टु विरात्रं यजमानस्य ज्ञेयं. शिष्येऽपि गृह्णन्वमृतेष्टु विरात्रमसतीर्थः स
मानगृह्णन्वमृतेष्टु विरात्रं यजमानाचार्यः सकाहपदमुभयत्रादिनामात्रं. एतन्मात्रं वा ज्ञाय
ति श्रद्धेदिन्युपपन्नौ विष्णु आचार्यमातामहः ॥ तीते विरात्रेण अनौरस्येष्टुत्रेषु जातेषु
न परपूर्वसु भार्यासु प्रसूतासु मृतासु च आचार्यपत्नी पुत्रोपाध्यायम्पुत्रजश्च सुस्थ

॥ रामः ॥

॥ २२ ॥

श्वसुर्यसहाध्यायि शिष्येषु चैकरात्रेण स्वदेशराजनिच. अनौरसेष्टु अनौरसंवर्जयि
त्वा सकादशविधपुत्रेषु जाते मृतेष्टु विरात्रमपरपूर्वसु पूर्वपरमृहीतासु विरात्रं अत्रप
द्यपि इदं विरात्रं भिधानं त्रैवर्णिकविषयमिरत्नाकरश्च द्विवेकयोऽप्यारभ्यातंतथपि
विशेषानभिधानात् सर्ववर्णविषयतया सर्वप्रामाणिकानुमतत्वात् मानुर्वर्णस्वसाधा
रणमेव ज्ञेयम्. हारलतादिषु विशेषो नोक्तः. आचार्यशब्दः पत्नीपुत्रयोर्विशेषणामुपा
ध्यायो यत्किंचिदध्यायकः ॥ मानुजादयः प्रसिद्धाः ॥ सहाध्यायी वेदेकदेशाध्येता संपूर्ण
वेदसहाध्यायी निवृत्ताध्ययनश्च शिष्यो न्यापनीतः वेदसांगमध्यापितः स्वदेशराजा
स्वधर्मस्थः सतेष्टु सकाहोरात्रं मानुलोत्रमातृवेमोत्रेयः. मातृसहोदरे पक्षिणी. मानुजा

॥ ५६ ॥

॥ ११ ॥

द्विषस्वगृह्मतेषु त्रिरात्रम् तथा च प्रचेताः ॥ मानृद्यसुमानुजयोः भवभूषणसुरयोर्गौरी
मृत्विजि चो प्रंते त्रिरात्रं तत्राह्यातवल्काः अनौरसेषु पुत्रेषु भार्यास्व न्यगतासु च
निवासराजनिप्रेतेतदहः शुद्धिकारणम् अत्र नौरसाः सत्राजसवर्णासु भार्यासु जा
ताः सवर्णाः सवर्णा पुत्रेषु सवर्णा भार्यासु च त्रिरात्रम् तथा च शंखः अनौरसेषु भार्या
स्व न्यगतास्वपि परपूर्वासु चरन्तीषु त्रिरात्राच्छुद्धिरिच्छ्यते ॥ अत्र भार्यास्व न्यगतासु त्रि
रात्रम् सजातीयोक्तृष्टजातीययुक्त्वा त्रिरात्रासु मृतासु प्रसूतासु च ते यं ॥ अयं कृष्ट
जातीयगमने महापातकित्वा दशौ चाभाव इति हारजताः ॥ स्वमेवमिताक्षराकारे पित
था च शंखनिखितौ अन्यसुर्वासु भार्यासु मृतासु प्रसूताकेषु च नान्धा बोद्धव्यं क्रियाः ॥

॥ रामः ॥

॥ ११ ॥

अत्र भार्यास्व न्यपूर्वा सती पुनरधजाती कतकः पुत्रोऽश्वशारस्त्री यकल्पितः तयोर्नृतया
मांशौ च नोदकक्रियेति रत्नाकरः ब्रह्मपराशरः आदावन्वस्यदत्ताया कुत्रचित्पुत्रयोर्द्वयोः
पितुरत्र त्रिरात्रं स्यादकंतसंपिंडिनाम् रुकामाता द्वयैश्च पितरद्वौ च कुत्रचित् तयोः
स्यात्सूतकोदेकं मृतकाद्या परस्परं अयमर्थः आदौ प्रथममन्य न विवाहिता तेनेव जनि
न पुत्रा पदान्यमाश्रिता तेनापि जनित पुत्रा मवतितदाद्यो रपि पुत्रयोर्मरुणो पुंसवे च
दीर्घायपितुस्त्रिरात्रम् एवं विधयविधयेतत्तत्संपिंडनामेकरात्रम् रुकामातेन्या
दिरुकामातृकपोभिर्न पितृकयोः पुत्रयामेध्य रुकस्य पुंसवे मरुणो च हत्तरस्य मातृ
जात्युक्तमांशौ चम् परपूर्वासु अन्यगतासु भार्यास्व नौरसेषु पुत्रेषु च यत्प्रतियोगि

25

॥ अ. वि. ॥

॥ ३४ ॥

कभार्यात्वं यत्प्रतिमोगिकं च पुत्रत्वं तस्यैव ॥ अहाशौचं भार्या पुत्रसद्वययोः संव
 धिशब्दत्वात् सपिण्डानां त्वशौचाभावः अतस्त्वमिताक्षरापापतिः अन्याश्रितेषु दा
 रेषु परपत्नीसु तेषु च गोत्रिणः स्नानशुद्धाः स्युस्त्रिणेत्रौ वतन्पिता तदप्यं समस्तं प्र
 करणार्थः सपिण्डमरणो दशराम ॥ अष्टपुरुषादारभ्य दशसु रुषं यावत्सकल्पमर
 णे गोत्रिणत्रयम् ततः दुर्दशा यमाननाम जन्म परपराके जाकि मरणो पक्षिणी अज्ञायामा
 ननाम जन्म परं पराके अस्मिन् न इत्येवम्य करणानमात्रे गोत्रमृते स्नानमान आचार्य
 नरणे तत्संस्कारकर्तृशिष्यं स्वदशरामत्रयम् पदिसंस्कारं न करेति तदशिष्यस्य त्रिणत्रयं आ
 चार्यपत्नीमरणो आचार्यपुत्रमरणो गुरुकुलस्थितस्य शिष्यस्य त्रिणत्रयम् स्वगृहस्थि

॥ राम ॥

॥ ३४ ॥

15

10

5

0

तस्य नमो मरणो रुकरात्रम् उपेनिय किं विद्वेदाध्याके अनुपनीपसंपूर्णो शास्त्राध्याप
 के धगुरे मृते पक्षिणी तथा विधगुरूपत्वां च मृतामां पक्षिणी यत्किंचिन्ध्यापके ७ उ
 पाध्याये मृते रुकरात्रम् उपाध्यायपत्न्यामृताया रुका होरात्रं उपाध्यायपुत्रचमृते रुक
 देशाध्यापितस्य अन्नपनीपसंपूर्णस्य स्वामध्यापितस्य शिष्यस्य मरणो गुरोः पक्षि
 णी यत्किंचिदध्यापितस्य शिष्यस्य मरणो उपाध्यायस्य रुकरात्रम् वेदसहाध्या
 पिनिमृते इतरस्य पक्षिणी यत्किंचित्वाटसहाध्यापिनिमृते रुकरात्रं समानवृत्त
 चर्य रुकस्या दंधीयाने मृते इतरस्य रुकरात्रम् समानवृत्त चर्यं मित्राकुरोरधीया
 ने मृते अथरस्य रुकदितमात्रं संनिधिवसिनिमृते स्पृहमृते गृहस्थस्य त्रिणत्रयम्

25

30

Cms.

5

10

15

20

25

॥धुनि॥

॥३५॥

अन्मस्मिन्नीत्रस्वगृहे मृते पक्षिणी अन्यत्र मृते मित्रे रुकरास्. श्रोत्रिस्वगृहे मृते
 गृहस्थस्वगृहे मृते अश्रोत्रिस्वगृहे मृते रुका होरात्रं रुकग्रामे श्रोत्रिस्वगृहे मृते गामवा
 सीनामैकरात्रम्. यजमास्वगृहे मृते दोहिवस्वगृहे मृते मातामाह्वा मृतायां पक्षि
 णी. मातुलेमानुषस्त्रीये मातुसपुत्रे दोहिवे भागिनये चने पक्षिणी. भगिन्यां मातुजाभ्यां
 मातुषसति मृतायां पक्षिणी. मातुर्वैमात्रे ये मातुःपैत्रिस्वगृहे ये मातुर्मात्रिस्वगृहे ये मातु
 र्मातुलपुत्रे भ्रसुरे भ्रश्रुं श्रालके मृते रुकरात्रं. त्रिगुणं जामातुः भ्रसूस्व सुस्वरो पक्षि
 णी. स्वगृहे मृते मातुलेस्वसुरे गुणैस्वगृहे मृतायां मातुषसति भ्रश्रु चित्रात्रम् चतंत्रे रा
 जनिस्वकर्मस्थे मृते रुका होरात्रम्. प्रजानां अकर्मस्थे राजनि मृते रुका दिनमात्रं एत्रिमा

॥रामः॥

॥३५॥

15

10

5

चंवा. क्षेत्रजादिषु दशविधपुत्रेषु जातेषु मृतेषु च मातापित्रोरिष्टरात्रं क्षेत्रजादीनां मातापित्रिभिर
 रोगेभिरात्रं परपूर्वीस्वभ्यमता सुमृता सुप्रसूता सुभार्या सुत्रिरात्रं रुकमातु कयेभिन्नपितृकयो
 भावो. परस्परं जन्मरायोः स्वमातुजात्रं पुत्रसंपूर्णशौचं. तयोर्मररो प्रसवे च पितुरिष्टरात्रं.
 तत्सपिंडानां तयोर्मररो रुकरात्रमशौचं भवति हीनवर्णं मामिनीषु भार्यास्वशौचाभावः
 दुःसपिंडाश्च शौचं. तत्सपिंडानां तयोर्मररो रुकरात्रमशौचं भवति हीनवर्णं मामिनीषु भार्या
 मामिनीषु भार्यास्वशौचाभावः दुःसपिंडाश्च शौचं. अतुल्यजात्रिरात्रं. अन्यत्र मृते रुकरा
 त्रम्. सदा पात्रे यजमाने याजकस्वगृहे मृते मातुले मृतायां मातुषसति भ्रश्रु चित्रात्रम् चतंत्रे रा
 जनिस्वकर्मस्थे मृते रुका होरात्रम्. प्रजानां अकर्मस्थे राजनि मृते रुका दिनमात्रं एत्रिमा

॥अथ निदीह्यशौ

चं॥

॥तत्राहंगिर॥

यत्कश्चिद्विहरेत्येतं

असपिंडं कथं

च न दग्त्वा स चैतं

संस्पृष्टा

0

cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शुचि ॥

॥ ३६ ॥

गितस्मेवेवादिशुद्धतिनिर्हरत्वाहर्तयेत्तद्वद्वधर्मवृद्धाऽनाथेषु मरुतो अशौचं पा
 राशरः अनाथं बालं गेनं पेरुं गतिं द्विजातयः पदे पदे यज्ञफलं मानुष्यं पुर्वं भिमे ॥
 नतेषां मशुभकं चिन्ता पंचाशुभकर्मणां जलावगाहनां तेषां सद्यः शौचं विधिपत्रे
 ॥ प्रेतसंस्पर्शसंस्कारे वा स्नाने नैव दुःश्रुतिवोक्ता चाप्यग्निदाना च सद्यः हनाः वा शुचि
 र्भवेत् संस्कारे प्रेतसाधनं अग्निदानस्य पृथग्य पादानां पेठी नसिः असंबंधिद्विजा
 नगहत्वादाहयित्वा च सद्यः शौचं संबंधे च त्रिरात्रं ॥ इगगमो ब्रह्मा दसं सद्यः शौचं ध
 र्मे बुद्ध्या दाहादौ संबंधे सति त्रिरात्रं मानुलमानुव्यसे पपे नृव्यसे पादीनां यथा मरुतो अ
 शौचं संसृजते वा दाहादौ त्रिरात्रं मशौचं ने च मानुलपुत्रा दयो व्यवस्थायां लिख्यते न वा

॥ एव ॥

॥ ३६ ॥

15

10

5

हमनु ॥ अनुगम्येष्टपात्रे तं ज्ञानि म ज्ञानि मेव च ह्नात्वा स्वैलः स्मृष्ट्वा ग्विंशतं प्राश्नचि
 शुद्धतिः ज्ञान्युगमने अग्निसंस्पर्शं पृथग्य शनं मात्रमधिकं विधीयते अशौचं न यथोक्त
 मेव कुर्मपूरुशो ॥ असं पिरां द्विजं प्रेतं विप्रो निहृत्पबंधुयत् ॥ अविशत्वा च सद्यो विन्याद
 शरावेणाधुद्धतिः पद्यन्नमन्ति तेषां च त्रिरात्रेण गतः शुचिः ॥ अतदन्तं नमहैव न चेत्तस्मिन् नृ
 देवसेत् सोदरे व्येत देवस्था मानुशेषेषु बंधुषु निर्हन्ते निर्हराद्युपलक्षणं ग्रंथात् नरेदह
 न च ह्नादावपि तुल्या शौचं विधानात् नृहवासाजविह दत्तभोजनः पथा त्रिरात्रं तथा न्नभोज
 नाभावे तद्गृहवासेषु त्रिरात्रं तुल्या न्यायात् ॥ एतच्च सर्वनिर्हराद्यशौचं ब्रह्मण्यनिर्हरणादौ
 ब्राह्मणस्यैवान्यत्र निशेधो बध्यते ॥ कुर्मपूरुशो परैते सहासनं कुर्याच्छयनादौ निचैव हि

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥श्रुति॥

॥३॥

वा-ध्वोवापरोवास्त्रिसदशाहेनश्रुति॥ आदिपदं आलिङ्गनसंवादनादिपरं दशा
पदंस्वरवाशौ चपरं तदशौचापगमेनश्रुतिर्नयर्थः॥ तथापस्तेषामन्त्रमह्यातिस
रुदेवापिकामतःतदशौचेनिवृत्तेतो ह्यानंकृत्वाविश्रुतिः तेषां ब्राह्मणादीनामशौ
चेऽयः सरुदपिकामनोवृद्धिपूर्वकमन्त्रमह्यातिसपज्जातीयामशौ चोक्तश्रुतेनज्जा
तीयाशौचापगमेनश्रुतिरित्यर्थः॥ शेषे च ह्यानं प्रमादतस्तु भोजने कते न दोषः दुर्भ
क्षेपिबुद्धिपूर्वकभोजने विशेषमाह यावन्नदनमह्यातिदुर्भिक्षोपहतो नरः तावत्प
हान्यशौचस्याप्यापश्चित्तं शोरेत् प्रायश्चित्तं चात्र विराजम् दुग्धपानमात्ररूपं॥ तत्र चां
गिरः॥ ब्रह्मक्षत्रविचारां भुक्त्वा दियो न ह्मनि होत्रि नृणां सूतके शावमाशौचे अस्थिसंच

॥रामः॥

॥३॥

यनात्तरं अथ सत्रप्रवृत्तानामामन्त्रगहितं सन्कापका त्रमेते वा विराजंत पथः पि
वेत् प्राणादीनां त्रयानामग्निहोत्राणां सूतके सिद्धां न भोजने दायाभावः मरणाशौ
चे स्थितं च यनानंतरं तस्मिन्नां न भोजने दायाभावः॥ अथ नग्निनामन्त्रसत्रप्रवृत्तानां
निपमपूर्वकं ब्राह्मणहिका न दायाका नामा मात्रे दायाभावः सिद्धां चेतुःश्रुते दोष र
व तत्र विराजं दुग्धमात्रपानं प्रायश्चित्तं यपः पदं दुग्धपरमिति दारुता अशौचनु
न तज्जात्युक्तमशौचान्न भोजने वा ब्राह्मणैः कृत्वा पुरो दशाहेन मवस्परी अम
पिं हस्तु श्रुतिः पदिनिर्दहति ये तं उजोभाक्तातमानसः॥ दशाहेन निजः श्रुत्वा दशा
हेन भूमिपः अर्द्धमासेन वैश्वस्तु भूदो मासेन श्रुतिः षड्मासेनाथ्या सर्वे विराजंताथ

॥ अवि ॥
॥ १८ ॥

बाधनः अत्राथ धडाचाशौ च मापत्काले मूल्येन दाहे कृते अन्त्यतापत्काले दाहे कृते
त्रिरत्रमिति विभागः तत्र ह म स ॥ अवरथोद्धरं वर्णं मरं वावरो यदि ॥ अशौ च स स्मृते
हातस्य शौ चे न स ॥ अति अवरो ही न जातिः वरुत्कृ जाति भ्यदि स्पृशेदहं न च ह नार्थं त
स्य शवस्य थ जा ती थ शं वः स ज्जा लु क्ता शौ चे न शौ चे काले न शु द्धा ती त्पथः परमरः
प्रेति भूतं तु यः अइ वा स रणे ज्ञान वृ धर्तः अनुगच्छे त्री पमानं त्रिरत्र मश्चि र्भवेत् ॥ पा ज
यस्यः वा स रणे ना नु ग त्र व्यो न तु श्रू दः क थं च न ॥ अनुगम्या चा सि द्धा त्वा अग्नि स्मृ क
पूत पु क्थ वि ॥ इ दं च स च्छे धा मू डा नु ग म न नि वे धे स वि ॥ परि तु क्ता र्थे च रे णा पि श व धू
डा नु ग न न न म च र्ज नी य भ व ति त दा द्धा ना दि ना शु द्धिः ॥ ब्र ह्म पु र णे यो स व र्णो नु मू ल्ये

॥ राम ॥
॥ १८ ॥

न नी त्या चे च द हे न र ॥ अशौ चं नु भ व श्र व षे त ज नि स म नृ पः सर्वे वर्णाः स जा ती पं द द्धा
अह शौ चे नः भ व ति प र जा ती पं नि र्द द्ध प र जा नि च न् ॥ सर्व वर्णा नी स जा नी य द हि प दि त्रि
रं च म त्त्रे द कृ त त द न्न भो ज न त द्दु ह वा स यो रे कं अः क रे ति त त्प रं च त था च ॥ आ चा र्य
म्या प्पु षा ध्या मं ग रं वा पि ज रं त था मा त रं वा र व पं द ग धा वु त स्य स त्र भो ज नं कृ त्वा प
त ति लो त स्या त्प त नं त र भ द्ध य त् ॥ अ न्न भो ज नं क र्त्वा न तै स ह च सं व से त् स का ह
प शु वि भू त्वा दि नी ये ह नि शु द्धा ति ॥ वृ त स्था वृ त्त ना री आ चा र्थे दि रं स व पं द ग धा त द्द हे
ऽ न्न भो ज नं कृ त्वा प त ति वृ त्तान धि का री भ व ति त स्मा त्र द्द ह नं न भ द्ध ये त् न था य
ही प त्वा नु मू ल्ये न गुरु प त्तं भ वे त्त तः अशौ चं द श रं च न् ॥ शि ष्य स्ये ति वि ति भ यः चे त

25

॥ शुवि ॥

॥ ३५ ॥

नदानेन पराङ्गायदागुर्वीदिकं हेतुगदा शिव्यस्य दशरात्रमन्यदेवेत्यर्थः ॥ तथा ब्रा
ह्मणो नदहं द्रुमि त्रं वाप्यन्यमेवेवा मोहादग्धाततः स्मात्वा स्मृद्धाग्निं प्राशये घृतं
उपवासरतः पश्चाच्चिरात्रे तो वसुधाति सर्वे चास्मादहोरात्रं सद्यो उपगमादपि शिव
स्य शीविधानोक्तं विहितं साधै सार्ववर्णिकं अत्र ब्राह्मणस्य यच्छ्रुदाहे चिरात्रा
दिकं मुक्तं तत्पुत्रप्रात्रादिकरूपस्य भूदस्य दाहे द्रव्यस्य संधंधरहितं भूदहं तदहो
चतुष्टयमेवाशौचं ब्राह्मणवज्रं सर्वेषां सद्यो जुगमनेऽहोरात्रं शिवस्य शीविधानोक्तं मि
ति प्रकरणाथोपसंहारः ॥ तदियमंत्रव्यवस्था ब्राह्मणस्य धर्मवृद्धांश्च नाथमृत
ब्राह्मणस्योदहने तथा विधयान् दाहे च द्वावमात्रेण शुद्धिः तथा विधयान् दाहानु

॥ रामः ॥

॥ ३६ ॥

15

10

5

0

गमने च क्षान्ता नंतरमग्निस्पर्शघृतप्राशनं कृत्वा शुद्धिः ॥ यदि घृतप्राशनां नवतित
दातमहोरात्रं व्याप्यः शुद्धिः ॥ उदासी नस्य ह्येहे नदा हादौ एकमहोरात्रमशौचं मानुजमा
नृवृक्षस्यैव नृवृक्षस्यैव मानुजपुत्रमातृजागीमातृवृक्षस्यैव नृवृक्षस्यैव भगिनी भागिनेयमा
जा मातामहमातामहीदौ हत्र भगिनीयति जा मातृवृक्षस्यैव नृवृक्षस्यैव भगिनी भागिनेयमा
चाय्ये पत्नी च्याचाय्ये पुत्रगुरुपत्नी गुरुपुत्रयाज्यश्रुतिश्चातृमातृमातृमातृवृक्षस्यैव
पमातृः पेतृवृक्षस्यैव मानुर्मानुवृक्षस्यैव पितृवृक्षस्यैव मातृमातृः मातृमातृपुत्राणां दाहोदो कृते
त्रिरात्रं दाहादिकृत्वा मृतसं वधी गृहे यावसति तत्तिष्ठानं भुंक्ते तस्य मृतजामुक्तमहो
चं यस्तु मृतसंधधिगृहे वसते न दत्तं न भुंक्ते यो वा तदन्नं भुंक्ते तस्य गृहे न वसति तस्य त्रि

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शुचि ॥

॥ ४० ॥

रात्रमशौचं पोषादिपूर्वकं यस्मादशौचेऽन्नमह्नाति तस्य दत्तेशौचसमानमेशौचं शेषे च स्नानं ॥ प्रमादतोऽशौचं न भोजने दोषानाभावः ॥ दुर्भिक्षे बुद्धिपूर्वकमपि यावदशौच्यन्नमह्नाति तावदेता शौचमशौचापगमानंतरं त्रिरात्रं दुग्धमात्रं रूपं प्रायश्चित्तं मूल्येन पुनर्दहनवनयोः कृतयोर्दाहान्पुनस्तमशौचं ॥ अशौचिभिः सहशपनासनाभिगनाङ्गसांगसंस्कारनातिकृत्वा तत्र जात्युक्तं ॥ शौचं शिष्यस्य गुरुपाध्यापाचार्ये दाहे मूल्येन परदाशकारि ते दशरात्रमशौचं ॥ ब्रह्मचारीणाः पितादिदाहं स्वयंकृत्वा रुक्कुराक्षत्रिपादीनां चानुवर्त्तमानगमनेऽहोरात्रं ब्राह्मणस्य क्षत्रियवैश्यानुगमनेऽहोरात्रं शूद्रावानुगमनेऽहोरात्रं प्रसंगेन शूद्राणां गमने दद्यान्नाग्निस्य शौचं न घृतप्राशनैः शुद्धिः पारस्करः ॥ अस्थिशौचं

॥ रामः ॥

॥ ४० ॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

यनादवाक्यदिबिप्रोशुपातयेन्मृते शूदे गृहं गत्वा त्रिरात्रेणाविशुध्यति ॥ अस्थिसंक्षयनादृद्धमासं यावत् विजातयः दिवसैर्नैव शुद्धं त्रिवससी क्षाजनेन च स्वजातोर्दिवसे नैव सहा क्षत्रियवैश्यामो ॥ मासं यावदिति शूद्राशौचकालं व्याप्येत्यर्थः स्वज्ञानेति शूद्रस्मृतेनायमर्थः शूद्रस्य शूदेऽसंगिरेऽमृते अशुपाननेरुकाहः शूदे मृतेऽशुपातने क्षत्रियवैश्यामो च्छुद्धिः ॥ तथामृते स्पृष्टादस्य निवृत्त्या ह्यग्राह्यता न्यगिताग्राह्यता वांधवः स्तत्र गतित्वांधवैः सह ह्यनान्नस्य भवेच्छुद्धिस्तदह्नाचमनं भवेत् ॥ अवांधवो ब्रह्मण्येव भवेत्स्वाचमनमिति ह्यनान्नरमाचमनमित्यर्थः तथा अनास्थिसंक्षयको रिति चेत्क्षयत्रैवैश्यामोः ततश्चात्तः शत्रैः न स्वुद्धिर्तीति ह निशुध्यति सर्वे लक्षणानि संनेम्यामवृ

25

॥ सु. वि. ॥

॥ ४९ ॥

नेष्ठास्थिसंचये कृते त्रकेष्वलक्षानं क्षत्रविदूश्च द्रुजमनामन्मस्थिशंचयनादूर्ध्वमहो
 रत्रेण शुभ्रतिः अनस्थिसंचिते भूदेवास्त्रोरोति चेजन्नतः हानः सचैजस्तुः शु
 क्रं चैव सैस्त्रिभिः सचैलक्षानमिमादिना अकृते प्यस्थिसंचये यदप्येषां ॥ क्षत्रिपा
 दीनां भूदेमृते अशुपातने सचैलक्षानमुक्तं तद्रुहगमनाभावपक्षे अन्यथा ह्यहः क्षत्र
 विशोः सकाहः भूदस्य प्रवाक्तुः कर्मपुरणो अस्थिसंचनादवर्गेत्काहं क्षत्रयेऽप्योः अ
 न्यथा चैव सज्यातिः ब्राह्मणो ह्यनमेव च इदमेकाहविधानं गुणवत् ॥ क्षत्रयेऽप्योः मृ
 तमोरशुपातने विप्रस्य गुणहीनयोस्तयोमररो अशुपातने द्वितीये द्विपूरीसंभ्याप
 र्यते न ब्राह्मणः शुभ्रतिः अनस्थिसंचयदि त्पादिवाक्येन पूर्वोक्तं न अन्यथेतीति ॥

॥ राम ॥

॥ ४९ ॥

15

10

5

0

स्थिसंचयने कृते सज्यातिः यदि वाशुपातनतदादिनां चे न ॥ यदि रात्रौ न दारा अंते न श्रद्धि
 रित्त्वर्थः शुभ्रदि त्पन वृत्त्योः विदुः सर्वस्येव त्रे न स्य बाधवैः सहाशुपातने कृते हानेन अ
 कृते अस्थिसंचये सचैलक्षाने न इदं तद्रुहगमनाभावपक्षे जेयं प्रकरणार्थः ॥ असपि
 र्देवास्त्रोरोमृतेन रुहगत्वा तद्धंधुभिः सहाशुपातनमस्थिसंचयत्वा कृत्वा सकृत् सचै
 लक्षानमाचमनेन शुभिः ब्राह्मणस्यास्थिसंचयनानंतरं हानमात्रेण क्षत्रिये मृते अस्थि
 संचये ॥ पूर्वोदेने विप्रस्य ह्येवैः शपे ह्येन अस्थिसंचयनादूर्ध्वक्षत्रिर्मचैरपि दिन
 मात्रं क्षत्रिमात्रं वा भूदेमृते अस्थिसंचयत्पूर्वोदेने विप्रस्य त्रिशत्रं अस्थिसंचये कृते स
 काहो रत्रं क्षत्रिये वै शपे च मृत्यु अस्थिसंचयपनात्पूर्वक्षत्रियवै शपे योः रशुपातने कृते

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥४१॥

॥४२॥

सचैतस्मानमात्रं अस्थिसंचयनानंतरं स्नानमात्रं शूदेमुतेक्षेत्रियवैश्ययो रस्थिसंचरा
त्पूर्वमेकाहेनतदनंतरं दिनमात्रेण रात्रिमात्रेण वा शूदेमुते शूदस्याश्रुपातनैकते अस्थि
संचयात्पूर्वमेकाहेनतदनंतरं सचैतस्मानमात्रेण यदि नुमृतगृहगमनैमकृत्याश्रुपा
तपीतितदा सर्वे स्त्रियवर्गैः सर्वस्यास्थिसंचयात्पूर्वमेकाहेनतदनंतरं स्नानमात्रे
ण शुद्धिः ॥ इति अस्मिन्पिण्डादशौचम् ॥ अथोचनशौचम् ॥ तत्र प्रनेताः कारवः शि
स्त्रिनो वैद्याः दासी दासास्तथैव च राजानो राजभृत्याश्च सद्यः शौचाप्रकीर्तिताः कारवः
सूपकारदयः शिस्त्रिनश्चित्रकारदयः वैद्याश्चिकित्सकाः दासी दासाः कर्मकराः राजा
नोभूषतपः राजभृत्यारजसेवकाः सते सदाः शौचाः सद्यः तक्षक्षरामेवः शौचं शुद्धिर्त्ये

॥रामः॥

॥४२॥

वांस्वभूताभूयंति ॥ एषामशौचं न भवत्येवेत्यर्थः ॥ अस्मिन्पुकरणे सद्यः शौचं शूदे
न अशौचाभाव इति शूद्विवेकरत्नाकरे अयं चाशौचाभावः कारुष भृतीतीनां
नियतस्वस्थिज्यादौ कार्यं अस्पृश्यत्वं प्रतिष्ववरूपो ज्ञातव्यः तनुसर्वेषु दा
नश्चाज्जादिधर्मकृत्येषु अशौचाभावः ॥ तत्र विष्णुः अशौचं न राजां राजकर्मणि न भृती
नां नृपतेन सत्रिणां सत्रे कारुणां स्वकर्मणि न राजां माराकारिणी न देवप्रतिष्ठाविवा
हयोः पूर्वसंभृतयोः भृतीनां मारसुप्रता नो भूपतीनां शुभकर्मप्रारंभिनां सत्रिणां दाने
कृतसंकल्पानां देवप्रतिष्ठाविवाहयोः पूर्वसंभृतयोः परस्वयोः मृत्यारणाकर्मणि
नियुक्ताः सतेषां सद्यः तक्षक्षरामेवाशौचं स्वचकर्मविशेषे अशौचाभावविधे

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ४३ ॥

रन्व प्रसं ध्या वंधनादिका इत्थं कर्मणि स्वस्वजात्युक्तमेवामशौचं भावतिष्ठते ॥ दंडो
 गपरिश्रमेकात्पापतः ॥ न न्यजेत्सूतके कर्म ब्रह्मचारी स्वयं क्वचित् ॥ नक्षिणात्प
 रं यजेत् न ह्युदितपश्चरन् पितृत्वं पिबृतेनैवो दोषो भवति कर्हि चित् अशौचं क
 मरोगं त्रेस्यात् अहं वा ब्रह्मचारिणां सूतक इति मृतकस्याप्यपलक्षणां ब्रह्मचारी
 सूतके अशौचं चरकं कर्म ब्रह्मचारी मविहितं न न्यजेत् यजेदीक्षणात्परं दीक्ष
 णी ये इष्टे रनंतरं अशौचं सति स्वकं कर्म न न्यजेत् एतदप्यशौचं भावाधिधानत
 त्कर्म विषयमेव कर्मांतरत्वं शौचमेव एतां कर्मणो न ब्रह्मचर्यं दीक्षातरूप
 स्यात्तेवसाने स्वस्वजात्युक्तमशौचं भावति ब्रह्मचारिणाः पुनः पिरपि मरणे ब्रह्म

(रामः)

॥ ४३ ॥

15

10

5

0

चर्यं वसाने अहमेवाशौचं भावति यथा ह मनुः आदिष्टी नोदकं कुर्यादा वनस्य
 समापनान् समापने नूदकं कुर्यादिति वचनं चिर्भवेत् आदिष्टमादेशो गुरोर्मा
 दिवाधस्थ इत्यादिको अस्यास्तीति आदिष्टी ब्रह्मचारी ब्रह्मपुराणे गृहीतमध
 यकसंयजनाप्रकृतिजः पश्चादशौचं गतिने न भवेदिति निश्चयः एवं च मधुंयकं
 न ह्युदितपश्चरन् पितृत्वं पिबृतेनैवो दोषो भवति कर्हि चित् अशौचं क
 मरोगं त्रेस्यात् अहं वा ब्रह्मचारिणां सूतक इति मृतकस्याप्यपलक्षणां ब्रह्मचारी
 सूतके अशौचं चरकं कर्म ब्रह्मचारी मविहितं न न्यजेत् यजेदीक्षणात्परं दीक्ष
 णी ये इष्टे रनंतरं अशौचं सति स्वकं कर्म न न्यजेत् एतदप्यशौचं भावाधिधानत
 त्कर्म विषयमेव कर्मांतरत्वं शौचमेव एतां कर्मणो न ब्रह्मचर्यं दीक्षातरूप
 स्यात्तेवसाने स्वस्वजात्युक्तमशौचं भावति ब्रह्मचारिणाः पुनः पिरपि मरणे ब्रह्म

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ अवि ॥

॥ ४४ ॥

जीववृक्षारिणाः अन्यस्यतुर्थाश्रमिणाः अशौचिनीक्षाग्रहणोदोषाभावः उ
पकुर्वीतस्यतुब्रह्मचारिणोगृहस्थस्याशौचिभिक्षाग्रहणोदोषस्यः वानप्रस्थ
स्ववनामन्यत्रग्रामेसाधिकारस्यभिक्षाधिकारणोऽशौचिभिक्षाग्रहणोदोषा
भावः ॥ अन्यस्याभिसर्जप्रतिग्रहनिवृत्तेभिक्षामात्रेप्रवृत्तेनाशौचिभिक्षाग्रहणो
दोषाभावः ॥ जावजः ब्रह्मचारिणिभूपेचयताशिल्विनिदीक्षते यतोविवाहेस
र्वचसूतकेनकदाचनअत्रयते ॥ संन्यासिनरुवाप्रमशौचाभावः ॥ अन्येषांका
लविशेषेकार्येविशेषाशौचाभावोवाक्यात्तरन् ब्रह्मउरणोअपिदानुगृही
तोश्चभूतकेनथाअविज्ञातेनदोषस्याच्छात्रादिषुकदाचनविज्ञातेभोक्तुरवस्था

॥ राम ॥

॥ ४४ ॥

त्यागश्चिन्तादिकंकमात् विज्ञातेअशौचेसतिपोषंतेतस्य भावः प्रयश्चित्तमित्यर्थत
थाः भोजनंक्षेत्रसंभक्तेविप्रेर्दानुविपद्यतेपदाकश्चित्तदोषिष्टशेषंत्पत्कासमाहितः ॥
आचस्यपरकीविनजलेनथुचपोक्षिजाः विप्रेर्भोजनादभुक्तेसतिदानुः कश्चिद्विप
द्यतेप्रियतेतदाभुक्तेशेषंत्पत्काक्षिजाः परकोयेनजलेनाचम्पथुचूयोभवन्तीभ्यर्थः विप
त्रैरूपलक्षणवाप्रसवेज्ञेयतथाविवाहयस्योर्मध्येसूतकेसतिचान् एशेषमन्नं परैर्देयादा
नृणांक्षेत्रस्युशोत्परैर्देयाशिविवाहेयसाचप्रवर्तमानेमध्येसूतकेनृनकेचपानेदेशे
यमन्नंमरैः परद्यादापयेत्सर्वंसतिदानुः नोक्तंश्चनस्पृशेत्तदोषश्चित्तीष्यनथादाने
विवाहेमशेतसंग्रामेदेशविप्रवे आपदाविचकट्यायांसदाः शौचंविधीयते दानंतुलाऽ

॥ शुनि ॥
॥ ४५ ॥

रुषदागोदोः निवाहे प्रायश्चेद्देशविज्ञयं राक्षसं चैव चाशौचाभावाः संयामे मृतस्य चान्ये
षां सदाशौचं भवतीत्यर्थः कष्टापमापदिग्राभाभावेन प्राणानाशौचं भव्यपाने प्रति
ग्रहे कर्तव्ये मृतकं न भवतीत्यर्थः यमदेवे भवेत्समुत्पन्ने प्रधानांगे विनाशिते पूर्वसंकलि
ते चार्थे तस्मिन्नाशौचं मिष्यते देवे भवेद्दुर्भिक्षोपसृगमरणादौ जाते प्रधानांगे नृप
तौ परचक्रानाशितसंख्यापसमुक्तमशौचं भवतीत्यर्थः पूर्वसंकलितं पतृकिंचि
त्पुत्कारिंस्मादिधर्मकार्यमशौचात् पूर्वमारुह्य तत्र सर्वत्र जनने मरणात् स न्यशौचं भ
वतीत्यर्थः ॥ अत्र समस्तस्य प्रकरेण कार्यविशेषरूपाशौचाभावो न सर्वकार्यशौ
चाभाव इत्यवधानव्यसृ ॥ इति श्रीरुद्रकृतौ भुवि विवेके जननमरणाद्योऽधि

॥ रात ॥

॥ ४५ ॥

परिच्छेदः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथाधिकारिणः ॥

तत्र मरीचिः मृते पितरि पुत्रेण क्रियाकार्यप्रयत्नतः वहवः सूर्यदापुत्रः पितुरेकत्र वा
सिनः ॥ सर्वेषां तु मते कृत्वा मयै नैकेन यत्कृतम् ॥ इत्येवावापि भक्ते न सर्वे वक्तु
तं भवत् पुत्रेण द्वादशविधपुत्रेण तत्रापि ज्येष्ठस्य प्रज्ञासाः यदि तु क्षणादिना तस्यानधि
कारः ॥ तदा तिस्रस्तकालकर्तव्येषु प्रतश्चोदेषु कनिष्ठस्वाधिकारः तस्याद्यो रसस्य मु
ख्यतयाधिकारः तदभावे पुत्रिका पुत्रस्य तपोरभावे क्षत्रजानीनामधिकारः पूर्वदू
र्वाभावे उत्तरेणराणा तथा च मनुः प्राज्यं विन्यग्नथानैर्जसद्भिः प्रतिनिधिः कृता ॥ त

25

॥ अत्रि ॥

॥ ४६ ॥

धैकादश उत्रास्तु पुत्रिकोरसयोर्चिता ॥ पुत्रवक्षस्य मग्नेव क्षते जद्युहारीत सपिं
 डीकरणं भावत प्रेतश्राद्धनिषोडश पृथक् नैव सुताः कुर्ये गृथिकद्वया अपि क
 यित्छदोगपरिशिष्टेकान्पायनः पितामहः पितुः यश्च त्रिषतं यदिगच्छति ॥ योत्रेने
 का दशाहादिकर्तव्यश्राद्धिषोडशम् ॥ नैनत्पोत्रेण कर्तव्यं पत्रांश्चो न्यितामहः वि
 ह्यप्रणो पुत्रः पोत्रः प्रयोत्रो वात कभानुसं त्रति ॥ सपिण्ड संततिर्वापि क्रियाही नृपाजा
 जते ॥ स्यामभावेष्वांसमानोदकसन्नतिः ॥ मानृपक्षस्य पण्डेन सधो योजनेन वा ॥ श्रा
 नुसन्तरीरित्यत्र भ्राता तत्संततिश्चैति इदं व्यः मानृपक्षसि पण्डे न संनं धौ मानृसपिण्डः मा

॥ एतः ॥

॥ ४६ ॥

15

10

5

0

मानृपक्षस्य जलेन संनं धो मानृपक्षसमानोदकस्यार्थः कुलद्वयेपि चोच्छिन्ने स्त्रीभिः
 कार्यं कृत्यानुप संघातांतर्गमैर्वापि कार्यं प्रेतस्य सत्क्रियाः ॥ उच्छिन्नवन्धुजनवधा
 नां कारयेदवनीयति ॥ स्त्रीभिरितियथाविधिपरिही नाभिः संघातारगनैरिति वि
 दशप्रस्थितानां सांनगैरित्यर्थः उच्छिन्ना वन्धवे यस्य उच्छिन्नवन्धुः तस्य रिवथा ध
 नात्तुल्यपुत्रोपे पञ्चमीनवसर्ववन्धुहीनस्य धनप्रदायकस्यै चित्तनेकार नदोर्ददौ हि
 तं कंकारयेदित्यर्थः तथा पूर्वाः कृपामध्यमाश्च तथा चैवानराः स्मृतास्त्रिप्रकाराः
 क्रियाश्चैतास्तासां भेदोच्छु शुद्धमे ॥ आदाहाद्याया युवादिस्पशो घ्ननाश्च याः क्रि

25

30

॥ शु. वि. ॥

॥ ४० ॥

याः ताः पूर्वा मध्यमा मासि मास्ये कोटिष्ट संतकाः प्रेते पितृत्वमापन्ने सपिंडाकरणा द
नुः ॥ क्रियते नाः कृमापित्रोः प्राच्यनेतानृपो नयः ॥ नतविभागमाह सरे व. पितृमा
नृसपिण्डे सुसमानसलिले स्तथा ॥ संघातान्नर्गैवापिरसावाधनहारिणा ॥ पू
र्वीसुकर्तव्याः पुत्राद्यैरेव चोत्तरा ॥ दोहितैवानरश्रेष्ठकार्यतन्नयेस्तथा ॥ मृताह
नितुकर्तव्याः स्त्रीणामप्युत्तरा कृपा ॥ प्रति संवत्सरं यावदेकोटिष्टविधानतः ॥ अत्र
पित्रिमात्रिर्तापेरागदयः पूर्वीकृत्यां कुर्यते नैव नरं मध्यममकृत्याया त्वेषां मध्यमः पु
त्राद्याभ्रातृसज्जतिपर्यन्तारुवउत्तर ॥ कृत्यायामधिकारिणाः दोहित्रैरिति प्रविका

॥ रामः ॥

॥ ४१ ॥

पुत्रविषयमिति कल्पतरुः गौतमः पुत्राभावे सपिंडात्मातृसपिण्डाशिक्षावादद्युस्त
तभावे कृत्विगाच्चायौ सेतश्च भ्रात्राद्या भवसतिदृष्टं तथा च प्रचेताः पुत्रो भ्रातापि
तावापि मातृलोकस्तेव ताः सते पिंडप्रदाते यास गोत्राश्चैव बान्धवाः ॥ भ्रातेभ्यः विशेषाया
दानात् कानि च विवक्षितं तेन पत्न्यभावे कनिष्ठभ्रातुरधिकारः तदभावे ज्येष्ठस्य तदभा
वे पितुः यतुना पुत्रस्य पिता दद्यान्ननुजस्य तथाग्नज इति ह्येतेषां परिशिष्टवचनम् न
ज्ञातृसंभवे पितुरतीधिकारो धिकम् कनिष्ठभ्रातृसंभवे ज्येष्ठभ्रातुरधिकारो धिकम्
शावः पितुः पुत्रेण कर्तव्या पिंडदानोदकक्रियाः पुत्राभावे नृपत्नीत्यत्यभावे स होदरः भार्या

25

॥ अ. वि. ॥
॥ ४८ ॥

पिंडं यतिदद्यात् पत्न्यै भार्या नथैव च ॥ स्पृष्ट्वा देस्तु स्तुष्ट्वा चैव न दभावे स पिंडकः ॥ अथ
 त्रायाः पत्न्याः पिंडं यतिर्दद्यात् यन्नुन जायाः परिर्दद्यादपुत्राया अपि क्वचित् सेति
 कात्यायनचनम् ॥ मदपरिरणोक्त भार्या विप्रयम् न स्यात् अपि पूर्वे पतिसद्भावे उत्तरस्यानधि
 कारः न दभावेत्तत्त्वगत्या उत्तरस्याधिकारः न दभावेत्तत्त्वगत्या उत्तरस्याधिकारः ॥ व
 ह्युत्तराणो न कदाचिन्वगोत्रापश्चाद्वंकार्यमगोत्रजैः सममासश्चमस्यापि कर्तव्यं ब्र
 ह्मचारिणः ॥ ॥ आहुतुमातापितृभिर्न तु तेष्वांकरोति सः ॥ ॥ तिस्रंगुरुकुलस्थस्य
 गुरुः स ब्रह्मचारिणः ॥ निरन्वयस्य पिंडे मृते सति दयां वित्तः ॥ न दशो चंपुत्रचीर्त्तयिष्यते ॥

॥ रा. ॥

॥ ४८ ॥

15

10

5

पितृवत्क्रियाम् स्वगोत्रायेति स्वंगोत्रं विद्यमानं यस्य सः स्वगोत्रेनायमर्थः विद्यमा
 नगोत्रस्य ह्यसमोत्रेण मानुसपिरादिना सेतावान् आहुं कार्यं ब्रह्मचारिणोऽपि आहुं पित्रे
 वकर्तव्यम् ब्रह्मचारिणा निमातृपितृभ्रातृकृतव्यम् अन्नाभावे तु दाहादिकं कर्तव्यं वाक्य
 उत्तरा ब्रह्मचर्यसमाप्तौ अतस्तद्विशेषोऽपि आहुं कर्तव्यम् यदि तु ब्रह्मचारिणः स पित्रोऽन
 भवति तदापि पित्रोऽपि आहुं कर्तव्यम् न दपितृवत् यथा पिता पुत्रस्य आहुं कर्तव्यं करोति
 तदा सपिराणोऽपि गुरुः चाकृत्वा आहुं कर्तव्यम् न तथा गुरोः माश्रेः माश्रेः कर्तव्यं चा
 आहुं कर्तव्यम् एतेन किंचित्कर्तव्यं चान्येष्वांकरोति सः तथा भ्रातृभ्राता स्वयं च के
 भार्या यस्य न विद्यते ॥ न स्पृष्ट्वा तु न श्वके यस्य नास्ति स होदरः ॥ अत्र स होदरस्याभावे

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

भ्रातृपुत्रस्याधिकारयोधनान् बहूनामेकजातानां यद्येकः पुत्रवान्भवेत् ॥ सर्वेनेनेवपु
 त्रेण पुत्रिणो मनुरब्रवीत् ॥ इतिमनुवचनं पितृव्याणां पुत्रत्वातिदेशकम् ननु भ्रातृपु
 त्रस्य पुत्रत्वातिदेशकमिति व्यक्तमेव प्रतीयते अन्यथा पुत्रत्वाद्धातृपुत्रस्येवाधिकारः
 स्यात् यावच्छचनमूहितावक्षान्विकमिति न्यायाच्च भ्रातृपुत्रस्य पुत्रत्वातिदेशकम् ॥
 ननु वचनमित्यवसीयद् स्वं चैतनुज्यतया बहूनामेकपत्नीनामेकपुत्रिणां भवे
 त्सर्वस्तेनैव पुत्रेण पुत्रेणो मनुरब्रवीत् ॥ इत्यतिदेशे पितृव्याणां पुत्रपत्नी पुत्रपत्न्युरेवाधिकारः
 न चैवं पितृव्याणां सपत्नीमातृश्चापुत्रित्वातिदेशकम् फलमिति वाच्यम् पुत्रित्वातिदे
 शेन पुत्रा मतरकगमनाभावस्य सपत्नीमानुः पुत्रित्वे सपिण्डने संभस्य च फलस्य वि

॥ शम्भः ॥

॥४५॥

दामानत्तातः तथा दत्ता नां वाप्य दत्ता नां कन्यानां कुरुते पिता च नृपे हनिता स्नेयां कुर्वन्ति
 सुसमाहिता दत्ता नां वा दत्ता मित्रार्थः माता महानी दोहित्राः कुर्वन्त्यहनि चापरेः ते पिते
 यां प्रकुर्वन्ती द्विती हनि सर्वदा जामातुः श्वसुरश्च कुरु स्नेयां नेपि च संयता ॥ मित्राणां तद
 पत्न्यानां श्रोत्रिणां श्रोत्रियाणां गुरोस्तथा ॥ भागिने पसुता नाश्च सर्वे मां त्वपरैरहानी ॥ भ्रातृ
 नुका र्थे प्रथमं स्वात्वा हृत्या जलकृत्यान् ॥ रात्रौ मे ते सरोडुगु निरपन्त्ये पुरोहितः ॥ मन्त्री वा तद
 ज्ञो च वा पराची त्वीकरोति सः ॥ अत्र दोहित्र जामातुः प्रभृतीनां डा ना वैधिकारः ॥ ते यां च द्वि
 तीया हे श्राद्ध विधानं चास्थि संचयश्चाहु परम् ॥ आद्यं भ्रातृ च नृपे दिन सेवक नृप्यसु संव
 धे मतित्रि रत्रि मिति दाहादिक रणे त्रि रत्रा शोभाभिधानात् दाहाकरणे तयथोक्तस्य स्या

25

॥शुवि॥

॥५०॥

शौचापगमेदौहि आदिरः व्यंश्राङ्कायम् नथा ब्रह्मणस्त्वन्ववर्णो नांनकरोतिकदाचन
 ॥ कामापोहा जयाधोभातृकृत्वा जानितां ब्रजेत ॥ पुत्राः कर्त्तुमिति विप्रजक्षत्रविठभु
 उयो नमः ॥ सतादशेभ्यः पुत्रेभ्यो नकरोतिकदाचन ॥ त्वमाता कुरुते ते याने पितस्योश्च
 तेनथा ॥ बालेणो नकर्त्तव्यम् भूदस्यत्वौर्द्ध्वदैहिकम् ॥ भूदेणवावा ह्यरा स्यविना पार
 सवानकृचिन् ॥ पारसवस्तु ॥ मंत्रालेणस्तु भूदायां कामादुत्पादयेत्सुनम् ॥ पुद्गायां वा
 प्यनुद्गायां सवैद्यारसेवामतः भूदस्यत्वनुष्ठभार्यो जातस्य पुत्रस्य पितृश्राद्धे प्रो नर्त्तव
 त्वादिधिकारः ॥ क्षतायां वा क्षतायां वा पो नर्वमिति वचनात् ॥ तथा अष्टनाः शयनं भर्तुः पा
 लयजीविते स्थिता ॥ यत्नेवदद्यात्तर्पिराङ्कृत्स्नमर्थजमेतत् ॥ अनुचप्रकरणम् ॥ अ

॥रामः॥

॥५०॥

15

10

5

पुत्रस्य चया पुत्री सापि पिराङ् प्रदा भवेत् ॥ तस्य पिराङ् नृशैतान्वासकाहेनेति विक्षिपेदि ॥
 त्यादिवाक्यानि ॥ पुत्राभावे दुहित्वो धका नीतिरन्वा करे व्यवस्थापितं तच्च श्राद्धकल्प
 स्मृतिरारकृते नानुमतम् ॥ त्राम्यामिद्वचत् पुत्राभावे पत्न्यास्तनभावे सहोदरस्यैव लिख
 नात् व्यवहारे पितृदुभयानुसारेऽतो व्यवहारतुरेधे भरत्वा करलिखनमप्युपेक्षितम्
 अत्र च अयुत्रस्य चया पुत्रीत्यादिवाक्यानि सपिराङ् यभावे दुहित्वधिकारो धका नीति
 व्यवस्थापयितव्यम् यत्र तु व्यवहारविरोधो न वर्तते तत्र यथाधारत्वा करमेव व्यवस्थाप्ता
 करेण्येयं पुराणे स्त्रीनामप्येवमेवेतद्देकोदिष्टमुदाहृतम् ॥ सपिराङ् करणाम्नासा पुत्रा
 भावेन विद्यते ॥ प्रतिसंबन्सरं कार्यमेकादिष्टचरेः स्त्रियाः ॥ मृता हिनियथान्यायं नृणां य

0

cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शुभि ॥
॥ ५१ ॥

अदिहोदिताम् ॥ स्त्रीनामप्येवमेवेति ॥ यादशेन संवन्धेन पितृव्यत्वादिना पुरुषाणामे
कादशा हादिना दशेन संवन्धेन पितृव्यपत्नीत्वादिना स्त्रीणां मपि नत्कार्यमित्यर्थः त
देवप्रकरणार्थः मृतस्य विविधा क्रिया भवति ॥ पूर्वा मध्यमा उत्तरा चेति तत्र दाहमारभ्या
शौचांतं वा वत् ॥ पिंडदानादिकृपा पूर्वा शौचापगमांतमेकादशादिसपिराडनपर्यन्ता मध्य
मा ॥ तदूर्ध्वमेकोद्विष्टरूपा उत्तरा न तत्र त्रयोदशविधानामपि पुत्राणां विविधा सुकृपा स्वधि
कारः तेषु चोभोरस श्रेष्ठः तदभावे पुत्रा पुत्रः ततः पूर्वपूर्वाभाव उत्तरोत्तरो धिं कारीते च
ओरसपुत्रिका पुत्रक्षेत्रकानोनसहोदगूढेत्यत्र यौनर्भवापविष्टदत्तकीतकृत्तिमस्व
यमुपगतयारसवाः ॥ तत्र च विभक्ता नाम विभक्तानां वा पुत्राणामध्ये पूर्वायां वा मध्यमा

॥ राम ॥

॥ ५१ ॥

15

10

5

यां च क्रिया चायोग्येकस्येवाधिकारः ॥ ज्येष्ठस्य दातादिना अनाधिकारे नियतसम
यकर्तव्येवेकादशा हादिषु कनिष्ठस्याप्यधिकारः ॥ उत्तरकथायां तु सर्वेषामधिकारः
पुत्राभावे यौत्रोधिकारितदभावे प्रपोत्रः तदभावे पत्नी तदभावे सहोदरः कनीयाश्च
तदभावे ज्येष्ठः तदभावे पिता तदभावे मातृ पुत्रः तदभावे पूर्वपुत्रः ॥ क्रियायां मध्यमक्रियायां
च सपिंज अधिकारिणः तदभावे दुहिता अधिकारिणी तदभावे सकल्याः तदभावे मातरः
तदभावे यथा कथंचित्परिगृहिता स्त्रियः तदभावे रैक सार्थ प्रयातः तदभावे राजदेशेन
धनग्राहकोधिकारी ॥ पित्रिहीनौ पोत्रप्रपौत्रौ सप्त त्रयोरपि पितामहयोः पार्षणश्चा
द्वाधिकारिणोः मृतस्य कन्या विवाहे कन्या दाता अभ्युदयिके अधिकारि अस्तसता सवर्ग्य

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥भुवि॥
॥५२॥

स्वपूर्वक्रियामात्रं॥ तत्रापि भ्रातृपित्रादयोधिकारिणः॥ असमा न्नद्विवर्षस्य पूर्वक्रिया
नास्ति किंतु भ्रातृनि स्वननमात्रं स्त्रिया अपि द्विवर्षाभ्यन्तरे भूमिनि ननमात्रं न हर्ष्यवि
वाहात्॥ पूर्वक्रियामात्रं अत्र पिताधिकारिणो न दमाचादिः पुत्रायास्तु स्त्रिविधाः कि
यास्तु पुत्रोधिकारी न दभावेयति न दभावे सपत्नी पुत्रः न दभावे स्नुषा न दभावे त्रौत्र न द
भावे पुत्रपौत्रः॥ न दभावे सपिंशः॥ न दभावे सकुल्याः॥ न दभावे पितृसपिंडाः इति श्राद्धपं
नी भूद्रस्या परिणीतस्या द्विवर्षा पूर्वक्रियामात्रं॥ तत्र भ्रात्रादि अधिकारी परिणीत
सत्री विधायिक्रियान्न पुत्रादिरपि कारी पूर्ववत् केचित् असमा न्नद्विवर्षस्य त्रैवर्षिक
कस्य स्त्री भूद्रयोश्चा परिणीतयोः स्त्रिविधापि क्रिया उपहादिना तत्वावश्यकीत्वाद्

॥राम॥
॥५२॥

रिति श्राद्धकस्य स्मृति सारैः॥ गुरुकुलं स्थितस्य शिष्यस्य भ्रातृपित्रा मो वगुरु अधिकारी पुत्रे रपि
पुत्रपत्नी भ्रातृपितृहीतस्य व्यः॥ यजमानस्याप्याभावे ऋत्विगिति॥ अथानधिकारिणः॥
॥ तत्र याया त्रौत्रवल्काः न ब्रह्मचारिणः कुर्युरुदकं पीतिता न च पारवं समाश्रिता स्तेना न द्वा
रा न विक्रमिणः॥ न गभस्त्री दुहश्चैव सुराप्यश्चैव योपित उदकस्य देनात्र अकरणे द्वाहादिकमपि
नश्यते साहचर्यात् पारवं जेवे दवास्था स्ती कर्त्ता स्तेना अवज्ञास्तरा सुर्वर्णोति क्तविषयक
चोर्ध्वतयः॥ ब्राह्मणश्वर्णो हारिणः॥ पतिते नैव ग्रहणात्॥ ब्राह्मणः स्वस्वोपनयनकाले
अकतोपनयना॥ विकर्मिणः॥ ब्राह्मणस्यांश्च द्वयः॥ वास्वकर्त्तव्ये त्मा गिनो निन्दितकर्त्तारः सु
रप्य इति श्रुत्वे त्रैवर्षिक स्त्री विषयं॥ सने ब्रह्मचरि प्रभृतयोऽन्यस्योदकं न कुर्युः॥ मजुः॥ आ

25

॥शु.वि.॥

॥५३॥

दिक्षी नौदकं कुर्ये दावतस्य समागतान् ॥ समात्रे तूदकं कृत्वा त्रिरात्रैव शुभ्यति ॥ आचा-
 र्यस्तु मुनाभ्यामं मातरं पितरं गुरुं ॥ तिरुव्यानुवृत्ती प्रेतं न वृत्तेन विपुज्यते ॥ आदिष्टी ब्रह्मचा-
 री व्रतसमाप्तिर्वैष्णवचर्या वसानं आचार्यः ॥ उपनीयसांगवेदाध्यायकः ॥ गुरुस्तु अनुप-
 नीयवेदैकशाखाध्यायकः ॥ उपाध्यायो यत्किंचिन्ध्यायकः ॥ तिस्रो नामाणि त्रैश्वदहनव-
 दनादावभ्याभावे ब्रह्मचारिणो देवी न भवन्ती ॥ वसिष्ठः ब्रह्मचारिणः शक्य कर्मणा वृत्ता-
 निरन्तरनातापि त्रैगुरोर्वागुरुशब्देनाचार्योपाध्याययो रपि ग्रहरां ॥ अथोदकानर्ह-
 ॥ त्रयमु ॥ इथाशंकरजातानी प्रबुज्यामुचतिष्ठताम् ॥ आत्मनस्त्यागिनश्चैव निव-
 र्त्ततोदकक्रिया ॥ इथाशंकरजाताश्च अथाविधानं शंकरजाता ॥ प्रबुज्यामुवेदाविहित

॥राम॥

॥५३॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

प्रबुज्यामुवेदाविहितशरीतशरीत्या गकृत्वा तथा ॥ पारव-
 राड्याश्रीता नाश्च वृत्तीनां श्रकामतः ॥ गर्भभर्तृदुहांश्चैव मुरापीनां च योषिनाम् ॥
 ॥ उदकक्रिया निवर्त्तते इति संवंधः ॥ अभपुत्रलक्षणम् ॥ तत्र नारदः ॥ अथैव पुत्रिका पुत्रसंबन्धः ॥ काती नश्चरु होरुश्च गूहो मा त्रस्तथैव च ॥ यो नर्भवोप-
 विद्रश्च दत्तः क्रीतः कृतस्तथा ॥ स्वयं चोपगतः पुत्रादोदशैते प्रकीर्तिताः ॥ याज्ञवल्काः
 विरहोदं सहरश्चैवां प्रोवाभावे परः परतत्रौरसलक्षणम् ॥ तत्र विष्णुः ॥ अथ द्वादश-
 पुत्राभवन्निस्वैस्वयमुपादितः ॥ प्रथमः पुत्रः प्रतः संस्कृत्य यां गभार्यायां स्वयमु-
 त्पादयेत्तु यं तभौरसं विनामी या मुत्रं प्रथमकाल्पितं ॥ देवसं ॥ सवर्णीयां संस्कृतां

॥ अवि. ॥
॥ ५४ ॥

यांस्वयमुत्पादितं तयोरसंविज्ञा नीयादिति सर्वेणीसमानवर्णा अत्र सावरार्थम् वि
जातिद्वेन विवक्षितं यदितुं ब्राह्मणत्वादिनैव सावरार्थं विवक्षितं स्यात् तदा ब्राह्म
णस्य विवाहितक्षत्रिया ॥ स्वयमुत्पादितः सुतः औरसो न स्यात् पुत्रान्तरेषु तस्या
त्तरभावो नास्तेव अतस्तस्यारसत्वं मेव तेन श्रद्धमात्राया गायसवर्णा ग्रहणमिति
प्रारिजातः ॥ अयमर्थः ॥ विवाहितासु ब्राह्मणः क्षत्रियद्वेषजजातीयसु भार्यासु स्व
यमुत्पादितः सुतः औरसः अथ क्षेत्रजक्षरामृविष्णुः नियुक्तायां सपिंडेनोत्तमव
र्णो नोत्पादितः ॥ क्षेत्रजो द्वितीयः मनुः ॥ यस्तत्पुत्रः प्रमीतस्य व्याधितस्थवा स्वध
मणानियुक्तायां स ज्ञेयः क्षेत्रजः सतः ॥ तस्य कलनं तत्र जातः प्रमीतस्य मृतस्य

॥ एतः ॥

॥ ५४ ॥

२ की वस्यतुं सकस्य व्याधितस्य अपत्यादनप्रतिवाधकदुश्चिकित्सव्या भिन्नः
उत्पादितः क्षेत्रजः पुत्रः सक्षेत्रिणश्च पदार्थनिरपच्योदे वरादिरत्र यदि पत्यं भ
वति तक्षेत्रिणममसमानं भविष्यतीति निव्यवस्थाया यवत्यमुत्पादितवान् त
दा स पुत्रो ह्यदोरपिवीजक्षेत्रिणोः पिरांडं प्रदे भवति तदा ह मनुः कुर्यात्सुपगमा
नार्थे न वीर्यं पितुर्दीयते तस्य ह मागिनो ह्येव वीजक्षेत्री तथैव च ॥ अथ पुत्रीका
पुत्रलक्षरामृविष्णुः यस्तस्य पुत्रः समे पुत्रो भवेदिति यापि ब्राह्मणासापुत्रि
का पुत्रविधानाद्यनियदिना पितृभ्रातृहो नापि पुत्रिकेव न सिद्धः अभ्रातृकां
प्रमदास्यामित्रभ्यं कं न्यामलकृतां अस्या योजायते पुत्रः समे पुत्रो भविष्यति म

॥ शुभे ॥

॥ ५५ ॥

जः अश्वमेदेनेराधिधितासुतां कुर्वीस पुत्रिकाय दयत्नं भवेदस्यां तन्म प्रस्थात्वर्धका
रं श्राद्धादिकर्मिन्त्यर्थः तदेवं व्यवस्थापि त्रादत्ता चितितासतोया च तदत्ता सापि
पुत्रिका तस्याः पुत्रः पुत्रिका पुत्रः औरसा उवृत्तौ न्यात्र वल्काः तन्म समः पुत्रिका पु
त्रः औरस तुल्य इत्यर्थः तव माना महस्यापि एव प्रदं ॥ तदा रुदे वलः अकृता वाकृता वा
पिया विंदेया दशं सतं पुत्री माता महस्ते नद्या पिंडं हरेद्धनं माता महस्तेति शेषः य
दा नु पुत्रिका पुत्रस्य पितृ पिता महोतिरपत्यो नदात योरपि श्राद्धाधिकारः ॥ तदा रुदे
वलः ॥ तनुत्प पुत्रिका पुत्रो दयादः सोथवा भवेत् पितुर्माता महस्यापि निरयत्य
न्याथ पुत्रवधुः मनुः मानुः प्रथमतः पिंडं निर्वयेत् पुत्रिका सुतः द्वितीयं पुत्रि

॥ रामः ॥

॥ ५५ ॥

स्या सती यजुः पितुः पितुः ॥ अथ पौनर्म वलक्षयात् ॥ विष्णुः चतुर्थः पौनर्म वः या
नमन्त्या परित्यक्ता विधवा स्विह्याथवा उन्त्या दये पुनर्भूत्या स पौनर्म उप्यते
पुनर्भूत्या पुनः पुन्योरेणा सवरेणान्मानं विवाहय पुत्रमुत्पादयेत् स पौनर्म वः
॥ याज्ञवल्काः क्षता यायाऽक्षतायां वा जातः पौनर्म वः सुतः कात्यायनः कौटिल्ये
ह्यप्यती पुनयात्त भंती तस्यां पौनर्म वो जातो व्यक्तमुत्पादक स्यतः अथ कानोनः
तत्र विष्णुः कानोनः पञ्चमः तथा अदत्ता दुहिता यस्या पुत्रं विन्देत् तनुत्पतः पुत्री मा महस्ते
नद्या निपिंडं हरेद्धनम् ॥ यथा यापितृगृह संस्कृता कामा दुत्पाये पुत्रं विन्देत् तनुत्पतः
पुत्री मा महस्ते नद्या निपिंडं हरेद्धनम् ॥ यथा यापितृगृह संस्कृता कामा दुत्पाये ॥

॥ अवि ॥

॥ ५६ ॥

सुतं सकानीनो मातामहस्य भवतीत्याह तदेवं कत्या दशार्था आत्मा सवरेणितु
 त्पादितः सकानीतः मानाहस्यैव आध्याधिकारः यदितु तस्याः परिणो नापि निरमन्यो
 यो भवति तस्यैव आध्याधिकारि सः तथा च विदुः पुराणे अदत्ता यां नु योजातः
 सवरेणितु गृहे सकानीरय न्यः तदा द्वयोरपि आध्याधिकारीति पारिजातः
 अथ गृहो न्यतः विदुः ॥ गृहो न्यतः षष्ठो यस्य तत्पुत्रस्तस्य स्यात् ॥ मनु ७७ न्य
 ते गृहे यस्य न च ज्ञा यो न कस्यचित् स गृहे गृ ७७ उत्पन्नास्तस्य स्यादस्य न न्यज
 तस्य दशायस्य तत्पुत्रस्तस्य स्वर्भीयां जातवन्ति वीजिनो परिचयात्मानुजातीय आ
 सोपदिहीन जातीय संगम संकान भति तां कायां अनुपयुक्त सेव भवति तिरनाक

॥ रामा ॥
॥ ५६ ॥

॥ अथ सहोतुः विदुः सत्पुत्रः सहोतुमनुः यागुर्विणी संस्कृतं ते ज्ञाता पिवा सती वातः
 सगर्भो भवती सहो क इति चो च्यते विवाह कालीन होतुमनुः यागुर्विणी संस्कृतं ते ज्ञा
 मम त्वेयागभिणी संस्कृतं ते न सुतः सहोतुः स च परिणो नुरे वतिः अथ दत्तः विदुः दत्त आ
 दमः स च भाना पित्रा वा यस्य दत्तः तस्य स्यादिति शेषः तथा माता पितरौ दद्यात्तर्पणमद्भिः
 पुत्रमायदिः सदृशं प्रीति संयुक्ते स ते यो दत्तमनुतः आपदि पुत्रग्रहीतुः पुत्रा संन जौ सदृशं स
 वंशं यं माता पितरौ प्रीति युक्ते दद्यात्तं सदत्ति मो दत्तकः पुत्रः प्रीति संयुक्ता विनिवचना
 द्रव्यलोभाहीना दान विरोधो बोध्यते ॥ वसिष्ठः शुक्र साहितं संनो मातृपितृनिमित्तकस्त
 स्य प्रदान विनियोगे माता पितरौ प्रभवतः ॥ तत्वे कं पुत्रं दद्यात्पुति गृहीयादा सहितं

॥ शु. वि. ॥
॥ ५ ॥

तानामपूर्वेषां तत्तुस्वी पुत्रं दद्यात् ॥ गृहीयाद्वा ॥ अथ वा तज्ज्ञानाद्गर्भः पुत्रं प्रतिग्रहीष्य
तवं भूनायराजानं चामेवेद्यनिवेशतस्य मध्ये व्याहृतिभिर्हन्वा भदुरेवा न्धवसन्निहृष्ट
मेव प्रतिगृहीयात् अस्यार्थः मातृपित्रोः पुत्रदं नादौ अधिकारः पत्न्योऽसति स्त्रियाः पत्न्यननु
मत्पापुत्रदाने नाधिकारः तदनुमत्या त्वधिकारः पत्न्यभावेऽधिकारस्थ एव कपुस्तदादादौ ह
योरथ अधिकारः ॥ पुत्रग्रहीता प्रथमतः सेवकं धूनाहूपराज्ञचकथपितृवारध्वगृहमध्ये स्वगृ
होक्तविनम्रिस्थापनादिकृत्वा आद्या रावाज्जभागमहाभ्या हृत्तिसर्वपायश्चिन्नप्राजा
पत्न्यस्वीष्टकृद्दोमारुत्वा नित्यान्तुत्वा तत्र नैमीजकंठा हृत्तिहोमं कुर्यात् ॥ ततो होमा
त्तरवन्मसंस्ववप्राशनादिपूर्वहोमात्तरं पुत्रं गृहीयात् ॥ अदूरेवा न्धवसन्निहृष्टमिन्द्र

॥ एमः ॥
॥ ५ ॥

र्थः ॥ तदभावे सन्निहृष्टमेव सच शब्दोऽप्यर्थः तेन तदभावे सन्निहृष्टमयीत्यर्थः अत्र च द्वा
जनिगन्धुश्च निवेदन इत्यर्थमेव तस्य धनग्रहणो निःशंकार्थः न त्वदव्यर्थमनो निवेदनेनै
पां धर्मैकशैवः सर्वं च व्याहृतिहोमस्य पुत्रग्रहणं गत्वान् ॥ व्याहृतिमंत्रपादेस्त्रीश्च द्वयोरणा
धिकारान् स्त्रीश्च द्वयोर्दत्तकः पुत्रो न भक्त्यपितुः सृष्टगोत्रा जन्मयितुर्न हरेदन्तिकः सुतः कृत्वा
गोत्रानुगः पित्रेऽथ तिददतः स्वभा अस्यार्थः दत्तकस्य जनकगोत्रं नावतिष्ठते न च तदुत्तेनागोत्र
वति जनकस्य पिंडदाने प्राप्ते दत्तस्य नाधिकारः किंतु येन गृहीतस्ते वा पिंडप्राप्ता अधिकारः तज्ज्ञ
नगोत्रग्राहकत्वं च भवति अथ क्रीतः विष्णुः क्रीतश्च न वमः क्रीणीयाद्यस्त्रयत्यर्थे मातापि
त्रोऽर्थे मानिकातः सतु क्रीतः सतु सस्य सदृशो सदृशोऽपि वा अस्यार्थः मातापित्रोः सकाशा

॥ शु. वि. ॥

॥ ५८ ॥

यं कीर्णो वा स किनः पुत्रः कीर्तुरेव विराट्पदः सदृशः सर्णः असदृशो ३ सवर्ण इति पारो
जानः प्रकाशकारस्तु यका ॥ असदृश इति सामान्यतः श्रूयते न बापि ही न जानी यः पुत्रः
क तम् ॥ न न म जानी ये नो न म जानी यः पुत्रः केतव्य इत्याहः स जानी य पुत्र स व केतव्यः सदृशा
सदृशत्वं गुणपेक्षा येति धानि थिरप्याहः अथ स्य यमुपगतः विष्णुः स्वयं चो यगुतो दशमः स
न स्यो न गत यस्तस्य पुत्र इति शेषः मनुः माता पितृ विहीनो यस्तु क्ते वा स्यादकारणात् आत्मा
न स्य श्रेये घस्तु स्वयं दत्त इति स्मृते अकारणादल्पा पराधा एतः मातृ पितृभ्यां क्लृप्तो मातृ विही
न्येव यः ॥ स्वये मान्मानं स्य श्रेये दद्यात्त वाहं पुत्रो न वामीति स वंप्रकारेण स्वयमुपगतः श्रू
त्रो भतीति प्रविग्रहीतं पिराड प्रदो भवति ॥ अथाय वीहः विष्णुः अप वि द्यन्त्येका दशः समात्रापि

॥ रामः ॥

॥ ५८ ॥

त्रावापरे न्यक्ते ये न गृहीतस्तस्य पुत्र इति शेषः मनुः माता पितृभ्यामुत्संस्तयो रपतरेणा वा
यं पुत्रं प्रतिगृहीयादप विदस्तु स स्मृतः माता पितृभ्यां याती न्यर्थेति रेकेण दुर्गत्या परसागृ
हीत्या मथादिना परि न्यक्ते ये न पुत्रत्वेन गृहीतस्य सोप विदुः पुत्रो भवति अथ कतिमः म
नुः सदृशं प्रकुर्वीत गुण दोष विचक्षणं युक्तं पुत्रगुणो युक्तं स श्रेयः कृतिमः सुतः अत्रापि स
दृशा सदृश इति मेधातिथिगुण दोष विचक्षणं माता पितृर्ह दोहिके करणा करोगुण दोष
त्रं पुत्रगुणादिभ्यः पुत्रादिभिर्युक्तं स वंभूतं गं पुत्रं करेतीति सकृत्तिमः पुत्रः स च पुत्रत्वकरणा स्य
पिराड प्रदः निजपिशादीनां पिराड प्रदत्तं तस्यतिष्ठत्येव तत्र प्रकारः शुभसमये पुत्र कर्त्ता स्ता
तस्मात्वा किंचिदनीष्टं मुदत्वा त्वं मम पुत्रो भवेदिति वदेत् तव पुत्रो भवेत्सीती प्रवदेत् वस्व

॥शु.वि॥

॥५६॥

दानमन्त्राचारपरिधाननत्वावश्यपदं पुत्रत्वकरणोऽभयोरनुमतिरेवप्रयोधिकानेनवाक्यवि
 शयस्यनतुयुरस्कारः अथश्रद्धादिप्रतुः॥विष्णुःपत्रकचनोत्पादितस्नुद्धादृष्टःयत्रकचनेति
 उठायोचाश्रद्धायामिन्यर्थःस्वरत्नाकरःएतश्रद्धापुत्रस्यद्वादशत्वंकल्पनात्तरमेवयस्तु
 नोस्यत्रयोदशत्वमेवकृतंमस्येवचहुवाकेष्वद्वादशत्वेचयाटात्विष्णुस्मृतौनृकृतिमःपु
 त्रपरिगणितस्वनेति॥तत्रश्रद्धापुत्रस्यद्वादकत्वंमनुःयंवल्लभस्तुश्रद्धायांकांमाहुन्पाद
 येस्तुतःसयारयनेनशवस्तेनयारशवःस्मृतःपारयन्नेचपितृत्वाभिमतस्यकिंचिदुपकुर्व
 नेवशवोऽत्यकारित्यान्पारसवःसचजनयितुःपिंडप्रदःस्वंचानूठश्रद्धायांजातस्यपु
 त्रस्यजनकपुत्रत्वातेनरमधिकारःपत्रश्रद्धस्यविवाहिताभार्योस्तिताद्याविधःपुत्रश्चतत्र

॥राम॥

॥५६॥

पिसपत्रेणवाधिकारीतिगृह्यतिःपुत्रास्त्रयोदशप्रोक्तामनुनायेनपूर्वशःसजाकभरणातेयां
 औरशःपुत्रिकासुथाआज्यविनायथानैलंसद्भिःप्रविनिविःस्मृतःतथैकादशपुत्रास्तुपुत्रिको
 रसर्थोविका॥अत्रचयद्यपिक्षेत्रजादयोपिकथिताःतथाचक्षेत्रजणौनर्भवकानोनसहो
 ठगूढोत्पन्नाःकलौनसंभन्तिःतेषांनिन्दितत्वाभीधानात्तथाचक्षेत्रजहस्पतिरेवअनेक
 धारुतापुत्रावपिभिर्भेदपुराणैः॥नशक्यास्तेधनाकर्तुंशत्रिहीनैर्नतन्क्षमम्॥तत्रनिन्दित
 त्वात्परिगणयतिक्षेत्रजोर्गर्हितःसद्भिस्तथायौनर्भवःसुतः॥कातीनश्चसहोठश्रूढोत्पन्ना
 स्तथैवच॥औरसपुत्रिकापुत्रयोरभोदेदन्तकादसस्वजज्ञातास्वतथाचसमृवाह॥इतोप
 विद्वःकीनश्चकृतःशौद्रस्तवचजातिश्रद्धाकर्मश्रद्धामध्येमास्तेमुतास्मृताः॥शौद्रःश्रद्धाःपु

॥श्रुति॥
॥६०॥

व॥ इति त्रयोदशपुत्राणां जातिलक्षसाम्॥ अथ स पिरादिर्लक्षसाम्नुः सपिराडना
उपसृपेस इमे विविवर्त्तने॥ समानोदकभावश्च जन्मनामो रवेदने॥ सप्तमे सत्पन्नं नरं सपि
राडता विवर्त्तने इत्यर्थः॥ शंखलिखितौ॥ सपिराडता तु सर्वेषां गोत्रतः सप्तयोरुषीः पिराडश्चो
दकदानश्च शौचाशौचं दागुगंगोत्रतः॥ सन्ना नान्ते दागुगंगं सन्ना द्रवेनामुपतंत दागुगं
नसप्तम॥ पुरुषावधि संज्ञानज्ञानां परस्परं सपिं डर सपिं डतेत्यर्थः॥ ब्रह्मपुरुषोः सर्वधामे
षवर्णा॥ नाधिज्ञेया साप्त पौरुषी सपिं डता नतः पश्चात्समानोदककर्मनाः ततः ठीकानः
वशात्तत्र विस्मृते जन्मनामिति सम्पन्नोदकसंज्ञा तु नागन्मात्रापि नश्यति॥ समनुः वा
ह्येणामेकपिराडधानामादशमाधुर्मविद्धि निर्भवती॥ आसप्तमादकथं विद्धि निर्भवति

॥श्रुति॥
॥६०॥

आवृत्तीयास्वधा विद्धि निर्भवति॥ अन्यथोपिराड छेदरूपा पुच्छेदा ब्रह्महातु ज्यो भवति रु
कः पिराडः स्वधासं वन्धीयेयात्ते॥ सकपिं डस्वधास्ते आन्दशममवधी कृत्य परतो ध
र्मसिद्धिर्नि रसौ वादिनिहन्तिः सप्तममवधी कृत्य परतो दापनिहन्तिः तृतीयमवधी क
ृत्य परतः स्वधानिहन्तिः अन्यथा चतुर्थी द्वाकपिराड निहन्तौ॥ सप्तमदवी क कृत्य नि
हन्तौ रुकादशाद्वीगशोध विहन्तौ पापयो भवीत्यर्थः॥ मतस्य पुरुषोः लेपनाजनश्चार्थ
याः पित्राद्याः पिराडभागितः पिराडः सप्तमस्ते यां सापिराडं साप्तपौरुषं॥ इदं प्रकार
नरमेव॥ कूर्मपुरुषो अप्रदज्ञाना तथा स्त्रीणां सापिराडं सप्तपुरुषं प्रदज्ञानां भर्तु सापि
राडं ग्राहा देवीयतामह॥ अथ दत्ताम विवाहिता नं प्रदज्ञाना विवाहिता नं सुवरत्नाक

॥ शु. वि. ॥
॥ ६९ ॥

रतिरिति तैत्तिरीयकप्रवृत्तौ कन्याय द्वाविष्टवचनमप्रदत्तानां स्त्रीनां स्वरूपसंपिंघप्रतिष्ठा
दकं न द्वागदानोत्तरवित्तयमिति प्रतिभाति कन्यानामपि सप्तमपुरुषावधेसपिंडमवहा
एतत्तत्रचपुकरणाथः ॥ अशौचभा गोनामसप्तममृतस्य पुरुषस्य च प्रसूतस्य च विजि
यर्थे नगरानया सप्तपुरुषाभ्यं जस्त्वेन सपिंडता भतिदश पुरुषाभ्यं जरे समानो दकता भव
नितैव सकल्पनातः परस्मान् पुरुषादपेजात इति जानाभावे अस्मत्कृज्जा इत्यवमा
कारत्वात्तमात्रेण चरणौ चरणौ वजा इत्युच्चां जेदश पुरुषा नरज्ञायमानधात्रनामि
त्रेवाधव्ययदेशः पक्षिस्त्वैशौ च विधानं च प्रकरणं नरदेवेति ॥ ॥ इति श्रीरु
द्रधरकवौ श्रद्धिर्विवेके अर्थिकरिनिरूपणपरिच्छेदः ॥ अथ देहादिश्रद्धिः तत्र प्रथ

॥ राम ॥
॥ ६९ ॥

मंशरीरश्रद्धिः यमः सत्यशौचतपःशौचं शौचमिद्विद्यनिग्रहं ॥ सवभूतदयाशौ
चं शौचमिद्विस्तुपं चमं हस्यतिः परायवादाश्च वराण परस्त्रीणां दर्शनं नृपतौ च शौचं
दृशोः जिह्वाशौचं नयेत्तत्र प्रणिनामवप्रोसेयश्चिन्त्यपादहस्तयोः ॥ अथ श्रेष्ठः परस्त्री
णां शारीरं शौचं मिष्यते अत्र चरणप्राप्तानां परापचादपरस्त्रीदशनं संश्लेषाणां निवृत्तिः
शौचमिद्वर्थमनुविदुः सर्वधामेव शौचानां मर्थशौचं वरं स्मृतं योथश्चिर्विसंभुचिर्नमदा
रिः शुचिः शुचिः सजः वशा अक्रममृष्टजाभूत्रं विदूकर्णं विदूतपाः श्रेष्ठ्या श्रुद्विक्कास्वदो
दादेशतोः नृणां मजाः ॥ कर्णं विदूकर्णं मलम् ॥ नखास्करुतास्वमलं दूषिकानेत्रमलं
चो धायतः अथ देहादिश्रद्धिः तत्र प्रथ

॥ ५६ ॥
॥ ६१ ॥

अति पुरीया त्तर्गे विष्णु पुराणं ॥ सका त्विं गे गु दे वि श्रौ दश वाम करे नृप उभयो सत्त
दा त व्या मृदः शुद्धि मभीप्सता ॥ उभयो हस्तयोर्मितियोः सत्त देयाः वाम हस्त पृष्ठे य
स्मर त्रिका देया वृष्टि पृष्ठं शति हरि वचना त्ममः ॥ तिर च्छु वा दयो र्देया शुद्धि काम
न नि न्य शः सत्त त्र पति पाद तथा ति र्छु मु न्तिका देयाः कृत्वा तु न त्व शोध न मृ हस्त
क यो ति शेषः ॥ के व ज म त्रै न्तर्गे दक्षः ॥ सका त्विं गे तु स न्य वि रु म यो मृ द्य यं स्मृत स न्ये
ह स्ते उभयो हस्त यो र्म्यर्थः ब्रह्म पुराणे पाद यो द्य गृही ता च सु प्र क्षा जित पाणि ना
आ च म्य तु ततः श्रुः स्मृत्वा विष्णु स न्य तनं या दयो द्वे इति प्र ति पादं स कै व मृ दे या
प्रे धा य नः मूत्र व द्त सः स म् स र्गे शो च मि न्य र्थः शं खः मृ न का उ म म दि द्या त्रि

॥ १५ ॥
॥ ६२ ॥

य ची पूर्व ते य या इति मृ त्तिका परि मान रा क थ नं ग दं वि हा य त त्र त दक्ष मृ द्ध प्र भृ ति
मा त्रा तु प्र थ मा मृ त्तिका स्मृ ता द्वि ती या च तृ ती या च त द र्जा परि की र्ति ता ॥ अथ भृं ग ॥ य
स्मि स्था ने कृ तं शौ चं वा रि णा त त्र शोध येत् ॥ न शु द्धि सु भवे त स्य मृ त्तिका मो न शोध येत्
॥ मृ त्तिका सं र च्छा मृ क्ता म नः ॥ स त्ते शो चं मृ ह स्था ना वि गु णं ब्र ह्म चारि रणं ॥ त्रि गु णं तु च
न स्था नां य ती ना च च तु र्गु णं ॥ आय स नं वः ॥ अ न्हि शो चं यथा प्रो क्तं नि श्च यं तु ती दि प्य
शां ते ॥ प थि पा द सु वि ले यः अर्थः क र्मा द यथा व लं प थि ति ॥ अत्र मार्गो वि लं वे स ति चो रा
दि तो ति द्द शं का भ व ति तत्प रं आ र्त्त री रे णी ॥ य म ॥ स क दे सा सु व र्षा सु प्र वि श्र प या शां
क रं म ॥ ज द्या भ्यां मृ त्तिका स्मि र वः प द्या ज वि गु णं स्मृ ता ॥ अथ प्र क्षा ज ना दि थु द्धिः

25

॥२५॥

॥६३॥

अंगिरः॥ इह नामैः करो म क म द ग सु प ह न्ये त त त त न म ध स्या नु क्षा न ने नै व श्रु ति र्
 दि ये तु प्र वि ष्ट स्पा द मे धं य दि कु त्र चि त् मुखे पि सं स्पर्श ग तं त त त त नं वि शो ध न मृ दि द्मु
 न भे र ध र्मा बा रु सु च का य कै र्म जै ॥ सु रा दि भि म धै रू प ह तो मृ तो ये स दं गं प्र क्षा स्या तं दि त्
 श्रु ते त अ न्य त्रो प ह तो मृ तो ये स दं गं प्र क्षा स्या त्प त्सा ने न च श्रु प ह न ठ पो धं स्ना त्वा प श्र
 ग ये न द श नो प ह न श्र प्र वा हु षु क यो रे र द्वा भा गः प श्र ग ये न प्रा शि ते न श्रु द्वा दि ति शो
 यः ज मृ ष्य शृ गः म द्र वि र मृ त्र वि षु द्धिः सं स्पृ षं म र व म र ड तं मृ ति कृ गो प ये र्से पा त्प श्र
 ग ये न श्रु दि ति वि षु षो त्प त प त्पा नि त्द वः शा ता न यः र ज क श्र म कृ त्रै व व्या ध जा लो
 म जी वि नौ चै व नि र्ण ज क श्रै व न र शै श्रु क स त्थ म् सु खे भ ग स त्थ म् च व नि ता स

॥राम॥

॥६३॥

15

10

७

व व र्णा गा ॥ च की ध्व जी व ध्य द्या ती या म क कु ट भू क रै र्भु म्भिय दं गं स्पृ ष्ट स्पा द्धि रे
 च र्जं दि जा ति शु तो ये न क्षा न नं कृ त्वा आ चान्तः शु चि ता नि द्या न र ज को ध र्स्त्र र ज न क
 नो म दो न र्न कः शै लू षो ना ट क वा द्या भि ने ता मृ र व यो नि र नि ष सि द्धः च र्की ते ति लः ध्व जी
 शो दि कः म ध्य द्या ती यो रा दि व ध्ये नि य क्त त त्र शि रः श्रु द्दे न ना भे र्द्वै ल क्ष ते ये ठी न रिः
 उ द्दि ष्ट रे तो वि र मृ त्र स स्पृ षो त्म ध्या न्ब म्प्र य तो भ व ति त्रिः प्रा क्षा ल्प च र्ते दं शं अ त्रि
 प्र क्षा स्या च म्प्र य तो ती भ व ती त्प र्थः दे व लः उ द्दि ष्ट मा न वं स्पृ ष्टा भो ज्यं वा पि त थ्य वि
 धं त थै व ह लो पा दो प्र क्षा च म्प्र भु ति भो ज्यं त था वि धं उ द्दि ष्ट मे व भ क्ता दि य दं भः शो च
 नि र्म क्त क्षि तिं प्रा प्य वि त श्प ति प्र क्षा ल्पा च म्प्र श्रु ति शि तं च वां क र्थः वौ धं वं न तीं वी

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥शु. नि॥

॥६४॥

अशौचजलादिभूमिस्पर्शमलाघश्चिजिज्ञांगं चप्रक्षाल्या चम्यशुद्धतिशतिचवाका
 र्थः बोधायन नीवीं विभ्रं स्पृष्टपवित्रापोपस्पृशेत् ज्यस्पृशेदा वामेदिन्यर्थविद्वजः पंचन
 खास्थिभक्षेत्रयंचनखास्थिआपह्नवः अक्तपारिणतवयसे उद्यमाय उपस्पृशेत् ॥ श
 क्तिविषयेनसुहर्ममप्रयतः स्नात्मुक्तपारिणतुद्धहस्तः वयशोपक्षिणे उद्यम्यपारिणमा
 चानेत् ॥ इति अर्थः हारीतः देवताभिमंगनकाममाचामेत् ॥ तथा नो नरेदुपस्पृशपज
 लनारममनेपूर्वमाचमित्यमिन्नर्थः प्रमउतीर्यीदकमाचम्याज्वतीर्य उपस्पृशे
 त् ॥ एवं चोपसाद्यकोवरुणाश्चैव पूजितः मचंगिरिवहस्पतयः सुखाक्षित्वा चसक्ता
 चनिष्ठीव्योक्तानृतं वचपीत्वा योध्यमाणश्च श्रावयेत्प्रयतोपिसत् क्षत्वा शिक्षाकृ

॥एन॥

॥६४॥

15

10

७

त्वेर्थः अत्रशयनादिकृत्वाक्षिराचामेत्वेदाध्ययनकालेक्षिराचामेदिन्यर्थः वायुप्रणो
 निष्ठीवनेतथाभ्यगतेथापादावसेचने उद्धिष्टस्य चसंभावात् अशुच्युपहतस्य च संदे
 हसु चसर्वेषु शिरवामुक्तातथैव च विनायज्ञोपवीतिनित्यमेवमुपस्पृशेत् ॥ उद्धवायसं
 संस्पृष्टोदर्शने चान्मजमनाम् ॥ निष्ठीवनं मुखे श्लेष्मात्पागः मिष्ठीविनादौ कृतेत्वाचम
 नम् सन्देहेषु चाचमनं कर्तव्यं शिरवांमुक्ताविनायज्ञोपवीतिनेन्येनाभ्यां शिरवामोच
 नं यज्ञोपवीतत्पागश्चाचमनं निमित्तमुक्तं तेन तत्करणा नानं रं पुनर्वध्यां शिरवांधृत्या
 चयज्ञोपवीतमाचमनीत्यमिन्नर्थः संवर्तः चमाररजकं वेणुधीवं रनटमेव च रताव
 स्पृत्वा नरेमोहा हाचमत्युपतोपिसत् अथाचमनात्कल्पः मार्कण्डेयप्रणोक्तुर्ग्रीवाच

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ श्रीवि॥

॥ ६५ ॥

मनस्पर्शगोष्ठस्यार्द्धशतम् ॥ कुर्यात्तलं भनं वापि दक्षिणं अवराण्य यथाविभवतो
 होतत पूर्वाभावेततः परम् ॥ अविदामाने पूर्वस्मिन् नरप्रतिरिष्येत ॥ वृद्धशानातपः वा
 तदुर्मणिनिष्ठा व्यदत्तश्चिष्टेन धानुमे क्षतियतितलं लाये दक्षिणं अवराण्य स्पृशेत् ॥ अग्नि
 रापश्च देवाश्च चन्द्रादित्यास्तथानित्यः स्तोत्रे सर्वहि विप्राणां त्रोटिष्ठ निदक्षिणो वो
 धाय न आ ईतृणां भूतिगोमयं चैव स्पृशेत् ॥ नथा च माना मानापच्य देवजः भोजने द
 त्तलग्नानिति हित्या च मनं चरेत् ॥ दत्तलग्नमसं हार्य लेपमन्ये तदभवेत् ॥ नतत्र बहु सः
 कुर्याद्यत्नमुद्धरणो युवत तत्रात्प नमशो चं स्पामृणवरा कुरो कृते आपस्तं वः नम
 अभिरुच्छिष्टैरंतरा स्पर्श्या वन्न हस्ते नोप स्पृशति ॥ वसिष्ठ दत्तवद्वज्रनेत्रयश्चाप्य

॥ एक ॥

॥ ६५ ॥

15

10

5

0

न मुखं भवेत् आचानस्या वशिष्ठं स्मार्गिरं ने व शुचिर्भवेत् ॥ आचमनान्नर मपि प्रमा
 दतो वसिष्ठं यदल्पक रणादि उपलभ्यते मुखे अभ्यनरेत् ॥ त्रिगिरं ने व सति भवेत् ॥ मनुः स्पृश
 ति विंदवः पादौ च आचमू मिनिहतस्प तु तस्पृहितस्प द्रव्यस्याभ्युक्ष्यां तथा अरण्ये न
 देक रौख्या आकलो पथि कृत्वा मूत्रपुरीषं च द्रव्यहस्तः कथंचन भूमावतं प्रतिष्ठा
 प्य कृत्वा ॥ मयतः परं न सुमिगैस्ते समाज्ञेया ततैरप्रयतो भवेत् यमः प्रयान्या चमता
 माभ्या चमता यास्तु शरीरे पि पुष्पो नृणां उच्छिष्टो द्यो नास्पत्र भूमि नृत्पास्तृताः स्मृताः
 मनुः बोद्धि सुकुर्वति मुख्या विशुष्यो गं नपति या मुस्था मुभवा विपुष्यं गं नपति
 या ना उच्छिष्टं न कुर्वतः शपथः ॥ अथ गता सुद्रिम स्ते दक्षमा स्वाचमनं तथा पैकीन

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥शु.वि॥

॥६६॥

सिः हिरेमक्तिनेस्वा चमेत् ॥ अत्रंगिरसौ मधुपर्क चमे च अण्ड प्राणा हुती
यु च नो छिद्यस्तु भवे देवि प्रो यथा त्रैर्व चन तथा ॥ अण्ड अपाशानेषु ॥ एवमे
व कल्पतरुः पंचारुतिषु पंचयास्यां शान्तानपः दत्त लगे फले मूले भक्षे स्नेहे नथे
व वतां मूले वेक्षु पुंशु च नो छिद्ये भवद्विजः पलेति ककये जातो फलांशे समा
चारदिन्याहुः ग्रामाणि काः भक्षे क दुकषापेमरुः नु छिद्ये ननु संस्पृष्टो द्रव्य हस्तः
कथं च न अनिधाये वत इव आचा जः शुचितामियात् ॥ द्रव्य हस्तो दुग्धादिहस्त
एवा चात्रः शुचितामियादितिरत्नाकरः ॥ द्रव्य मामात्रं तपा नप्यतिरि कमित्या चा
रदर्शः हृदस्पतिः प्र चरंश्चा जपानेषु यदो छिद्य मुपस्पृशेत् ॥ भूमौ निधानं द्रव्य

॥राम॥

॥६६॥

मा चां न प्र चरेत्युनः प्र चरत्परिवेश नं कूर्वाणः अत्र पानेषु हने रूपकादिषु इति रत्ना
कल्पानं यथा विधिः तत्संयोगनुपकात्रं मुपस्पृश्यततः शुचि ॥ अथ रत्नान् शु
चि ॥ न त्रमनु ॥ दिवा कीर्ती मुदकां च सूनिकां पतितं तथा ॥ शवंतर सृष्टि नं चेव
स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति ॥ आचम्य प्र चभो निन्ये जमेदं शुचि दर्शने ॥ सोमं च प्रायश्चित्तो
त्तमं हं प्राचमानो श्वशक्तिः नारं स्पृष्ट्वा थिसंक्षेपं हं स्नाना पि प्रो विश्वं पति ॥ दिवा
कीर्तिश्चांशलः उदका रजस्वला ॥ सूनिका प्रसेव सत्प्राप्तस्नान काला ॥ तत्स्पृष्टि नं
इति दिवा कीर्त्यादिनां सर्वेषां तच्छब्देन परमर्शः तेन चांशलादिस्पर्शिनश्चेत्यर्थः ॥
सज्जा कामकृतस्पर्शविषयम् ॥ कामकृते तु वृहस्पतिः पतितं सूनिका मत्पंशवस्पृ

॥ शु. वि. ॥

॥ ६७ ॥

स्नातुकामतः स्नात्वा स चैवं लुत्वाग्निं घृतप्राश्नाकृष्टं विप्रश्नयति स चैव लमिति द्वस्ममंग
 लनं स्पर्शकाले भवती तेन सहैव स्नातव्यमिति न्यर्थः स्नानं चेदं जज्ञाक्षपाचमाद्यासंभवे उच्यते
 दके नैव कृतव्यम् यथाह श्रुतः नित्यं चैव मित्रिकं चैव त्रियांगं मलकर्षणम् तीर्थोभावेऽपि
 कृतव्यं मुच्यते दक्षणे दकेः मधुचिद्वीते पाचमानीः सौरात्मश्चांश्च आचम्य प्रयतो भ
 वेत् ॥ अथ चि ॥ बांगलादिरेवेति रज्जावरः पावमान्यक्षाविशेषाः बहुलं यत्रित्वेपमवसि
 तः ॥ अस्थिस्पर्शश्चात्र स्नानपकामकृते तु वल्लपुराणे मातुषास्थिगुसंस्पृशपरिग्रहं निरन्ते
 ह्येव च आयोगं संस्पृशे सूर्यपश्येद्विष्णुमनुस्मरेत् निस्त्रेहास्थिस्पर्शे अकामकृते आ
 चमनमत्रं विष्णुक्तं एतच्च सर्वं द्विजास्थिस्पर्शे अत्यन्तकामकृते वसिष्ठः स्नायाद्यासंस्पृशे

॥ रामः ॥

॥ ६७ ॥

सूर्यपश्येद्विष्णुमनुस्मरेत् स्नेहास्थिस्पर्शे अकामकृते वसिष्ठः मातुषास्थिरिग्रहं स्पृष्ट्वा त्रि
 रात्रमशौचमस्त्रिधा त्वशौचमिति अत्र सर्वेष्टं वाक्यतया यमर्थः भक्षपश्चनखास्थिस्पर्शे
 दोषाभावः अभक्षपश्चनखास्नेहास्थिस्पर्शे अचमनं मस्नेहवास्त्रिस्पर्शे अकामकृते
 अचमनपात्रं वास्त्रसंयन्धिस्त्रिधा स्थिस्पर्शे कामकृते त्रिरात्रमशौचम् मनुवाजो विरक्तस्ना
 त्वाच्च घृतस्पर्शवमाचरेत् आचमेद्वसुक्ता च स्नाने मेथुनिनः स्मृतंम् आचान्तः कृताचमन
 विरक्तः कृताधिकं विवेकवान् एवं भूतः स्नात्वा स्मृतं प्राश्नविप्रश्नयतीत्यर्थः मिलितं चेतद्व्यं नि
 मिजं मेथुने दुःखमेव मनविवेकयो रिति विष्णुचनादिति रज्जाकरः ॥ आचमेदिज्यादिच्युतं भुक्ता
 वान्त आचमेदेवन स्नायामनेन दिना जरे वमनं विवेकयोः स्नाननिमित्तत्वमिति न्यर्थः स्नानं मेथु

॥ शुवि ॥

॥ ६८ ॥

नीनश्मपि अतकालमैथुनविषयम्. तथा चारुनातपः ॥ अमृतौतगर्भशंकित्वात्त्रानमेध
 नेनः स्मृतम्. अमृतौतसदाकार्यशौचं मूत्रमरीषवत्. इतिलेवाल्पभूयस्त्वविषयतया व्यव
 स्थितं. यमः अजीर्णभूदिनेवाज्ञेभमभुर्कर्मणिमैथुने. दुःखेहर्जस्पर्शस्नानमात्रं विधीयते
 ॥ अजीर्णसति अभूदिनेसूर्यादयादननारंस्वानेस्नानं समुदितमेव तन्निमित्तेन पपुषितवान्ने
 स्नान इत्यर्थः. इमभुर्कर्मणिभिमभुर्कर्मणिमैथुनेन स्मृतकालसेवमानं. प्रातः काले कर्तव्यमिति
 वदन्ति शौचोदनापाध्यापादयः. दुर्जनश्चां डालादिदेवलः श्वपाकं पतितं यंगं नूत्नं शवहारक
 म् ॥ सति कांस्त्रिपिकानाशैरजसा च परिष्कृतं श्वकुक्कुटवरहं श्वग्राम्यामस्पृश्यमानवः सचे
 लं तदिह एस्नानात्तदानीमेव शुद्ध्यति ॥ अशुद्धान्वयमेवैतान् श्वश्वमदिसंस्पृशेत् ॥ विशु

॥ एतः ॥

॥ ६८ ॥

अनुपवासेन तत्तत्कृद्ग्रावापनः सूर्यिकाप्रसवकारिकाः तत्तत्कृद्ग्रावापनरिति वारंवारं क
 मकृतस्पर्शविषयम् उपस्पृश्याश्चिष्टं छिन्नीयमानवः हस्तौ पादौ च तोये न प्रक्षाल्या च मप्य
 ष्यति अत्र चां डालादिस्पृष्टस्यैर्शौ अज्ञानकृतहस्तपादप्रक्षालनमाचमनं च वेपं कामकृते
 चां डालादिस्पृष्टस्यैर्शौ स्नानमाचमनं च मनूक्तं तथा मानव्याख्यवासाविद्यामार्तवं मूत्र
 मेव च ॥ मज्जावाशोरितं वा पिपरस्पृश्यादिसंस्पृशेत्. स्नात्वापमृज्यते पादौ वा च मप्यशु
 चिभवेत्. तान्येव रयानिसंस्पृश्यतुः स्प. परिमार्जनात् जेषादिमृज्यस्नात्वा चेति क्रमः ॥
 अत्र वशादीनामपि मातृसंवाधनामेवो यादानसन्निहितत्वात् वसादिस्पृश्यशौचनाभेरू
 परिस्नानहेतुः दुर्व्ययामेः करौ मुक्तागमदंगमुपहर्त्येते तत्र स्नानमधस्तात्तुक्षालनेनैव शुद्ध्य

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ६५ ॥

ति. इत्थं गिरेव चनात्. प्रधस्य शोषालनं आचमनमुभयत्र. बोधायनः चारुणालेन सहाम्बु
 मने संचैतन्मानसं च कामकृतं विषयम् चांशजस्य मुख्यतया तत्सहाध्वगमनचगतिरन्ता क
 रः परशरः चैतन्पक्षश्चितिर्पक्षश्चारुणजः सोमविक्रमोऽस्तु वक्षराः स्पृष्ट्वा संचैजोजलमा
 विशेषः बोधायनः भूतो पहतः संचैलं जलमवगाहेन प्रक्षाल्य वातं न्दश्मग्निना संस्पृष्टपुनः
 प्रक्षाल्य पादौ चाचम्य प्रयतो भवति भूता पहतः भूता स्पृष्टः अवगाभे रुद्धे स्पृष्टे स्वानं नाभे
 रथस्पृष्टे प्रक्षालनमाचमनं चैतिव्यवस्थिते विकल्प इति रत्नाकरः हाशितः श्वयं च पृष्टिक
 प्रहारकश्चादिसंस्पृष्टः देवीरप्यरिज्येनाभिरज्जले स्नातः पूतो भवति. श्वपकः धारकः
 पृष्ट इति प्रसिद्धः पृष्टिकः शवर इति रत्नाकरः देवीरप्यरिज्येना देवीर्यो अजा जपाद्यास्ति

॥ रामः ॥

॥ ६५ ॥

15

10

5

0

सिद्धः नृचः अपश्च प्रायशो वारंवारस्पर्शे अन्यथा स्नानमात्रं तथा अजीर्णो वा नश्च
 श्चकर्म यो निष्पादिवा मेथुनगमनमेव च अयोगिन्यो निव्यतिरिक्तमंगं पशुवर्गो देः दिवादि
 ने भूमे मेथुनागमने अजीर्णो वा नश्च श्चकर्म रोगोश्च स्नानमिच्छार्थः ॥ पारशरः ॥ श्वको फैरवली
 छस्य नरेवैर्विदलितस्य च. अद्भिः प्रक्षालनं शोचमग्निना थोप चूडनं अवली छस्य जिह्वकपा
 स्पृष्टस्य उपचूडनं शिरोभिरंगं बहिज्यालया स्पर्शनम्. चवनः श्वावनः श्वानं श्वपाकं प्रेतश्च
 मंदबडव्योपजीविनम्. गामयाजनं यूयचितिचितिका कर्म मयं मयभांडं सस्नेहमानवास्ति
 यवस्पृष्टं रजस्वलां महापातकैर्न शवं स्पृष्ट्वा सलमं भोवगाह्य उतीर्य ग्निमुपस्पृष्टो रूपापच्य
 द्या शतं जपेत्. घृतं पाशपुनः स्नात्वा त्रिणचामेत्. अत्राग्निस्पर्शो दिकामकृद्धारंवारस्पर्शो अ

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ शु. वि. ॥
॥ ७० ॥

यथास्नानमात्रं आपस्तंबः स्कांशां सम्पृच्छाश्चादिद्वेदाभवेत् अनलन्वा ह्यणस्तत्र
स्नानेन भवति मिथात् कालिका पुराणे स्पृष्ट्वा रुद्रस्य निर्मात्यमदा सा आह्वुतः अचिः नि
र्मात्यमदापनीतः स्वमेवाचारदरीः ७ व्यासः ॥ भासवानरमार्जारं श्वरोद्युताणां भुनांतथा
श्वफराणाममेध्यं च स्पृष्ट्वा स्नायात्स चैलकं भासोगोष्ठः कुक्षु दशनिप्रसिद्धः गृध्रोवा अ
ननु ह्यंगिस्पर्शस्नानं नाभेरधागस्योर्मृतोयाभ्यां प्रक्षालनमात्रवाक्यजैरेकवाक्यतया या
तवल्काः चांडालपुष्कसंज्ञे छभिद्वपारशिकादिकान् महायाननश्चैव स्पृष्ट्वा स्नायात्स
चैलकं पुष्करश्चांगलजातिभेदे स्नेहाप्रसिद्धाभिद्वारुणद्वेदाः आदिपदेन तज्जानिभेदाः
चेयाः मार्कण्डेयपुराणे अमोज्यसूतिका षंडमार्जारसुश्रुककुक्षारपतिनापविद्वश्चां

॥ रामः ॥
॥ ७० ॥

गतमृतहारांश्च धर्मे विष्णुः संस्पृश्य शुद्ध्यतिः स्नानादुदकांग्रामश्रुकेरेः अत्र मार्जारस्पर्शे य
त्स्नानं तद्यदि पुरुषेण मार्जारं स्पृश्यते तदा ज्ञेयं न्यदि मार्जारं स्पृश्यत्स्वस्पर्शान्निभां गदिवा
तदा पुरुषोदेरशौचाभावः तदिदं यस्वमार्जारः सदा शुचिरिति वचनमिति व्यवस्थेया
चा रदरीः पैष्ठी नसिः अनदमूत्रस्रोषकरणे स चैलस्नानं उदकव्यतिरेकेण मूत्रस्रोषकर
णान्नं शौचविलं कैशौचकत्वास्नानमिति न्यर्थः ब्रह्मपुराणे उद्धिष्टे नार्थावेप्रेणादिप्रसूय
मुतादृशः ३ भौस्नानं प्रकृतः सद्यस वविशुद्राती लघुहारितः स्वष्टेष्टाका कष्टेष्टावाकं
कगृध्रनरस्य च अथोद्धिष्टं संस्पृश्य शचैलोजलमाविशेत् उद्धिष्टं संस्पृष्ट्वा यश्चि
त्तसमाचरेत् उपोष्टरजनीमेकां पंचगव्येषु द्वातिरिति ॥ अथोद्धिष्टे मूत्राद्युत्सर्गेण शुद्धं

25

॥ ४० ॥

॥ ७९ ॥

द्विष्टो भोजनो द्विष्टः जलमाविशेत् स चैवं स्नायादिज्यर्थः सर्वत्र प्रकारेण जलमाविशे
 दित्यादीनि वाक्यानि वरुणस्नानोपपत्त्याश्च कानीत्यर्थः एषा कर्तव्यता येन स्त्रीवनाद्येन वा स
 नः नामैरुर्जितैः सृष्टः सद्यस्नानेन श्रद्धाति अत्र प्रकारेण स्पृशे नैमित्तिकस्नानेन मन्त्रतर्प
 णप्रयोगेनास्ति तथा चापस्तम्बः ॥ अस्पृश्यस्पर्शनेवाज्ञे भययातेक्षेरेभगे स्नानं नैमित्तिकं
 देवपित्र्यभिवर्जितं जनाशयमज्जनासंभवे उद्दोदके नाथेन स्नानं कर्तव्यम् तथा च शंखः
 नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियांगमजकर्षणम् नो र्थाभावेन कर्तव्यमस्योदकपरे ददेः क्रियां
 गे देवपूजादिमजकर्षणं अभ्यंगपूर्वकं स्नानं यदारेण वशाद्दोदकस्नानशक्तिरपि न
 भवति तदा श्रद्धिप्रकारमाह यमः आनुरः स्नानं संप्राप्तौ दशकृत्वस्त्वना नुरस्तात्वा स्ना

॥ ४० ॥

॥ ७९ ॥

15

10

5

0

त्वास्पृशेत् शिष्यस्ततः श्रद्धेन आनुरः ॥ ॥ शिवस्नानश्रद्धिप्रकरणम् ॥ ॥ अथै
 जसादिद्वयश्रद्धिः ॥ ॥ वरुणरेणुसुवर्णरूपशंखाश्च शक्तिरन्ता ॥ मयानि च कांस्याय
 स्नात्रैतानि त्रयसो समयानि च निर्लेपानि श्रद्धाति केवलेनोदकेन तु श्रद्धो द्विष्टानि सो
 ध्यानि विधाक्षारं ववारिभिः सूतिकाशविवरमूत्रस्नानं लहानि च प्रक्षाल्य निताय
 यौयश्च यावत्सहेरपी रत्नमयानि स्फटिकमयानि रत्नानि विजलिघटितानि त्रयम
 यं गदाटितं श्रद्धो द्विष्टानि श्रद्धो द्विष्टस्य स्नानोपपत्त्यर्थो ज्ञेयः ॥ श्रद्धेणा उक्तं भाजने अ
 ग्रे शंखवाक्येन श्रद्धिर्निरव्यते सूतिकास्नानं स्नापनं भाजनस्य भोजनद्वारे वतर्
 शंखवाक्येन श्रद्धो द्विष्टानि विजलिघटितानि त्रयमयं गदाटितं श्रद्धो द्विष्टस्य स्नानोपपत्त्यर्थो ज्ञेयः ॥

25

30

॥ ४८ वि ॥
॥ ७१ ॥

हेनतावदयौ संयोजयेत् मनुः ताम्रायः कांस्परोत्पानां जपुषाः सीसकस्य च शौचं य
थार्हकनं अंक्षा एहोदकवारिभिः ॥ थार्हमापकर्षणं सामर्थ्यं नुसारिणः शारे भ
स्म अंके दा कं जवीरुदिरसः योग्यानुसारा दा सौदकं नामेरा संवध्यते ॥ शरे
युक्षापेदकं जलेनेतुं भयत्र समुच्चयः शंखः आसौदके नतामु स्य सीसस्य च पुस
सथा ॥ शारेण श्रुतिं कां सम्प लोहस्य च विनिर्दिशेत् ॥ रुतदपि स्ते हादिजपयुक्त
विषयम् पेदी नसिः च प्रवी सकां नो गोमयज्यैः तथा धृष्टि स्ते हसं स्पृष्टे शारे दका
भ्यामवस्प च अवस्प शंख शक्ता देः यौ धाय नः तेजसानां गुणा चाराणां उद्धिष्टो पहनानां
त्रिः सप्तकृत्वः परिमार्जनम् परिमार्जणं दुव्याणि मृजो मय यस्मानि मूत्र पुरिष लो

॥ शमः ॥
॥ ७२ ॥

हितरेतः अमृहन्तु पहनानां पुनः करणं गोमूत्रे वा सप्त एव परिस्थापनं महाद्यां वा रु
वमश्म या नां च आलं बुवि ल्य वैदलानां च गोवालेः परिमार्जनं मूलवने कशस्युतानां
गोमये नाद्रिः प्रक्षालनं त्रिः सप्तकृत्वः परिमार्जनं सप्तविंशतिवारानित्यर्थः वैदलारणां
वेणुदलनिर्मितानां नित्यर्थः शातानपः गवाद्यानेषु कां स्पृष्टुं भूडोद्धिष्टेषु वा पुनः
दशभिः भस्मभिः श्रुतिः श्वपाकपहतेषु च अंगिराः गंदूषां पादशौचं च पः कुर्यात् कां
च भाजने भूगोनिः क्षिप्य परासा न्यु नराकारमादिशेत् ये श्वत्वादिभक्ती व्यज्यये ॥
न सप्तम्यर्थः प्रमथाः आकारमादिशेत् शंखः सूतिकोद्धिष्टं मां इडस्य सुरमघहतस्य
च त्रिसप्तमार्जने श्रुतिं ननु कां सभस्य भाजने मां इडस्य भाजनस्य सौवर्णदिः सुरोपेष्टी

25

॥ अ. वि. ॥
॥ ७३ ॥

गोडीमाध्वीपनसादिसंभवंमघंताभ्यांचोपहृत्तस्यत्रिसप्तमार्जनैरेकविंशतिमा
 र्जनैश्चद्विरित्यर्थः कांस्यस्यतुनेपंशुद्विः किंतु सकदुपघातेअग्नौप्रतापनंस्मिरसक
 दुपघातेपुनर्घटनेनशुद्धिः खुस्मक्षयविशान्यस्मिंभाजनेभोजनं कृतं नत्सर्वमार्जना
 च्छुचीत्यर्थः चतुर्थेनतुभूदेरावाहनादिनांपद्रुक्तं चतुर्वारमार्जनैः ॥ अर्घ्यातीत्यर्थः
 तदिपंसर्वकवाक्यतयानैजसद्रव्यशुद्धौ-व्यवस्थासुवर्गारूप्यशंखाश्च शुक्तिरत्न
 कांस्यलोहपैतलरंगशीसकमयानिभाजनानिकेवलजलेनशुद्ध्यन्ति उद्धिष्टादिले
 पद्रुक्तानि क्षारेदकास्तोदकाभ्यांचथोमंशुद्ध्यन्ति भूद्राद्धिष्टेनचिरकालोपघातेवारच
 पंक्षारेदकक्षालनानंतरग्नौयावत्सहनंक्षपाच्छुद्ध्यन्ति सकरात्रंधकाकशुद्धेद्धिष्ट

॥ श्रीनाराय
॥ ७३ ॥

15

10

5

0

द्विषितानि सक्ताद्यातानि चकांस्यानि दशवारंः क्षोरेदकमार्जनाच्छुद्ध्यन्ति अनेकवा
 रंस्पर्काकशुद्धेद्धिष्टद्विषितानि एकविंशतिरत्रंक्षारेदकमार्जनाच्छुद्ध्यन्ति त्रैवारिकस्य
 यस्मिंकास्यभाजनेभूदेराभुक्तं चतुर्भिर्वारैर्मार्जनातजमग्नेनिक्षिप्तं प्रक्षितहस्ताभ्यां
 गृहीतं शुद्ध्यति गरुडेषपादक्षौचेपस्मिन्कास्यभाजनेतत्परमासान्निषनानजरं वन्द्यो
 प्रतापनाच्छुद्ध्यन्ति मूत्रपरीक्षरेतः प्रभृतिभिः सारर्मलैरल्पकालमुपहृताग्निर्नैसिजे
 पात्राणि गोमूत्रे महानद्यां वास्थापनाच्छुद्ध्यन्ति अनेकवारं मूत्राद्युपहृतानि शवसूनि
 रजस्वलोपहृतानि वारत्रयं क्षारेदकप्रक्षालनानंतरं पावत्सहनं अग्नौ प्रतपनाच्छुद्ध्यन्ति
 चिरं कालं व्याप्य वारं वारं मूत्राद्युपहृतानि पुनर्घटनेन शुद्ध्यन्ति देवजः लोहानां दहनाच्छु

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ७४ ॥

क्षिभूयनागोमयेनवा. दहनामपिशोला नाममशापिवा. जायानां नत्थाराण च्छुद्धिर्मृजो
 ममजैरपि मृन्मयानां लुपात्राणां दहनां च्छुद्धिरिष्यते. अत्र दहनादिन्यन्यनापद्यात
 विषयम्. अन्यथा भूयनागोमयेनवाशैलं शिलाभाजनं तत्रापि अन्यतो पद्याते दहने
 नखनेनवा. अन्यथा जलेन काष्ठभाजनं मपिलेपो पद्याते तक्षणादन्यथा जलेनैवेति व्य
 वस्था. मृन्मपात्रानन्यतो महानां पुनः पाकः अन्यतो पहतानामृन्मयानां दारवाणां ग्रा
 णः. तथा च विकुः दारवं मृन्मपत्त्वजह्यात्. अत्रान्यतो पहतमिति पूर्वप्रस्तुतं कस्यपः
 सिकमाभिर्वनभृंगशरवशुक्तीनां सिकताभिर्जलयुक्तवाजुकाभिः अन्यतो पद्यात
 विषयं चेदं. अन्यथा केवलजलेन शृद्धिरित्यनुवृजो हारीतः अग्निः कांचनराजागानां

॥ श्रीरामचन्द्र ॥

॥ ७४ ॥

15

10

5

0

तदुरावर्णयोगात्. स्नेहवैवरेयोपद्यात अथ रौः शैलानां. शैलवद्वर्णमार्जनैर्मणिम
 यानां. निर्लेखनैर्दोहमयानां. पुनः पीकितमृन्मयानागोमयगोमृन्मैर्वैराणवैदजानां. गोवा
 वरद्यासोदकयाफलपात्राणां मार्जनं. कमण्डलूनां यदि पात्राणां च. क्षारेदकाभ्यां.
 कर्पीससारामवानां पुत्रं जीवारिच्छके. क्षौमदुकलानां पुत्रं जीवादश्चिन्निश्चीनानां श्री
 फलचेतसर्षपैः. कोशेयानां उदकश्चिद्वलोकमुनिकपासर्षपैरुर्णानां स्नेहशक्तकुल्या
 यो धर्तवैरुणां अयमर्थः. तदुरावर्णयोगात्. तदुरावर्णयोगे नययोगे नयहतवन्तत्रकांच
 नादिनामग्निः केवलभिः शुद्धिः व्यक्तमन्यत्. पुत्रजीवः पितृजनिः आअरिष्टः हरिशनिप्रसि
 द्धो उदश्चित्तकं. कुल्याषोवोदश्निप्रसिद्धरितिः रत्नाकरः तत्रं जीवाभिः पूरितैः शै

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ अ. वि. ॥

॥ ७५ ॥

धनं यो गन्वात् शौमादः पट्टवस्त्रभदाः गुरुणामिति उरुमया नामेव हमाकं वलाना
 मित्यर्थः स वा च भुविरेषा वस्त्राणामनुपहतत्वे सन्ति. अन्यथा केवलजलेन शुद्धित
 थादेव नः नातवं मलिनं पूर्वमद्भिः क्षारैश्च शोधयेत् ॥ अंशभिः शोधयत्वा वासुना वा समा
 हरेत् उरुपदं शुक शौमदुकूलापिकचमैरां ॥ अल्पाशौचे भवेच्छुद्धिः शोषणप्रोक्ष
 णादिना नान्येवामेधालिप्ता नि निर्णीज्या गौरशर्षपैः ॥ धान्यकल्केः पर्णकल्के रसे श्वफल
 चक्रे नूले कामुपधाधानानि पुष्परक्षां वराणि च शोषयत्वा तदेत्किंचित्करैरुमा जीये
 च ॥ पश्चाच्च वारिणा प्रोक्षन्तीत्येवमुदाहरेत् नान्यप्यतिमलिनापि यथा वसति शोध
 येत् शान्तातयः कुसुमकुं कुमारकासथा लाक्षारसनचः प्रक्षालने न भुवि निचां डालस्पर्श

॥ कृष्ण ॥

॥ ७५ ॥

नेयथा अंगिरः शौचं सहस्ररोमाणां वा द्यग्न्यर्केन्दुरग्निभिः रेतस्पृष्टं शवस्पृष्टमावि
 कनैव दुष्यति शयानाशनपा नानि रोमवद्भानिया ननु वस्त्रानेतानि सर्वाणि संहतानि प्रवक्ष
 ने सहस्ररोमाणां मूर्णादिरेमनिर्मितानामित्यर्थः रोमवद्भानिकं चलादीनि संहतानि स
 पनादीनि च नानि वाष्वादिभिः शुद्धा नीतार्थः उसनाः कौशेयानां गौरशर्षपकल्केन मृ
 ध्वायेषां बल्यगुरणोऽन्यहं क्षालयेद्वस्त्रं दैर्घ्ये पित्रे च कर्मणि ॥ सर्वमिरामूत्रश्रूके सुदू
 षितं नमृदं वमिः शुद्ध नीतिरेषः विष्णुः अन्यत्रोपहतस्य प्रक्षालितं परुतत्र विरज्य
 ते नास्ति द्यार ॥ हहस्पतिः वस्त्रं वैदलचर्मादं शुद्धिप्रक्षालनं स्मृते अतिदुष्टस्य तन्मात्रं न्यजे
 छित्वा नुशुद्धये यमः कृष्णाजिनानां वलैश्च वातानां मृद्विरंजसा गोमूत्रेण स्थिदत्तानां

25

॥ शुनि ॥
॥ ७६ ॥

शोमारांगोरसर्वयेः वातां चामराणां मित्रार्थः संखसिद्धार्थानां कल्केन दत्तं
 गमयस्य च गौवालेः फलपात्राणां मस्थां स्याद्धिंगवे तथा फलपात्राणां नादिके
 दिभवानां अस्त्रां शरवादीनां ते यान्ते यं श्रद्धिरत्पापद्याते ते स्व नंवा वायुपराणो कंतथा
 निर्योसानां गुडनाश्च लवणां नाजथैव च कुसुं भवं कुमानां च इराणां कर्मासयोस्तथा प्रो
 क्षणात्कथेनाश्रद्धोरित्याह भगवान्यमः मार्जनं यज्ञयात्राणां यागिनां यज्ञकर्मणि
 चमसानां गुहानां च श्रद्धिः प्रक्षालनेन च चरुणां सुकसुवाणां च श्रद्धिरुस्मेन वारि
 णां सुसूर्य सकटाणां च मुसलोत्तरवज्रस्य च अक्षिस्तु प्रोक्षणां शौचं वह्नां धान्य
 वससां प्रक्षालनेनेस्वल्पानामक्षिरे च विधीयते च तनवचर्मणां श्रद्धिवैदलानां मथैव

॥ पाशुणमा ॥
॥ ७६ ॥

15

10

5

च शाकमूलफलानां च धान्यवच्छुद्धिरिष्यते प्राक्षणात्तृणाकाष्ठानि पलाशश्च विशु
 द्धतिमानो यज्जनैर्वैश्वपुनः पाकेन मृन्मयं वायुपराणो मज्जिवज्रपवात्त्वानां मुक्ता
 रवोपलस्य च सिद्धार्थानां तु कल्केन तिलकल्केन वा पुनः सिद्धार्थाः सर्वपात्रे चोपायन
 भासनं शयनयानं नावयथास्तृणादि च मारुतां केराश्रद्धिर्नियक्ते कचिन्नानि च
 आत्मसंय्यासनं वस्त्रं जायापत्पंकमडुः शचीत्यात्मनि स्तानि परेषामशचीनि तु
 हारीतः ययसादां तानां कीतानां महननानि व्यावनेर्वीहियवगोधूमानां दध्मणां क्लेने
 पथ्यरोः समिधानां कंडन उत्पवनं प्रक्षालने फलोक्तानां दध्मणां प्रक्षालनययग्नि
 करणोः शाकमूलफलानां भूस्थग्रहणो प्रक्षालने रिक्षुकां जनां समीधान्यवत् यज्ञहविषां

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥शु.वि.॥

॥७॥

स्वयसामेवस्त्रहानां कपनः पुनः पाकः कृतलवणादिभिः स्पृष्टानां आदिन्यदर्शना
 ल्लोचं दत्तानां दत्तमितानां क्रीतानां कयो पाकानां बीहियवादीनां समीधास्यानां मु
 डादीनां शिष्यद्ववादीनां फलीकृतानां तंडुलान्यं अवहननं कंडनं उभयवतं प्रस्फोट
 नं सूर्येणानिस्तुवीकरणां पर्यंगितदुपरिआग्निभ्रमणित्पथः अधिरित्यनुवृत्तौ विद्युः ग
 णदीनामिक्षुविकाराणां प्रभूतानां वाद्यनिदोहेन सर्वलवणां नाश्रुतथाद्वयवत्क
 तसौ चानां देवता चैतानां भूयः प्रतिध्यायनेन असिद्धन्यस्यावत्मात्रमुपहतं नाव
 त्मात्रं परित्यज्य शेषस्य कंडनं जालने कुर्यात् दवता चैव प्रतिमातस्याः अस्पृष्टाया
 प्रकृतिद्वयनामोदयेथो कशौ चं कृत्वा भूयः प्रतिष्ठापने शक्तिः पूजा हंत्यमिन्त्यर्थः अनु

॥हरि॥

॥७॥

15

10

5

0

छानाहृतौ देवतः सर्वद्वाराणां पक्वानां लवणास्पृष्टस्य च नान्यच्छेदो च परित्यागादश
 द्वयमिति स्थितिः नो याभावे परस्पर्शभूमौ संमीलनेपि च गुडिकायाः परित्यागोदह
 नं वा यदि स्मृतं नो यहीनाया अशुनिस्पृष्टाया अशुद्रभूमिधनाया अशुपरित्यामः कु
 रित्कान्तगभावे दध्याद्याः द्रव्याणामवशिष्टानां नो पाग्निभ्या विशोधनं शोधना
 द्धनु सर्वेषां मुभयं ब्राह्मणैः स्मृतं श्रवणकोपत्स्पृष्टोद्व्यं मुन्मयं द्रव्यमेव वा पक्वं भावो
 ज्यकल्पं वा तत्सर्वं परिवर्जयत् भोज्यपक्वमर्जकल्पं उच्छिष्टाश्चिभिः स्पृष्टमद्रवंश
 ध्यते भस्मश्चेवापि स्मृतं च शोधयेत् प्राक्षणादिभिः उच्छेष्टाश्चिभिः उच्छिष्टेना
 शुचिना दृढशान्तातयः लायनं घृतमैलानां स्रवणं गारसस्पृष्टं तन्मात्रमुत्तं शुद्धेत्कटि

25

30

॥श्रु.वि॥
॥७८॥

ननु ययो दधिः अवलीनतथा सर्पिर्विलीनस्वयणे ननु वौधायनः वह्नां कुसुंभं
कयोसगुलवराणां सर्पिश्चाकटिनीभूतानां चांजलादिस्पृशे प्रोक्षणेनेव शुद्ध्यतिः
ब्रह्मसंज्ञादवद्व्याणि भूरिणि यरिहो व्यानि चानसा भस्यानि व्रीहयश्चैव शा
कमूलफलानि च तत्कानुद्विषिता भागं व्यान्यथ जले ननु विष्णुः प्रोक्षणेन
च प्रसक्तं ननु यावन्नामैधापि च्यं तादृगाङ्गुले पतकतः तावन्मृद्वारिचादे प
सवी सुद्रव्यशुद्धिषुः अशुचिं सस्पृशेद्यस्तु एक एव सदुद्ध्यति तन्स्पृष्टा न्योनदु
ष्टेन सर्वद्वये स्वयविधिः सहजानां नुमात्राण्यदेकमपहन्त्यतः तत्स्पृशेच्छावनपोक्तं
ननु तन्स्पृष्टिनामपि अत्राशुचिस्पृष्टस्पर्शेयदशौ चानेभिर्द्वयैव चारणालादिस्पृशेदप्य

॥श्रीपरशुराम
॥७८॥

त्र तेष्वा नुस्पृशेयथा यथा माचमनादिकमुक्तमेव ॥ अथान्यनोयहतशुचिः तत्र विष्णुः
शरीरेभिलैः सुरादिभिर्मर्द्ये वा यदुपहतं सुर्वलोहभाङ्गेनोपतप्तं ध्वंशं मणिममममम
मयेमं वत्रियं च सप्त रचमही निखनेन दृष्ट्वा स्थिमयाना च तत्क्षणेन दारुमयं च मृत्तम
पञ्चदजह्यात् अर्न्पतो यहतस्पवस्त्रस्य प्रक्षालितं सत् विरज्यते नर्द्धिद्यात् लोहभाङ्गं सुर्व
द्यद्वधा तु मयं भाजनमिनि रत्नाकरः सुरागोर्दीयेष्टीमाधी त्रिधा तदितरसुरामद्यं शरीर
णि मन्त्रनिघादशविधाना निवशादीनि वौधायनः अनेजसानामन्यं यहताना य
रित्यागः रुद्रचत्पागो विष्णुः मणिमवादि वर्ज इज र्भये मूर्त्रपुरे वैश्वेष्टे
यथाशुश्रोणि ते सस्पृष्टं नेव शुद्धोत्पुनः पादैनमृत्पयम् ॥ एतेरेव तथा स्पृष्टता

॥ शुनिवे ॥

॥ ७५ ॥

प्रसौवर्णं राजनम्. शुद्धतावर्जितं पश्चादस्यथा केवलाभसा. च्युत्रौ जसे व्यवस्थापथ
ममेव दर्शिता. द्रव्यशुद्धिप्रकरणे देवलः दूषितं वर्जितं दुष्टं कश्मलं चेति लिंगिनां दूषित
मुच्यते. अभक्षभोज्यपेयानि वर्जितानि हवक्षते. न्यक्तोपनिषत्तं च ग्लोयामश्रुकर
कुर्यौ. श्वावनिर्त्तं विवर्ज्य संः घडेते धर्मतः समाः सवराः सतिकासूतिं मेनो न्मत्तर
नोत्तलाः मृतवधुरशुद्धिश्च न्याज्या अष्टौ स्वकालतः सूतिः प्रसूतिका. अथ द्रः प्रोषादिना
श्वेदाश्विन्दवः फलतावशास्थिनखजोमच. आर्द्रचर्मसृजीन्येत दुष्टमाहुर्मनिषिराः
मातृवास्थिसेवं विष्टारेनो मूत्रार्तिवानि चानि च. कुराणं पूरणमिन्त्येतत्कश्मलं समु
दाहृतं. दूषिते प्रोक्षणेनापि शुद्धिस्वृक्ताविधानत दुष्टेर्मर्जनसंस्कारैश्च शुद्धिरित्यर्थः

श्रीरामायण

॥ ७५ ॥

॥ इति तैत्तिरीयसंहिताद्वयशुद्धि ॥

॥ अथ पक्वा नशुद्धि ॥

॥ ब्रह्मपुराणे ॥ पक्वम

न्नं गवा घ्रातं मक्षिकैश्च दूषितं रजः शिपीनिकाद्वष्टं पञ्चस्यूतमवक्षते. तदप्यनुविहाये
वैशखं क्षारं ब्रवाणिभिश्च. यमः मक्षिकाकेशमन्त्रेषु यतिनं यदि दृश्यते. मूषकस्य पुण
यं वा क्षुतं पश्चावर्धनितं. भस्मना स्पृष्टं वा ह्नीयादभुक्षशालिलेन वा. क्षुतपस्यो परि
छिका कृता. अवर्धनितं मुखवातोपहृतं. भस्मनावेति वा दः समुच्चपे वा कृता नैरेक्यात्
ने च भस्मजलाभ्यां शुद्धी न्यर्थं तथा. अवक्षुतं कीरयतं गैर्केशैरुदक्य यावा यतिनैश्च
द्वष्टं अतो न भस्मां वृहिरण्यतो यैः संस्पृष्टं मर्नम नुराह भोज्यं. अवक्षुतं यस्यो परिछिका
कृता उद्वारजस्रला. अजान भस्मे मेति शुद्धिस्थान भस्मोपलक्षणार्थः. तथा मक्षि

25

॥शु.वि॥

॥८०॥

कादंशमशकद्युशैः सूक्ष्मापिपोलिका. आमीषामेध्यसेविचनैनेकीयावियत्तयेआमि
 ग्रामेध्यसेवीवीसदितपा सोद्वकीयावियक्षये. नदोषायनभवतीत्यर्थः शुद्धिसुभ
 रमादिनैवेतिभावः शातानपः केशकीटगवाद्यातं वापसापहतं चपत्. शरीवीभिश्चरु
 चतितैः सूरिकोदक्य नास्तिकैः दृष्टं वा स्याद्यनछनंतु तस्वतिः कृतिरुच्यतेः अस्पृक्ष
 किंचिदुर्ध्वं कर्तुं क्षीताप्यविशंकितः भस्मनानाप्यसंस्पृश्य संस्पृशेदुदकेन वा सुवर्ण
 रसाभ्यां वा भोज्यं - तमजेन च भूकरखरेणैश्च पदालीं चंजं चक्रे. अग्नविहाय
 तज्यश्चात्पृष्टव्यप्रथमहिना. छाग्राद्यातं न. शुद्धं स्याद्विमज्जसंयुतं तथाप्युतं
 पायसं क्षीरं तथैवैशसो गृहः शूद्रभांडगतं तं कृतथा मधुन दुष्यति. पायसं पयो.

श्रीगणेशाय

॥८०॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

विकारेदध्यदीतिरत्नाकरः कल्पतरुप्रमृतयोप्येवमेव. कंदुयकं स्नेहयकं पायसं द
 धिसक्तवः सताप्य शूद्राच भुजो भोज्या निमग्न खवीत. कतुपक्वानिलैस्तैलेन पापसंदधि
 सक्तवः द्विजैरेतानि भोज्यानि भूद्वेगहाहता न्यपिशति हारीतकर्मपुरगोयोरपि यथा
 यस्य पदं दधीत रमिस्तादिविकारपदं. द्विजैरेतानि भोज्यानि सूद्वेगहाहता न्यपि. इति हा
 रीतकर्मपुरगोयोरपि पायसपदं दधीत रमिस्तादिविकारपदम्. वैधापनः त्वक्के
 शनखाखुपरीयानि दद्यात्तद्देशपिंजनधृत्य वारिणा शुक्ष्मभस्मना विकीर्य युनरपि प्रो
 क्षवाचापशस्तमुपभुंजीत. सिद्धहृदिव्यामहतास्त्वापसप्रभृत्य पदनांतद्देशेपि
 उमृष्ट्य पचमानः. सुवर्जनश्चैतेन नुवाकेनास्पृक्षणम्. मधुदके पयो विकारेन

॥ विश्व ॥

॥ ८९ ॥

पात्रान्पात्रान्नरतस्वं चेतैतसर्विषी उद्धिष्टसंवंधा जुदके चो पधा पउ ययोजयत्
उशनाः ॥ अज घ्राणेनाज्ञाद्यानास्ते हृद्युतलवणमधुगुजातां पुनः पाकेन या केन अ
ज्ञाद्यानामदनीयानामन्नामिन्नर्थः मनुः देवदोषां विवाहे च पक्षेषु प्रकृतेषु च
काकैः श्वभिश्च यत्वं न दत्तं नैव दुष्यति तन्मा त्रस द्रुत्यशेषं संस्कारमहीते हतानां प्रोक्ष
णा कुर्वन्ति गारा मग्निना यनात् ॥ संस्पर्शनाद्भवेच्छुरपामग्नेर्घृतस्य च द्वागेन प्र
थमं स्पृष्टं श्रेष्ठं नैव विनिर्दिशत् देवदोषा गुरुणा अन्नबहुच प्रदशनार्थं प्रकृ
तेषु न सर्वे चिन्त्यर्थः पमः शुक्ला निहिदिज्ञानानि नमुं जीवनकदाचन प्रक्षालयि
त्वा निर्दोषा रणा यद्धर्मो यदा भवेत् शुक्ला निपर्ययिताद्यानि अन्नानि तथैवाचार

श्रीरामायन
॥ ८९ ॥

न यदा तु रआयद्धर्मो नान्ना स भवस्तदा तानि प्रक्षाल्य निर्दोषाणि संपन्नानि भुंजी
ते न्यध्याहोरेणान्चयः मसूरमाषसंयुक्तं तथा पर्ययितं च यत् तत्तत्प्रक्षालितं कृत्वा भुं
जीता ज्याभिश्चारितं माषोत्रराजसः मसूरोष्णवाभक्षणा सावाहचर्योत् देवलः शुक्रधा
न्यादिराशी नामेकदेशस्य दूषितम् ता च न्मात्रं समुद्रुत्य शेषं प्रोक्षणा मर्हति शुक्रराशि
र्दोषाधिकः विष्णुः दोषाधिकं सिद्धं मन्त्रं न दुष्यति तस्योपहतमपास्पगायत्र्याभिर्मन्त्रि
मः सुवर्णाभः क्षियेत् तस्य च दर्शयेदग्निं च दोषा वोऽश्वस्थवस्तः छागः हहस्पतिः गौ
र्थे विवाहे यात्रायां सग्रामे देशे विज्ञवे नगर्याम दाहेन स्पृक्तं दृष्टिर्न दुष्यति आपद्यवि
चकष्टायां रूग्णवे पीडने सदा ॥ मानापि त्रोगरे श्वेव विदेशे वन्न नान्ना यमः आममांसं दृ

॥शु.वि.॥

॥८२॥

न शौचं स्नेहानुफलं भवाः श्लेष्माङ्गना दध्यानि कुतानाश्च यः स्पृताः शान्तानपः ॥
 मा कलेकं दुशा लापां नै लपने भुय च योः अमीमांस्यानि शौचा निस्त्रीषु वा जातु रेख
 च अमीमांस्यानि शौचा शौच भागिनया नाविचारणीनीमि न्यर्थः वालः पंचवर्षी
 म्मांतरययस्कः ॥ अथ मुनिशुद्धः ॥ देवतः पञ्चधा वा चर्धा तु वी भूरमेध्या
 विशुद्धा निः दुष्टादिधा त्रिपापि शौध्यते मलिनैकधा दहनं रवनं भूमे रूपनवापनप
 र्जस्य वर्षरां चैति शौचं पंचविधं स्पृतं अस्यार्थः भूमिस्नावत्रिविधा भवति अमेधा
 दुष्टामलिना चेती अत्र अमेध्या पादहनादिभिः पञ्चमि श्रुतमि वीशुद्धिः दुष्टाया द
 हनादिभिस्त्रिभिः रवननलेपनाभ्यां द्वाभ्यां वामलिना यारु कथा उपलेपने नशुद्धिः ॥८२॥

श्रीकृष्णार्प

॥८२॥

पावनं मृदत्तरेण पूरणात् सुअमेध्या माहः प्रसूते तर्भिणीपत्रीम्रियते पत्रमानुषः
 चां दाले रुधिरं यत्र यत्र विन्यते शवः विरामूत्रो यत्तं पत्रकुरापो यत्र दृश्यते स्वं
 कश्मल भूमिस्था भूरमेध्या निलक्षते दुष्टा माहः कृमिकीटं पदक्षि षेर्द्वि ता यत्र मेदि
 नी द्रव्या पकृषणोः क्षित्तैर्वी नैर्वी दुष्टा तां वजेत् दुष्मं घनीभूतं श्लेष्मादिमलं मलिनामा
 ह न रवदन्त नुजत्वकं तुषयां श्वरजो मलैः भस्मयं कटुरौर्वापि प्रछन्ना मलिना भवेत् तनू
 जं लोम अत्र च उपधात भूयस्नाभ्यां पञ्चधा वा चतुर्धा वेत्त्या विलेपा व्यवस्थितः यज्ञव
 ल्क्यः भूमि शुद्धिर्मा र्जनाद्वा हात्काला दा क्रमणा दपि सेका दुष्मेखना स्नेया कृद्मार्ज
 नलेपनात् ॥ अवकरणिरसनं मार्जनम् काला पाया वत्कालेनाय विग्रहे तु जे पक्ष भव

25

॥शु.वि॥

॥८३॥

ति. तावत्सकोपिलेपन प्रक्षालनं उल्लेखनं तक्षणां गृहस्वपृथगुपादानं मार्जनं लेपन
 बोः प्रतिदिनप्राप्त्यर्थं. सम्पुर्जनं नानां जनेन सेकेल्लेखनेन च. मनुः गवां च परिवासेन भू-
 मिः शुद्धनिपञ्चमिः ॥ अजंगो मयोपलेपनं. अत्र निर्लेपसलेपाधिकलेपापेक्षया
 यथायोग्यं प्रत्येकसमुदायोभ्यां यमः खननात्परणा दाहालेयनादभिद्यर्षणात् गो-
 भिरकमणात्काजात् भूमिः शुद्धनिपञ्चमिः बौधायनः घनेपाभूमेरुपलेपनं. सुखि-
 रायाः कर्षणांस्तिन्नाया अमेधामातृत्पप्रक्षालनं. घनानि विषयविषमेवियात् सुखि-
 रासद्विष्टासविवरेति व्यावर्त्तः ॥ क्षिन्ना अमेध्याद्रो. अमेध्यात् रुत्या यदुष्मप्रक्षालनं श-
 इन्द्रजरेणा पूरणां. सर्वर्तः गृहभृद्भिर्प्रवक्षामि अंजस्थशवहृषिते. घोत्सृज्यमृन्मयं

वज्रराम॥

॥८३॥

15

10

5

0

cms.

5

10

15

20

25

30

भाउंसिद्धमन्त्रं तथैव च. गृहाद्यास्पतत्सर्वं गो मयेनोपलेपयेत् ॥ गोमयेनो लिप्या
 धृष्टागेन प्रापयेत्तु धः बाह्यरोगैर्मन्त्रपूते श्रीहिरण्यकुशवारिणाः सर्वमभ्युक्षते दशम
 ज्ञातः शुद्धात्मसंशपम्. यमः बाह्यरणा वसथे भूमौ देवा गारेतथैव च. मेध्या चैव सदा
 मन्त्रे गवां गोष्ठे तथैव च. रुखया भूमिस्तां मेध्यां मन्त्रशून्यार्थः अनुपहृतविषयं चे-
 तत्तु ब्रह्मपुराणे. देवानां प्रतिमा म्पापे वेदमा न्यायत् नानि च बाह्यमाभ्यन्तरं शस्तं
 भूमेरुद्भृज्यशास्त्रविरुत्ततस्मो येन गोभिश्च दाहाल्लेखनमार्जनैः शोधनीयानि म-
 त्रैश्च सुरत्नैः पञ्चमिश्च भू. उद्भृज्यमृत्तिकाः प्राच्याः पवित्रेण जलेन चः ग्रानादं उश-
 तं तपे क्त्वा नगरवचतुर्ग्याम्. भूमिः सर्वत्र शुद्धास्या द्यत्र लोयो न दृशाने. मरीचिः गृ-

25

॥ भुवि ॥

॥ ८४ ॥

देवजाति संवेशे शचिः स्याद्वपले पनात् संवासो यदि जायेत दाहता यैर्वी निर्दिशेत् अ
जातिश्रां डालः संवेशो प्रवेशः ॥ संवासो त्वचस्थितिः बाजवल्काः रथपकिंमतो यानि
स्पृष्टान्यथैश्वराय सैः ॥ मारुतोर्कं राशुद्धातिपक्वेष्टकचिन्ता ॥ निच अज्यश्रां राजा
लपंथानश्च विभुद्राणि सोमसूर्याश्रमास्तैः निर्जपविषयमेतत् ॥ बोधायनः ॥ द्यो
तोकेन्यदा रशिले भूमिसमे दृष्टाकाश्च संकीर्णं संकीर्णभूताः परस्परं संबद्धा इत्यर्थः
परस्परः रश्मा कंदमतो यानि तावः पयास्त्रुणानि च स्पृशन्तां नमप्रदृष्य निपक्वेष्टक
चितानि च ॥ अथोक्तशुद्धिः ॥ ॥ मनुः आपः शुद्धाभूमिगता विनृत्ता पत्र गौर्भवे ॥ श्रीराम ॥
न भव्यान्नाश्च दमे ध्वन्तमंधचरणरसान् चित्ताः ॥ विष्णुः भूमिस्थ सदकं श्रद्धिविमुहना ॥ ८४ ॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

यत्र गौर्भवेत् अव्याप्तं चेदमेधेन न ददेव शिलागतम् देवला उद्धताया प्रशस्यनेश
कैः यावैयथा विधिरुकरत्रो वितास्तु जेदायः समुद्धताः रुकरत्रो विता इत्यत्र्य
युधितमात्रेता न्यर्थम् ॥ अक्षध्वानामयां नास्ति प्रसुनाय दूषणम् लोकनामुद्धता
नाश्च कश्मलैश्च वरं भवेत् सुसुतानां प्रवाहनिर्भरसूयाणां तत्रादृष्टो भ्यतडागानि न
दीवाप्यः सरासि च कश्मलौ शचियुक्तानि नीर्थतः परितर्जयेत् कश्मलं शवादि अ
शचिविरमूत्राणि नीर्थेन सन्नभ्यंतान् तस्मिन्नेन कश्मलाश्चिक्ता तावतिर्देशे वर्ज
येदित्यर्थः शंखनि रितो ॥ आयो रूपरसगंधवन्त्यपरिशुद्धा जीर्णचर्मकरंडकैरभ्यु
द्धताः चर्मकरंडकश्चर्मपुटः प्रपा मरणे घटकं च कूपे दोषां पालं काशगतास्तथाप्यु

॥श.वि.॥
॥८५॥

तेपिभुजोत्तदपपमाहुरयशोभूमिगताविपेक्षाः॥प्रपास्थितं द्युगवस्थिनं जलं
घटकोत्रकूपादिसर्वसाधारणजलोद्धरणयात्रकलशादिनज्जलंदोशीकास्था
वाहिनी॥कूपादावेवगर्भादिनलपानार्थाःकोशचर्मपुटःक्रमेणभूतात् शूदेतरस्वा
मिफंक्षितस्वामिकयपिप्रपाद्यवस्थिनजलमित्यर्थःहारीतःएवावेतारुणंप्रवि
शतस्मान्नरत्रौक्रीयात्॥धामोधाग्रइत्यग्निमुपरिखान्॥धाम्यनृगृहीयात्तद्वहस्पतिः
अद्विष्टमलिनं क्लृप्तं यच्च विस्थाभलेयितम्॥अद्विष्टमद्विष्टमित्तत्सर्वमयां अद्विष्टकथं॥
भवेत्सूर्येन्दुरश्मियातेनमारुतस्पर्शनेनच॥गवांमूत्रपरीषेणंशुद्धन्यापशतिस्थि
तिउद्धानाःनद्याःकूपजगानिसरंसिसरितस्तथाअसंहृत्याम्यदोषाणिमनुःस्वायं

॥रामः॥
॥८५॥

भुवोववीतःसरितःसरणशीलानिर्हरणाःअसंहृतानिअस्पृश्यपृष्ठान्पयासीत्यर्थःइ
तिकल्पनरुःविष्णुःमृत्युचनस्वाक्यादन्त्यनोपहतातथा॥अपःसमद्वारेसर्वाःशेषं स
खेणशोधयेत्॥वनिप्रज्वालानंकृत्वालनंकृत्वाकूपेयक्तेष्टकाविते॥पंचगव्यन्मसे
न्यश्वाजस्मान्नोयंसमुद्धरेत्॥जलाशयेछुचान्येप्रस्थावरेषुचसंधुरे॥कूपवाकथि
तामुद्धेहन्नुचनद्वयणम्॥अत्रान्नोपहतत्वंपुश्यादिनाअतिव्याप्तनतुयारिभा
षिकमन्वन्नोपहतत्वंतत्रशरीरमलयात्रग्रहोअनुयातावइयंअद्विष्टस्याज
थाचातिप्रसंगःआपस्तम्बेन॥अत्रापद्युपयानेअद्विष्टतरकथनाच्च॥तथाचापहस्तम्बः
उपानतश्चेष्टाविरामूत्रस्त्रीरजोभवमेवच॥सभिसुद्वितेकूपेकुंभानांयद्विमुद्धरेत्

25

॥शुवि॥

॥८६॥

कुंभानां जलपूर्णमिच्छार्थः बृहस्पतिः शुभिः ॥ शुपाकचांडालैर्द्रुमिनेषु विशोधनं उद्ध
 रदकं सर्वमार्जणं परिशोधय ॥ शुपाकचांडालभट्टः तथा वापीकूपतटगेषु शुषि
 नेषु विशोधनम् ॥ घटानां शतमुद्धृत्य पश्चगव्यं ततः क्षिपेत् वापीलोपानयनः सर्वं
 च पत्रद्वयं शनोद्धरणेनैव सर्वोद्धारं भवति तत्रैव सर्वोद्धारः ॥ अधिकजले घटश
 नोद्धरणं कृत्वा पश्चगव्यक्षेपः अतिमहत्सु नदागादिषु दोषाभाव एवेति व्यवस्था
 यमः अजागावो महिष्यश्च ब्राह्मणी च प्रसूतिका दश एतरेण शुद्धानि भूमिस्थं च
 नवोदकम् उल्लसणो नवरवातजलं गाके महिष्यस्थागयोनयः शुद्धानि दिवसैरेव दश
 नीर्नोत्र संशयः मनुः वापीकूपतटगेषु आयोयाद्यस्तु सर्वतः पश्चात्पश्येदमेधं तपंचम

॥शिव॥

॥८६॥

15

10

5

लिना

वेन शुध्यति ॥ ॥शुदकधृति॥ अथ रजस्वला शुद्धिः ॥ तत्र मनुः ॥ शुद्धाभर्तुश्च नर्थ
 हि स्नानेन स्त्री रजस्वला दैवे कर्मणि पित्र्यश्च पश्चमे शुद्धिमाप्नुयात् प्रहमेहनिचां
 दादी द्वितीये वस्त्रे ध्यातिनी ॥ तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे रुविशुध्यति चाण्डालोत्वा
 द्यति देशे ज्ञाती यवदस्पृश्यत्वबोधनार्थः ॥ रजस्वला त्रिरात्रमशुचिर्भवेति सा च नाश्री
 त नाभ्यं जीत न स्नायात् अधः शयीत् नदि वा स्नप्यत् ॥ नमः ॥ निर्विद्वेत् नान्निंस्तु
 शेत् नरं तुल्यं जन्म न दत्ता भवयेत् न सहैत् न किञ्चिदचरेत् न खर्वणा पिबेत् ॥
 नाज्जपिबेत् न पात्रेण लोहिताय लेन वेति विशापपनश्चिखर्वी वामहस्तः लोहिता
 य सतां भूमि निरत्ना करयेदी न सित्रि एवमलवद्या सोद्धारमाणा न स्नायात् नाभ्यञ्ज

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ८७ ॥

नेनाशने. ननखानिकृतेन. नोपजयेत् नदत्ता-धावयेत्. नखजंधारयेत्. नग-धांसे
वयेत्. हारीतभूमौकाह्नीयसे पाण्योर्मुंरमयेवास्मीयात्. अत्रमिताक्षराकारः देवे
कर्मणिपेयेचपंश्चमेधुमाप्नुयान्. इत्यत्रयेचमादितिरजोनिहानिका लोप
जक्षराम्. पंचदिनात्पूर्वरजोनिहृजो अपिनभुर्देवेष्वेचकर्मणिः यदरजोद
शमारभ्य पुनः सप्तदशनिनाभ्यन्तरे रजः संभवस्तदा शुभचित्वं नास्तेव अष्टादशदि
ने रजः संभवेत्तेकाहाच्छुद्धिः सुको न विशतिदिनेष्वहान्. ततः उर्ध्वमहाच्छुद्धिः
तथा चात्रिः रजस्वलायादिस्नाना पुनरेवरजस्वला अष्टादशदिनादर्शश्चुचित्व
न विद्यते. सुको न विंशे रवीगेकाहस्मात्ततोऽर्धहं विशत्पुनश्चुत्तरेष्वत्रिणत्रयमशुचि

॥ शमः ॥

॥ ८७ ॥

15

10

5

नैवेत्. यजुषजुर्दशदिनाद्वोगश्चुचित्वं न विद्यत इति स्पृश्यंतरं ततः स्नानमभ्युत्थित्वमभि
प्रेतभक्तो न विरोधः. अपंचाशुचित्वनियेधोपस्याविंशतिदिनात्तरकालमेव प्रायसो रे
जो दर्शनेतद्विषयमेव. यस्यापुनः प्रौढयोवनायाः प्रागेवाष्टादशनिनात्प्राचुर्येण
रजो निष्क्रमस्तस्यास्त्रिणत्रमेवाशौचं. यशश्च स्नानेनेमिजिके प्राप्ते नारी यदि रजस्व
ला. पात्रान्तरेण तोयेन स्नानं कृत्वा व्रतं चरेत्. व्रतरजस्वलानियमं चरेदित्यर्थः. सिकृष्या
त्राभवेदुद्धिः सांगोपांगं कथंचन न वस्त्रपीडितं कृत्वा नान्यद्वासश्च धारयेत्. उश
नाः जणभिभूताया नारी रजसा चर्पारिस्तुताः कथं न स्याभवेच्छौचं अत्रिः स्यात्केन क
र्मणा. चतुर्थे हति संप्राप्ते स्पृशेद्व्यांनुसां सिचम्. सा स चैलावगाद्या पश्चात्स्नात्वा

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥स.वि॥ स्नात्वा पुनः पुनः स्पृशेदशक्षादशकृत्वोवा आचामे पुनः पुनः अनेन वाससां न्या
 ॥८८॥ गस्ततः श्रद्धा भवेत्तु सा दद्याच्छ्रुत्वा ततो दानं परापादे न विशुध्यति स तत्सर्वमिना
 क्षयामाहुः ॥ अथ रजस्वलायाश्चांगलादिस्पृशेत्शुद्धिः ॥ तत्र हस्ते
 तिः पतिता न्यश्च याकेन संस्पृष्टा स्त्री रजस्वला यथे महति त्रिंशं द्वितीये द्वह
 मेव च अहोरात्रं तृतीये द्वि चतुर्थे दिनमेव न अन्यथां जालः श्रद्धा कस्तद्विशेषव
 कश्चिदसिद्ध इति रत्नाकरः त्रिंशत्तमुपवासं कुर्यादिति वाकाशेषः मनुः रजस्वलानुसं
 स्पृष्टा भुजं बु कवायसेः निराहार भवेत्तावद्यावत्कालेन शुध्यति सवर्त्रे उपवा
 सा ते पञ्चगव्या नमिति कर्त्तव्यं इति भवदेवः एवं नटक चर्मकार रजकादिस्पृशेत्

॥राम॥

॥८८॥

पुपवासः पञ्चगव्येन सह नो यमिति स एव उपवासा सामर्थेः अंगिरः चांगजालः
 श्रद्धा चोवापि यथात्रे योसि यं स्पृशेत् अकालकृद्देव तेन पञ्चगव्येन शुध्यति श्र
 य च द्या कश्चिदसिद्धः आत्रेयी रजस्वला मि न्यर्थः अकालकृद्देव लकृष्ट भूम्पुनः
 त्पत्रैः फलमूलादिभिः ॥ अथान्योन्य रजस्वला स्पर्शे शुद्धिः ॥ तत्र कस्म
 यः ॥ रजस्वलानुसंस्पृष्टा ब्राह्मणपात्रा ह्मणी जुषाः त्रिंशत्त्रेण विशुद्धिः स्थाव्याद्युस्पव
 चने यथा राजान्या रजस्वणी न्यर्थः रजस्वलानुसंस्पृष्टा वैश्यपात्रा ह्मणी जुषा प
 ञ्चश्रेणि राहार पञ्चगव्येन शुध्यति रजस्वलानुसंस्पृष्टा शूद्रपात्रा ह्मणी जुषा व
 ह्मत्रेण विशुद्धिः स्थाव्या ह्मणाः कामचारतः अज्ञानतः श्वरे दं दवा ह्मणी सर्वे स्पर्शने ॥

25

॥ शु. वि. ॥

॥ ८५ ॥

अत्र रजस्वलाया वा ह्यन्या ह्यजस्वला वा ह्यणी स्पर्श उपवासः पञ्चगव्ये च ॥
 तथा क्षत्रियपैश्याभूदाणां रजस्वला नां स्वस्थसजातीय रजस्वला स्पर्श उपवासः
 पञ्चगव्ये च तथा ब्राह्मणाः क्षत्रियायां स्पर्शत्रिरत्रमेवं क्षत्रियायां वैश्याः स्पर्श
 वैश्याः शूद्रायाः स्पर्शत्रिरत्रमेव न दुर्कं रजस्वलायां यानारिच्य न्यो
 न्यमुपसंस्पृशेत् ॥ सर्वेण्यं पञ्चगव्ये न त्रिरत्रमसर्वेण्यं के पञ्चगव्ये न उपवास सहि
 तेनेत्यर्थः हीनवर्णियास्तूत्रमवर्ण रजस्वला स्पर्शस्नानमात्रं तथा च दृष्टमिति ॥
 कवर्ण रजस्वलां स्पृष्ट्वा स्नात्वा हनीयादिति ॥ सर्वं च क्षत्रियारजस्वला शूद्रा स्पर्शपं
 चरत्रमूहनीयं सर्वत्र चोपवासा सामर्थ्ये अफान्वक्तृव्य नीवादिनावर्तनं प

॥ यमः ॥

॥ ८५ ॥

15

10

5

न्या के रं डयेतां के ॥ उदक्यानु सर्वेण्यं स्त्री स्पृष्ट्वा च तस्या दुदक्यपातस्मीन्नेवाहनि हनाना
 शुद्धिमात्रेण संशयः ॥ ततः हनानात्पूर्वं च नुर्थं दिनपरी विषयम् ॥ यदीति उद्विष्टार
 जस्वला उद्विष्ट रजस्वलाया स्पृश्यते तत्रागिर ॥ उद्विष्टोद्विष्ट संस्पृष्ट्वा कदाचित् स्त्री
 रजस्वला पूर्वह्नं प्रकुर्वीत शूद्रादानोपवातः अत्र पूर्वसंस्पृष्टे वर्णिकस्थी विषय
 याह ॥ तेन यमर्थः ब्राह्मणादीनां रजस्वला नां उद्विष्टसजानी परजस्वला स्पर्शं कृच्छ्राज्जा
 पत्यं ॥ शूद्रा उरजस्वला उद्विष्टा तथा विधेशूद्रपास्पृष्टा उपवासं कृत्वा ब्राह्मणात्म
 किंचिदत्वा जुह्वीति एवं च स्नानपूजा वि ॥ धापरुहस्तथा विधक्षत्रियायां स्पर्शप्रा
 जापत्यद्वयं वैश्याया स्पर्शप्राजापत्यद्वयां शूद्रायां स्पर्शप्राजापत्यद्वयमूहनीयं

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ ५० ॥

सर्वे चेतनकामतः स्पर्शः ॥ अकामतस्तदर्थं यदि नृच्छिष्टरजस्वला रजस्वला दीना स्पृशते
तदा त्रिरात्रं यदि पुरैतैः प्रजायन्त्य चतुष्टयं उच्छिष्टं स्पृशते तदा प्राजायन्त्यं तदा सुगाज
ऊरुग्रादिभिरपि यदि उच्छिष्टारजस्वला स्पृशते तदा प्राजायन्त्यमिच्छन्तीयं रुद्रप्राजा
पत्य चतुर्दिनत्रयं दिवा रुक्वा भोजनं दिनत्रयं रात्रौ वेकवारभोजनं दिनत्रयं मया चित्ता
न भोजनं दिनत्रयं चोपवासः एवं द्वादशदिनं साध्यवृत्तमेतत्तथा च मनःस्पृह
प्राप्त्यहंसापञ्चरुमद्याह्या चित्तम् ॥ अहं यरं च नाश्रियात् प्राजायन्त्यविधिस्मृतः ॥
रुक्वाभेन श्राद्धे देमाशते भवदेव ॥ शनिरजस्वला स्पृष्टुः ॥ अथोच्छिष्टस्पर्शविधिः ॥
तत्र वैधायनः चाण्डालैः यतिनैः स्पृष्टो विरमुत्रोपि कृते द्विजः त्रिरात्रं नुवृत्तं कुर्याच्च भु

॥ रामः ॥
॥ ५० ॥

कोच्छिष्टः सदा चोत्तरं दं कामतः स्पर्शविषयं तत्र षडयवासे से कथे नृस्त्रिरात्रं वृत्तं त्रि
रात्रोपवासमिच्छार्थः ॥ हारीतः अगच्छिष्टे नुसंस्पृष्टे हानं येन विधीयते नुच्छिष्टे नुसं
स्पृष्टः प्राजायन्त्यं समाचरेत् प्राजायन्त्या द्वादशाहसाध्यं पूर्वप्रकरणे कथितं एवं
च कामतो भुक्कोच्छिष्टाभ्यां स्पर्शविषयः अंगिरहः भुक्कोच्छिष्टस्तनां चानश्राजले
श्रपचेन वा प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्ताभ्यां स्पर्शविषयः अंगिरहः भुक्कोच्छिष्टस्य
नां चानश्राजले श्रपचेन वा प्रमादात् स्पर्शनं गच्छेत्तत्तत्पूर्य्य द्विशोधनं गायत्र्यं
सहस्राणि द्वादशानं जपेत् त्रिरात्रोपवासितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्ध्यति श्रपच
ष्टाकं इति प्रसिद्धं इदमकामतो भुक्कोच्छिष्टविषयम् ॥ चाण्डालेन नुसंस्पृष्टो विशो

॥ सु. वि. ॥
॥ ५९ ॥

वस्तुविजोत्तमः उपोष्यरजनीमेकां पंचगव्येन श्रद्धातिशदमकामतो अथ उद्धि
कविषयं चेदरजस्वलास्पर्शकुक्कुटादिभिर्नामरुद्धं स्पर्शसमानविषयं नाभरंधः
कुक्कुटादिभिस्पर्श उद्धिष्टस्य ह्यनानमात्रं तथा वाक् ॥ कुक्कुटादीन् प्रकम्यांगिर उद्धि
नाभेः करौ मुक्तायदंगसपह्न्यते तत्र ह्यनानमधस्तात्तु क्षालनौ नैव तच्छुचि ॥ अत्र
उद्धिष्टस्य नाभेरधः कुक्कुटादिस्पर्श आचमनविधानात् उद्धिष्टस्य ह्यनानमेवायाति उ
द्धिष्टस्य प्रतिस्पर्शं जान्वधः ह्यनानमात्रं स्यादनाभेदेकरात्रकं नाभेरुद्धिष्टं त्रिरात्रं स्यात्प्रसि
ह्यशोभे विधिः ह्यरजः उद्धिष्टस्य पिशोद्विप्रश्चां शालां न कथंचन उद्धिष्टस्य संस्पृष्टो
द्धिजः सांनपनं चरेत् ॥ अधोद्धिष्टो यदा तस्मात् प्रपश्चिन्नं भवेदिदं त्रिरात्रमुपवासः स्या

॥ राम ॥
॥ ५९ ॥

तपंचगव्येन श्रद्धातिशदमकामतो अथ उद्धि
रः ॥ तत्र याज्ञवल्क्यः ॥ कशोदनं च गोक्षीरं हवित्रसकृन्धृतं ॥ प्राश्यापरेद्युरूपचसेत्
कुक्कुटं सांनपनं चरेत् ॥ अगिरः चांशलोदकं संस्पृशे ह्यनानमेव समाचरेत् उद्धिष्टं ननु स
स्पृष्टस्त्रिरात्रेणाविश्रुतिचांशलादिस्पर्शं अकृतं ह्यनानस्य भोजनादावापरुतं च ॥ सं
सर्गं नु यदा गच्छेद्वा बोदकां न्यजेः सहस्रैरेव यदा स्मृतः प्रायश्चित्तं कथं भवेत् भोजनेन
त्रिरात्रस्यात्पानेन च ह्यमवाहिः मैथुनेनादकृष्टं स्यात्तथा मूत्रप्ररोधयोः दिनमेकं तथा
मूत्रप्ररोधेन दिनत्रयम् ॥ रुकाहस्यत्र निदिष्टो दंतधावनभक्षणौ ॥ पादकृच्छ्रं च गुर्दिन
साध्यं तत्र प्रथमदिने एकभक्तं ततो नक्तं भोजनं ततो ज्याचनं तनायवासः ॥ तथा च प्रातः

25

॥ शु. वि. ॥
॥ ५२ ॥

वल्काः ॥ एकभक्तेन न क्ते न तप्ये वा ज्याचिते न च उपवासेन चैकेन यादृक्छुप्रकीर्ति
न ॥ अन्त्येताभ्यांसे विशेषमाह आपस्तम्बः ॥ चांजलं चैव संस्पृश्य पश्चाद्वा पात्रकामतः
॥ द्विजश्चाङ्गायणं कृत्यात्पात्रापत्पमथापि वा ॥ पात्रापत्परजस्य जाभुद्विप्रकरणे कथितं
चांङायणमाह वसिष्ठः एकैकं वद्विद्येत्पिरांशुत्केरुस्ते च द्वासयेत् ॥ अमावास्या नभुंजी
नस्पृश चांङायणं स्मृतं ॥ पिराज्यत्रमयूराण्डप्रतारणा ॥ अमावास्या मवावास्यायामित्य
था ॥ जलाद्य भक्तस्य चांङादिस्पर्शोऽप्ययस्तम्बः पितृके न विदाभ्यक्तश्चांङाजं पीतितं स्पृ
शेत् उपवासेन चैकेन पंचगव्येन श्रद्धयति ॥ तथा चर्मकारं च रजकंधीवरं न दमेव चाहता
स्पृष्टानरो मोहादा च मेत्प्रयतो पिसन् ॥ सैतस्मृको यदेकरोत्रं पपि वनृतैरुद्विष्टैस्त्रिगवै

॥ रामः ॥
॥ ५२ ॥

15

10

5

घृतं पाशपविश्रद्धयति च योत्रजलं परं ॥ सवात्रवात्र उभयोरप्युद्विष्टः स्पर्शो द्विगुणं द्रव्य
व्यं बृहस्पति उद्विष्टोद्विष्टसंस्पर्शः कदाचिदुपजायते वर्णनात्तसजातीनामुपस्पृश्य
ततः शक्तिः ॥ उद्विष्टस्पृशोद्विष्टसंस्पर्श इत्यर्थः ॥ ३ यस्मिन्पश्चाच्चेमेदोत्पत्त्यर्थः इदं चा काम
तः कृतस्पर्शो विषयकदाचिदिति वचनात् ॥ कामतः स्पर्शः आग्रस्तम्बः विप्रो विप्रणा संस्पृ
ष्ट उद्विष्ट न कदाचन दृष्टानं नैव विशिष्टिः स्यादापस्तम्बो ववीदिदं ॥ क्षेत्रियेया यदा स्मृष्टास्तु
कथंचन दत्तो न जयस्तु त्रैकालं दिनस्वान्नघृतं पिवेत् ॥ स्वमेव वैश्यस्पर्शः सर्वत्र द्वयो
रपि उद्विष्टत्वं ज्ञेयं तथा ॥ उद्विष्टोद्विष्टसंस्पृष्टशुनाभूदेण वायुतः ॥ उपोश्वरजनीमिकां
पंचगव्येन श्रद्धयति उद्विष्टेन भूदेणा उद्विष्टः स्पृष्ट इत्यर्थः तथा नौजाभ्यक्तः स्नानाच्चान्ध

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

॥ शु. वि. ॥
॥ ५३ ॥

शुक्रनीरोमैश्चनेभूचोच्चारं यदा कुर्यात्तदहारात्रे राशुध्यति. उच्छिष्टस्य च काकादि
स्मृष्टास्पृशेन्माषाद्विप्रकरणोऽस्वश्चिह्नका. चारुतास्पृशेन्मृकतस्मान्मृशय
नेदोषमाह्वयमः यास्याश्चपचैस्मृष्टोनिशिष्ठानं समाचरेत् नवसेत्सदनं रात्रौ सद्यः
दधाने शुध्यति. अथ तत्र वसद्वात्रावशानादविचक्षराः. नदान्मृतान्मृष्टान्पशान्वा
परिपरिवर्तते. अथ स्वभावश्चद्रा. नत्रमनुः नित्यं शुद्धः कारुहृत्परापपत्त
पशारितं ब्रह्मचारिणं भैक्षं नित्यं मध्यमिति स्थितिः. नित्यं शुद्धः अमेध्या उपह
तः प्रक्षालनव्यतिरेकेणोचस्वप्नबहारेचितमिदमर्थः. कारुः शिष्योपरापं विक्रमं
कपदेशे प्रसागिनं तस्मिन्निष्ठा नवितिरिक्तं विवक्षितं मनुविष्णू नित्यमास्पृशेत्तु

॥ रामः ॥
॥ ५३ ॥

रांशकनिफलपातने प्रशवे च शुचिर्वत्सश्चामृगग्रहरोम्युचिः स्त्रीसखसुखिद्याद्य
नुपहतं प्रसवे होहनाजकुलसुनयानफलपातने सखे नृत्तानफलं माजुनेस्त्रिय
अस्पृश्यायास्वश्चभिर्हृतं यमा संशचित्तमजुववीर. कयादाभिर्हृतं चान्ये
श्चा रतालोद्येश्चदसुभिर्मासंशचित्तमक्षतयेवपत्कथिततदेवकयादिभिर्व्याघ्रादि
भिः यमः वानेकेयत्परिक्लान्तं स्त्रीभिराचरितं च यत्मशकैर्मोक्षिकाभिश्चनिलीनं
नायहृन्पते निलीनं माक्रान्तमिदमर्थः. अदोषं तु गवांश्च मृगं स्त्रीरां मजासखं
हेतानि नित्यमेध्या नियश्चवाचाप्रशस्पते. आत्मसय्याशनवस्त्रमेध्यांवाजम
द्विचिंत्य ब्रह्मचारिणं भैक्षं नित्यं मेध्यामिति स्थितिः. स्त्रीसखं शतिशमये शुचिः

25

॥ शुवि ॥

॥ ५४ ॥

स्त्रीमुखंरतिचुंबने इति यैठी न सीवा क्पात्. आशनं शयनं या नं स्त्रीमुखं कुतयं क्षरं न
 दूषयंति विद्यां सो यज्ञैश्च मसन्नथा. कुतयो नै पातं कं वलः क्षुरमिति व्यापृतमपि गो
 र्धोचिपुषः छाया मक्षिकशलभाशुकाः ऋजहस्त्री रणक्षेत्रं रश्मयश्चेन्द्रसूर्ययो
 शुचिरग्नि रजा गणरायो दीपघृतं यमः सर्वा रणेनानि शुद्धंति स्पर्शमेध्यानि नित्र्यशः य
 स्मादेतानि शुद्धंति तस्यादा शुचिस्पर्शे पि मेध्याति ॥ छाया वचां गजलाद न्यत्र मेध्या तथा
 च व ह्यपुराणे. चारागल यति छाया स्पर्शे दुष्कृत नर्भ वेत्तु मंतुः घृतघटक लाया वना भो
 ज्या नाना मदीयत ॥ न्यभोज्या नाना मपि घृतदायादयो नाशघ्ना इत्यर्थः बोधा यनत्र
 दुष्टा संवत्त धारा वा नाद्रूता श्वरे शातः कराशु च यः सर्वे चर्ज पित्वा सुराकरं ॥ शाता मयः रे

॥ रामः ॥

॥ ५४ ॥

15

10

5

0

शावश्च यः सर्वे वासुना समुदीरिता अत्र न्यत्र रासभाजा विश्वसमूह निवाससो समू
 हनी मोर्जनी देवलः गो सरु कुक्षु देशस्थं रश्मशा नादुद्धृतं शुचिः आग्राम्या मृद्न वेभुजा
 शुचिरामूत्रवर्जिता. तनस्मशाना स्थितं न शुचिः रश्मशा न स्थितं पावदवतिता वदेष्टा शु
 चित्वर्थः यमः पृथगो गेर्गजः स्वधे सर्वतो भव शुचिस्तथा नृणां मूत्रयरी धेनवः कृमेध्वे मज
 मेव च गोपशेष च मूत्र च न त्वं मेध्यामिति स्थितिः शंखः शुद्धं न दीगतं तोयं सर्व एव तथा
 कराः सुरावर्जं च गोभुद्रामार्जारकमरो शुचिः देवलः कृकृपजै समिद्रो ग्निदुर्मृगै रवि
 दूषितः सर्वेषां मप्यशौचानां समर्थः शौधना यरा अकृशमलैः कस्मस्मलो नरैः समि
 क्रः प्रज्वालितः कश्मलं च देवलेन परिभाश्रितं मानुषस्थि शवो मन्त्रारे तो विरामूत्र

25

30

॥शु.वि॥

॥६५॥

मेवचकुरायं पूयमेमेतच्चकश्मसमुदीतमिति दुर्मुखैश्चांगतादिभिः अद्विषितत्वं च
स्पृष्टो ग्रहाणां अग्नेर्वैद्यलभुक्तस्पृष्टां नारत्ननायदिस्वयाको वृषजो भोक्तुं ब्राह्म
णादी च नाहन् । चारुगग्निं मेध्यातिस्मृतिकानिश्च कर्हि चित्पतिनाग्निश्चिनाग्निश्च नशि
ष्टे ग्रहाणां स्मृतं बृहस्पतिः पादौ शुची ब्राह्मणां मजाश्चानां मुखं शुचिः गवामेध्यानि पृथ्वा
निसर्वे गात्राणि यो विताः अश्वा बडवाः अश्वः सर्वत्र मेध्याः पूर्वमुक्तः याशवल्कः ॥ नखी दुष्य
न्निजारेण नाग्निर्देह न कर्मणा नापो मूत्रपुरीषाभ्यं न द्विजो वेद कर्मणा न खीत्यादेरर्थोऽ
ग्न्यवस्थाथः नायद्व्यपिजलाशये स्थितानामयां दूषणा भावमाह जलाशयोपिकु
पवातिरिक्तः ॥ न द्विजो वेद कर्मणा प्रतिग्रहो न इत्यर्थः कुर्हीना भेयो निश्चानिना निशु

॥शु.वि॥

॥६५॥

वानिसर्वसः यान्पधः स्थान्यमेध्यानि देहाच्चैव मलाच्युताः खानि द्विदाणि मेध्यानि
स्पृष्टपानि मेध्या न्यस्पृष्टपानि देहाच्च्युता मल्पदयोऽमेध्या अस्पृष्टा इत्यर्थः थमः दि
वा सूर्योऽभिस्तन्नं रत्रौ नक्षत्रमारुतेः संधोरप्युभाभ्यां च पवित्रं सर्वदा जलं व्यासः अ
धिनागं च यद्वस्त्रं मृदा प्रक्षालितं च यत् अहन्धातुरक्तं च तत्पवित्रमिति स्थितिः ॥
अनुक्तभद्रांतरे मनुः त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणा नाम कल्पयन् अयन् अद
कमभिर्निर्णीतं यच्चा चाप्रशस्पते ॥ अद्वयमपवित्रं पास्वयमज्ञातं निरिक्तं प्रक्षा
नितं ब्राह्मणा नामिति चानुर्वर्गा पलक्षणां बलान्कारे यस्तक्ता वा चौरहस्तगता
पिवास्तेर्ण विप्रतिपन्ना वा अथवा पिप्रमादिताः असंतद्विषिता पिस्त्री नपरित्यागम

॥शु.वि॥
॥५८॥

इतिसर्वे व्यांति कृतिं प्रोक्तानां शीघ्रं न विशेषतः अतएव समानविद्ययमेव न स्त्री
दुष्पतिजारेणोति वा कर्षनिः कृति प्रायश्चैतं प्रायश्चित्ते मे वदर्शयति. स्त्रियः पावित्र्य
मनुजं नैमा दुष्पति कर्हि चित्मा सेरजस्तासां डकुता न्यपि कर्षति सोमः शोचं दशौ चं
दशौ तासां गंधर्वाश्च भांगि रंयावकः सवमेध्यात्वं नित्यं मेध्याह्नियोषितः पात्रचल्कः
व्यभिचारदशौ श्रद्धिर्गर्भजागो विधीयते भर्तिगर्भवधेतासां तथा महति यातके. त्रस्या
र्षः स्त्रीणां सुते प्रवृत्ते सति पूर्व कृता इभिच्चारच्छुद्धिर्भवति व्यभिचारेण पदिगर्भो ह
तः स्तनस्य स्त्रियः त्याग एव विधेयः भर्तृवधे गर्भवधे च पातके तस्या स्त्याग एव विध
यः यमः स्वच्छं दगाहिया नारितस्या स्त्यागो विधीयते. न चैव स्त्रीवधं कुर्यान्न चैवांगविक

॥राम॥
॥५९॥

वैराम. वशिष्ठः चतुर्वर्णपरिज्यान्पाशिव्यगाग्ररुणचया. पतिहृत्तौ च विशेषेण
गर्हितो पदता चया गर्हितो नैदितः श्रद्धादिः दारीतः गर्भप्यीं अधोवर्गा गां शिव्यं सुतगा
मिनिं पापव्यसनासक्तां धनधान्यक्षयकरीं वर्जयेच्च न्यभिचारणी अधोवर्णी पद
वर्णीः श्रद्धादिः शंखलिखितोस्तद्वत् कतन्त्रभात्यरो पदतत्वाच्च दुष्टाः कुजशंकरका
रिणो भवन्ति स्तनघन कतन्त्रभावात्. स्तनघनं पतिघ्नं न तः शंखलिनत्वादित्यर्थः तथा
चांदायरां चतासां पाचनं शप्ताचार्यः प्राजापत्यं वातदियमन्नव्यवस्था. ॥ स्त्री
गां मदमोहवलात्कारादिप्रमादयाते व्यभिचारे. याज्ञवल्क्या वाक्या दार्तेवे न श्रद्धिः
कामकृते व्यभिचारे शंखलिखितवाक्या प्रायश्चित्ते न श्रद्धिः गृह्यशिव्यं सुतपतिनग

॥ शु. वि. ॥ मने अन्यतो गर्भसंभवे मतं वधवृत्तचधमहापातके यमवाक्यान्त्यागः यन्नुवजा
 ॥ ६७ ॥ न्कारादिव्यभिचारे पित्रिणादिप्रायश्चित्तं स्यर्थेने ॥ तदसंजातरस्कापानिकृत्तरजस्का
 याश्च द्रव्यं स्रवं च सतियत्र देशे व्यभिचारिणी नां ब्राह्मणी नां प्रायश्चित्तं न दृश्यते
 न वाक्ये पित्रा पश्चित्ते प्रतिग्रहेति प्रसंगमयिनरूपतश्चित्तसमाचारः ॥ तत्र तथैव व्यव
 हार्ये ॥ यथा हमरीचिः पितृस्थानेषु यच्छे चंधमाचारं श्रया दशः तत्र तत्रावमन्येत
 धर्मस्तत्रैव तादृशः येष देशेषु देवाः पेषु देशेषु ये हिजाः पेषु स्थानेषु पत्नो यमाचपत्रै
 वमृत्तिका ॥ ॥ शनिश्चिद्विवेकेनृतीयः परिच्छेदः ॥ ॥ शुद्धो स प्रतिधान्दृष्टान ॥ श्रीराम ॥
 मतस्तः पितृस्तथा शतः रुद्धधरेण कृतो यं शुद्धिविवेकः शतां प्रीत्यै सामान्यतो नव ॥ ६७ ॥

शान्तौ शुद्धि मरणा जन्मनोः प्रागर्थो शौचनियमस्तनूनां विशेषां विशेषतः शु
 द्धिरुक्तान्तो शौचं शंकरे शुद्धिरीताः विच्छेदस्थानं तस्त्रीणां मरणो गर्भसंभवे शुद्धिमुत्प
 विशेषे च शुद्धिं पितृणां नंतरं निर्हारावध शुद्धिरहितानस्तथा शुद्धिकारि विकार्या
 नाधिकारि निरुपरां जलाद्य नर्हकथं पुत्राणां तथा सपिराजानामिह ततो लक्षणां
 परिकीर्तितं ॥ ॥ देहशुद्धिः क्षालनादिशुद्धिरेता च कीर्तिताः ह्या नशुद्धिः तैजसादि
 द्रव्यशुद्धिरन्तरम् ॥ ॥ पक्वान्तशुद्धिर्भूशुद्धिः शुद्धिरनोदकस्य च ततो रजस्वला
 शुद्धिरुच्छिष्टस्य शैतंतथा ॥ ॥ स्वभावशुद्धिश्च तथा कमेणा त्रयकीर्तिता ॥
 ॥ शतमहामहोपाध्याय श्रीलक्ष्मीधरान्नमजमहोपाध्याय श्रीहलधरान्नज श्री

शु.वि.॥ महद्भद्रविभूतः शुद्धिविवेकः समाम्नाः॥ श्रीशाके १८६६ श्रीनेपाली
॥ ६८ ॥ सवत् १०६५ श्रीविमसंवत् २००१ साङ्गमिति आषाढ शुक्ल दशमि बुधवारः सरैः पूर्व
नक्षत्र आयुष्मान् जोग मिथुन संक्रान्ति
यादसं पुस्तकं दृष्ट्वा त्रिदसं पुस्तकं मया॥ यदि सुदो अमुं वा मम दो सो न दि य
ते॥ ॥ शुभम् ॥ दिनेश ॥ ७॥

॥ श्रीगमः ॥
॥ ६८ ॥